N A P K E L E T

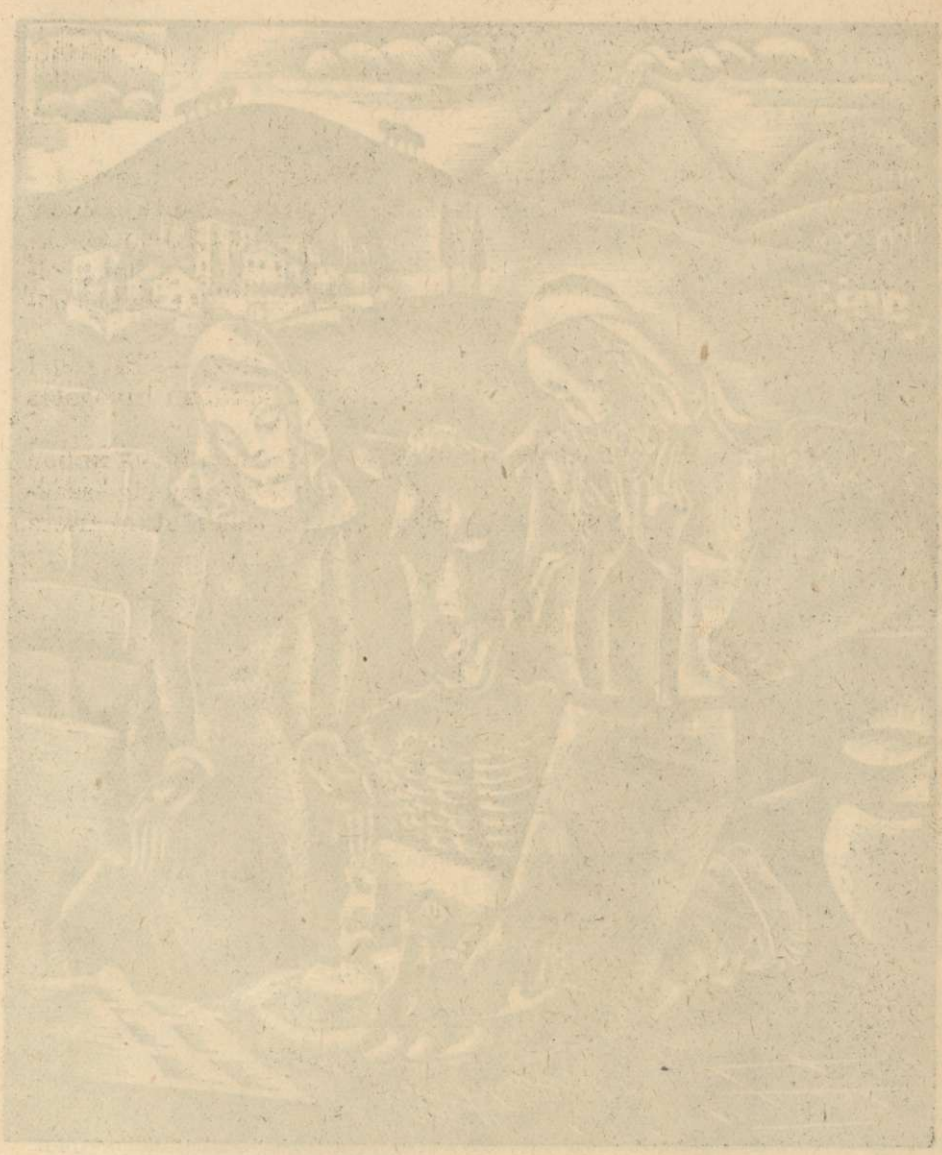

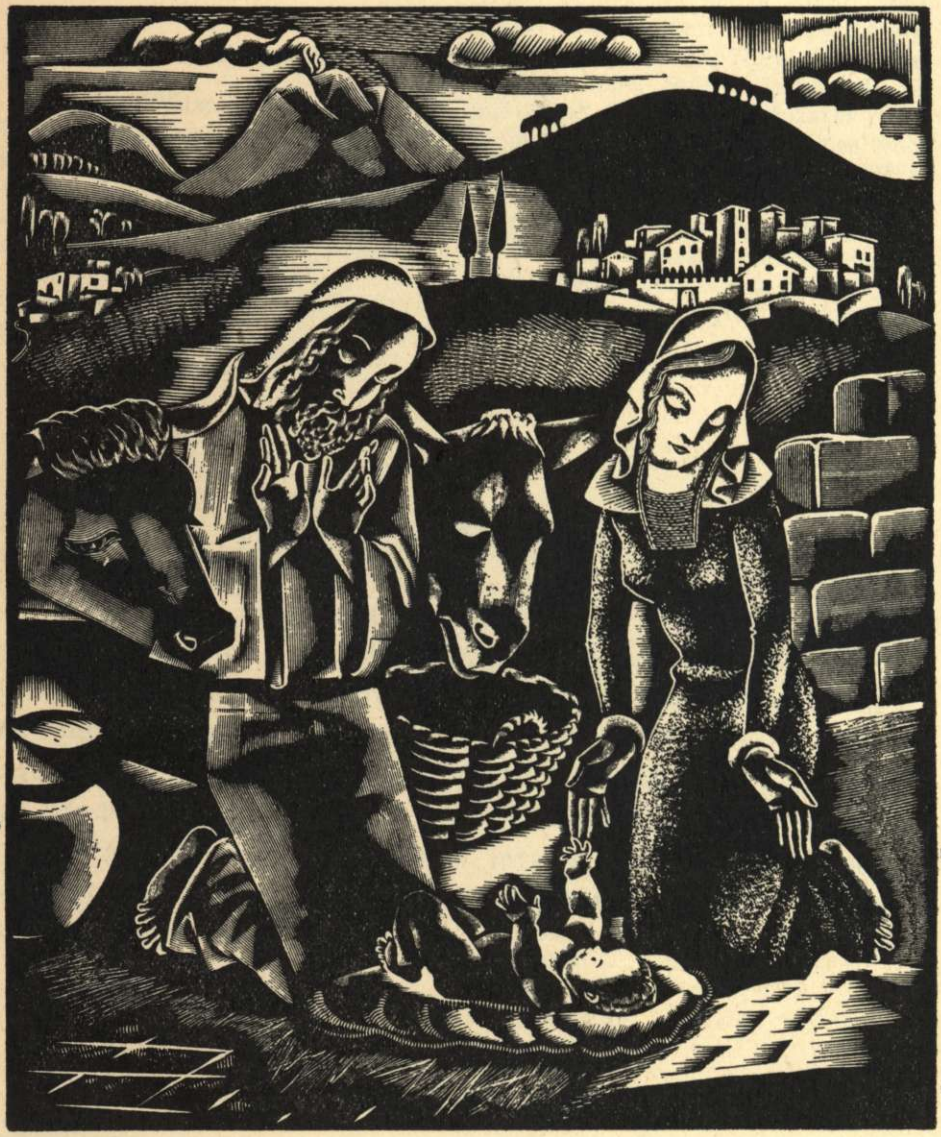

Szent Család
Molnár C. Pál fametszete.

A MAGYAR MŰVÉSZET SZELLEME ÉS SZEREPE

A MAGYAR művészet egy ezeréves kultúrának virága. Gyökerei régi századok televényébe nyúlnak le, színes szirmait egy művészetehetséggel megáldott nép dús fantáziája nyitotta ki.

A magyar művészetnek ezeréves nemesi levelét csak olyanok tagadhatják meg, akik nem ismerik régi művészetünk Szent István koráig visszanyúló emlékeit, az Árpádok, az Anjouk, Zsigmond és Mátyás alatt pompás kibontakozását, európai színvonalon álló mesterműveit, s a török uralomtól megosztott ország szomorú századaiban, csonkán is töretlen életerejét. A kétkedők nem hunyhatják be szemüket a pécsi, gyulafehérvári és kassai székesegyház, a jáki és a lébényi templom, a csütörtökhelyi Zápolya- és az esztergomi Bakócz-kápolna hatalmas kőtömbjei és márványcsodái előtt, a Kolozsvári Testvérek délceg bronz Szent Györgye, Kolozsvári Tamásnak a reneszánsz új stílusát hirdető szárnyképei, Kassai István szentségházainak kőcsipkéi, az erdélyi reneszánsz magyar mestereinek virágos faragványai, Kecskeméti Péter vert ötvösművei, Szilasy János barok ragyogású zománcai előtt. Ha a keresztény kultúra védelmében folytatott harcaink során a magyar művészet sok kiváló alkotása el is pusztult, vagy csak tragikus romjaiban maradt meg, még mindig elég műemlékünk hirdeti a régi magyar művészet nagyságát. De a magyar művészet szépségét és egységét hirdetik a trianoni határokon túl emelkedő műemlékeink, az ország művészeti integritásának ezek az éber őrei, ízlésbeli, lelki közösségének néma hitvallói. Területileg elszakíthatták őket, de szellemileg soha, ma is részei a magyar művészet történeti egységének, megvalósítói a magyar ízlés elképzeléseinek. Ha vannak is a tudomány kritikáját ki nem álló oly meddő törekvések, amelyek ezeket a magyarságtól elalkudni és kisebbségi sorsra juttatni akarják, átfaragni nem lehet őket, magyarságuk vitathatlan és változhatlan tény. Ennek a csonka országnak földjéből ép mostanában bukkannak fel a régi magyar művészet pompás emlékei, mintha csak kárpótolni akarnák elcsatolt társaikat. Szent István és az egész magyar királyság szülőhelyén, az esztergomi várhegyen ép a napokban ástuk ki a magyar királyok első palotáját és a XII. században III. Bélától emelt királyi kápolnát, amely remek románstílusú díszkapuzatával, faragványaival és freskóival a legjobb időben tesz ismételt tanuságot régi kultúránk fényéről.

A magyar művészet nem rögtönzés, hanem történeti kialakulás eredménye s irányát az első magyar király, Szent István szabta meg. A honfoglaló magyarok perzsa eredetű iparművészetet hoztak magukkal. A magyarság művészi orientációja azonban a kereszténység felvételével megváltozott, s azóta máig a nyugati művészet aktív részese. A nagy kultúrnemzetekkel élte és éli át a nyugati, az európai művészet áramlatait és stíluskorszakait, a román stílustól kezdve a legújabb törekvésekig. Végigjárta az európai stílus útjait, de a maga lábán is tudott járni. Ép európaiságát bizonyította azzal,

hogy a nyugat nagy stílusait átvette, magyarságát azáltal, hogy a maga fölfogása, ízlése, helyi követelményei és hagyományai szerint alakította át nemzetivé. Amidőn a magyarság művészete által is belekapcsolódott a nyugati művészetbe, ezt egyúttal a maga egyéni színeivel is gazdagította. Bár régi művészetünket a legtöbb szál Olaszországhoz fűzte, az olasz hatást már a középkorban ellensúlyozta a francia, később pedig a német művészet befolyása, s ez a nemzetivé átformált eklekticizmus megóvta művészetünket az egyoldalúságtól s lehetővé tette nemzeti jellegének kifejlődését. Már a középkorban érvényre jutó olyan magyar kultúrprogram volt ez, amelyet ma is magunkévá tehetünk és haszonnal folytathatunk. Mindjárt az Árpádkor elején a román stílust Olaszországból, Lombardiából vettük át, azonban mihamar, főként a szerzetes rendek és III. Béla házasságai révén a francia művészetet is megismertük. E hatások mellett népvándorláskori és honfoglaláskori művészetünk elemei is felszívódtak sajátos jegyekkel bíró román építészetünkbe és szobrászatunkba. A gótika korában természetesen a francia hatás erősödött, mert hiszen maga a gótikus stílus Franciaországban keletkezett s onnan terjedt el és vált korstílussá európaszerte. A kassai székesegyház alaprajza egyezik ugyan a braisnei St.-Yved templommal, szabadabb felépítése, külső képének rendszertelenebb és egyúttal festőibb benyomása élénken különbözik akár a braisnei templomtól, akár más francia gótikus templomoktól, a párisi Notre-Dametól, a chartresi, vagy a reimsi katedrálistól. Magyar gótika ez a francia eredet ellenére. S a Kárpátok övezte országban egyszerűbb gótikus templomainkon is kialakult egységes stílus, amelyet bizonyos festőiség, s a magas tornyok lándzsaalakú sisakját szegélyező négy kis fiatorony jellemez, s ez a típus átment a falusi faépítészetbe is, mint az elszakított «fatornyos hazának» templomain. A Hunyadiak várkastélya, Vajda-Hunyad is franciás; zártabb, tömör faltömegeivel, egyszerűbb tagozásával, áttekinthető beosztásával azonban élénken különbözik a Loire-menti kastélyoktól. A harcokra berendezett komorabb magyar életet fejezi ki, semmint francia módra a játékos derűt. A felsőmagyarországi reneszánsz kastélyok pártázatos oromkiképzésükkel messzire került stílusleszármazottai a velencei és velencevidéki építészetnek, mégis mekkora a különbség a Kárpátok bércei alatt emelkedő fricsi vagy bethlenfalvi kastély és a késmárki Thököly vár zordabb szépsége, magyar alakokkal és magyaros ornamentikával díszített keményvágású pártázata, tömör falazata, erőteljesen keretelt egyszerű ablaksora és a velencei lagunák selymes vizében tükröződő márványcsipkés, kecses palazzók között. Mintha nem ugyanabból a stílusgyökérből nőttek volna ki, mintha más stílushoz tartoznának, s valóban más stílust képviselnek, más ízlést és más életkörülményeket fejeznek ki, más a nyersanyaguk és más a természeti környezetük, amelybe azokat sorsuk állította. Magyar az egyik, olasz a másik. A gyakran sarokbástyákkal megerősített erdélyi reneszánsz kastélyokat biztonságot szolgáló zárt falak, belül egyszerű, nyájas tornácok, a befelé élő magyar léleknek őszinte kifejezői, jellemzik. Az erdélyi fejedelemség művészetére és az egész erdélyi lelkiségre jellemző józan konzervativizmus nyer abban kifejezést, hogy divatjuk egész a XVIII. századig elhúzódott, mint ahogy a felvidéki reneszánsz utolsó csökevényeivel a XVIII. században, sőt a XIX. század elején is találkozunk, amidőn az ország nagy részét meghódította már a baroknak Olaszországból és Ausztriából érkezett nyugtalan, új korstílusa. Azonban a barokot is, különösen Kassán és az északkeleti Felvidéken önálló stílussá alakították át a helyi körülmények

és ízlési hagyományok. Ha a művészettörténet reflektorfényével végig világítjuk a régi magyar szobrászat és festészet útját, azon is felismerhetjük a magyar ízlés, a magyar stílus kiformálását. Középkori templomaink falait gyakran díszítették falfestményekkel, ezek azonban, ha sok esetben olasz hatást tüntetnek is fel, egész dekoratív felfogásukban különböznek az olaszoktól. A magyar falkép stílusa nem azonos a Giotto értelmében vett freskóval. Elsősorban díszíteni akar, s a falat nem ürügyül használja hatalmas képkompozíciókra ; gyakran találkozunk rajtuk nemzeti szentjeink és azok legendiának ábrázolásával. Különösen Szent László legendája volt népszerű, amelyet sok naiv és kedves vonással adtak elő. Kivált Erdélyben szerették a virágos famennyezeteket, amelyek díszítő stílusában egyénien keveredik az olasz reneszánsz a magyar népművészet frisseségével. A régi magyar festészet legszebben a szárnyasoltárokon virágzott ki, a XV. és XVI. században. Ezeken is találkozunk előbb német, majd olasz hatással, ami azonban nem egyéb az európai stílus divatok tudomásul vételénél, mert ezeket a hatásokat a magyar művészet géniusza itt is át tudta formálni, s magyar lélekkel megtölteni. Hogy ez valóban nemzeti műformánk, bizonyítja az a körülmény is, hogy magában Felső-Magyarországon több emléke maradt fenn, mint egész Németországban, ahonnan némely elfogult külföldi író származtatni szeretné. A művészettörténetileg gyakorlott szem, de a laikusabb szemlélő is azonnal észre veszi a különbségeket a magyar és a német szárnyasoltárok között, még olyan vidékeken is, ahol főkép a metszetek, Schongauer, Dürer és társai metszetei nyomán erősebb német hatás szürődött be. A magyar szárnyasoltárfestészetre, akár csak régi szobrászatunkra, jellemző az egyszerűbb, nyersebb technikai kezelés, a leegyszerüsített formaadás, a lényegnek világos szemléltetése, a lekerekített formák, a ritmikus vonalvezetés, az olaszos szépségideállal rokon arcok, a németes torzítástól való idegenkedés, a kevés alakkal történő világos képszerkesztés, inkább lírai, mint drámai kifejezés, nyugodt és méltóságos tartás, szemben a korabeli német művészet elferdült, groteszk alakjaival, a friss és élénk színezés : mind olyan vonások, amelyek a magyar szellemi és lelki alkatra, a magyar józanságra és mérsékletre, a nyugodtabb magyar életformára is jellemzők, a nemzeti lélek, a nemzeti fantázia őszinte megnyilatkozásai.

A magyar művészet nemcsak át tudta alakítani a külföldi hatásokat, hanem, különösen a késői középkorban, a reneszánsz idején és a XIX. században nem egyszer új stílustörekvések előfutára volt, s az egyetemes európai művészetet fényes művésztehetségekkel és remekművekkel ajándékozta meg. A jáki templom román és gótikus keveredésű átmeneti stílusa átterjedt a szomszédos Ausztriába és Horvátországba. A jáki műhely mesterei építették és díszítették a bécsi Szent István templom legrégibb részét, a főbejáratot, az ú. n. Óriáskaput (Riesentor) ; mint ahogy a XV. században kassai mesterek dolgoztak a bécsi templomon, amelynek némely része ép ezért mutat meglepő hasonlóságot a kassai dómmal, s hozzáfűzhetjük, hogy maga Mátyás is, Bécs büszke várának egy ideig ura, építkezett a Szent István templomon. Ugyancsak kassai művész, a Bécsben is működött Jakab mester indította el a XV. század első felében a középkorból kiszabaduló német és osztrák szobrászat új stílusát. Nagy Lajos nagy magyar századában, amely fénykora a magyar művészetnek is, a Kolozsvári Testvérek szobrászata megelőzi az európai fejlődést. A prágai Hradsinon álló Szent György lovasszobruk a kereszténykori művészetben az első szabadon álló lovasszobor. A stilizáló

középkori művészet korában a friss és közvetlen természeti megfigyelés tekintetében megelőzi a reneszánszot, s előkészíti annak olyan mesterműveit, mint Donatello Gattamelataját és Verrocchio Colleoni szobrát. A félszázaddal későbbi Kolozsvári Tamás festő a garamszentbenedeki apátsági templom számára 1427-ben festett és ma az Esztergomi Keresztény Múzeumban őrzött nagy szárnyas oltárán a késői gótikát német és olasz hatás alatt egyéni módon vezeti át a realizmus új stílusába. A reneszánszot Magyarország Olaszországból elsőnek vette át, korábban, mint bármely más ország, beleértve Francia- és Németországot. Az imént feltárt esztergomi egykori királyi utóbb érseki palotában napfényre került s Filippino Lippi stílusában készült pompás freskók is ezt bizonyítják. Mátyás reneszánsz udvara az elsők közt tündökölt Európában, egysorban a nagy olasz reneszánsz fejedelmek, Mediciek, Esték és Sforzák udvari kultúrájával és művészetével. A régi magyar ötvösség nem egy olyan műformát és technikát hozott létre, amelyet átvett a külföld is, ahol a magyar ötvösműveket és ötvösmestereket szívesen fogadták.

Mindenki ismeri azokat a fényes neveket, Markó Károlyét, Munkácsyét, Paál Lászlóét, Szinyei-Merse Pálét, amelyeket a nemzetközi elismerés a XIX. század legnagyobbjai közé emelt. Ma már köztudomású, hogy Szinyei-Merse Pál egyik megindítója volt az impresszionista festészetnek, amelynek fényproblémáit a franciákkal, Manet-val és társaival egyidőben vetette föl. A 900-as évek iparművészeti törekvéseiben Magyarország vezető szerepet töltött be, s színvonalát a mai nehéz körülmények között is tartja, amiben nagy része van a külföldön is mintaszerűnek tartott Iparművészeti Iskolánknak. Az elsők között vezette be a műhelyoktatást, a modern iparművészeti paedagógiának ma Európaszerte követett elvét. Modern egyházművészetünk, amely a legújabb időben annyi fiatal tehetséget hódított meg, a tavasszal a Rómában tartott nagy nemzetközi kiállításon a külföldi sajtó, a művészek, hozzáértők és a nagyközönség egyhangú votuma szerint az első helyen áll ma Európában, s dicsőséget szerez a Regnum Marianumnak, de az egész országnak is. Európai visszhangú sikerét annak köszönhette, hogy a komoly modern művészeti törekvéseket egyensúlyba és maradéktalan összhangba tudta hozni a liturgikus előírásokkal és az egyházművészet céljaival, s megmutatta, hogy a komoly elmélyülés mellett a modern művészet is alkalmas Isten házának díszítésére, a hívők ájtatosságának fölkeltésére, a templom szent misztériumának szolgálatára és misztikus hangulatának fölkeltésére.

A régi magyar művészet európai szerepét és bekapcsolódását fejezik ki azok a külföldi művészek, elsősorban olaszok, akik Magyarországon dolgoztak és a külföldre már a középkor óta kikerült magyar művészek, akikre akár Sienában és Ferrarában, Bécstől kezdve nyugatra Kölnön át Párisig és Versaillesig, Svájcban, Lengyelországtól egész Moszkváig rátalálunk. A környező országokba a nyugati stílusokat magyarországi fogalmazásukban különösen a reneszánsz idején ezek a vándorművészek közvetítették. A régi magyar művészetnek a nagy európai művészet keretében az volt a hivatása és egyúttal érdeme, hogy a nyugati stílusokat a környező országokba közvetítette, hogy a nyugati művészetnek kelet felé utolsó állomása, őrszeme volt.

A mai magyar művészet híven követi történeti misszióját. A magyar művészi zseni ma is ott áll az európai fronton és sikerrel küzd a magyar szellem elismertetéseért, szerez babért külföldön hazájának, akkor amikor erre legnagyobb szüksége van. A trianoni magyarság egyik legnagyobb vigasz-

talása és buzdítása az a sok fényes siker, amit művészeink, s kivált a jövőt jelentő fiatalok, friss, bátor és gyökeresen magyar tehetségükkel a nemzetközi tárlatok nagy vetélkedésében aratnak. Ezeket a sikereket nemzeti jövőnk szempontjából nem lehet eléggé megbecsülni és méltányolni. Ennek a lenyomorított kis országnak művészetét a nagy, gazdag és boldog európai nemzetekkel egy rangra emelik. Reprezentatív művészünk, zseni exportunk szerencsére annyi van, mint kevés más országnak. Modern művészetünk ma külön nagy internacionális érték a magyarság számára, külföldi sikereivel épúgy szolgálja a magyar jövőt, mint az író, tudós, muzsikus, a politikus vagy a diplomata, de a nemzeti élet fontos tényezője itthon is. A mai magyar művész a szebb magyar életért és a szebb magyar jövőért dolgozik.

A művész magasabb értelemben nemcsak optikai szemfényvesztő, aki a valóságot mesterségbeli ügyességgel elénk állítja, a valóságot, amint közönségesen mondani szokás «élethűen» lemásolja. A művészet nem szakadhat el ugyan a valóságtól, ez maga azonban nem elég a művészethez. Az igazi művész nemcsak ügyeskezű *routinier*, hanem költő és művész, filozófus és szent varázsló egy személyben, a magasabb emberiesség kifejezője. A valóságot magyarázza, s ha abból indul is ki, azon felülemelkedik. A valóságot a maga belső látomásából vetíti ki, megkapó eszközökkel, szinte új valóságot, művészi valóságot teremt. Alkot, újjá alkot, produkál, nemcsak reprodukál. Nem éri be a materiális, mindennapi valósággal, annak lelkét, erkölcsi és értelmi tartalmát keresi és szólaltatja meg. A művészet legméltóbb tárgyát, nemcsak testi, hanem lelki értelmében vett modelljét, magát az embert szenttamási értelemben, a test és a lélek misztikus dualizmusában tekinti. Eszméket és eszményeket, érzéseket, világnézetet tolmácsol. Kifejezi korát és népét, azzal együtt érez, egy ritmusra dobban szíve, vágyait és álmait fejezi ki, vigasztalja, meghatja, felemeli. A művészet varázslatával vezetője a társadalomnak és nemzetnek, akár az államférfi, az író, a tudós. Szerepe több, mint a szem gyönyörködtetése, s ezért felelőssége is nagyobb. Különösen előtérbe lép ez a szerepe oly korban, mint éppen a mai is, amely új világot és új embert formál. A mai magyar művésznek annál inkább tisztában kell lennie e hivatással, mert egy összeomlott országot segít építeni, s mert egy porba sujtott népet kell a maga megkapó eszközeivel a küzdelemre megacéloznia. Segíti mintázni az új magyart, a bátor ifjúságot, amely a fáradt apák helyébe lép.

Az igazi művész mindig korszerű és mindig nemzeti, kivéve ha fitogtatva és nagyon az akar lenni. Az igazi nemzeti művészet program nélkül is az, mert spontán és őszinte. Nem az etnográfikum, vagy a téma teszi azzá, vagy a faji jelleg antropológiai kidomborítása, hanem a lényeg, a lélek, a látási mód, a fantázia ritmusa, szóval nem a külsőség, hanem a belső. A magyar stílust nem lehet előírni, csak utólag leolvasni a kiváló magyar művészek alkotásaiból. Akik nagyon akartak magyar építészetet teremteni, mint a pesti Vigadó mestere, Feszl Frigyes, vagy Lechner Ödön, s külsőségekben, néprajzi hozzátételekben próbálták azt létrehozni, kísérletük zseniális művészek eltévelyedése maradt és nem volt, nem lehetett szerves folytatásuk. Se a cifraszűr, se a pödört bajusz még nem magyar művészet. A magyar stílus problémája mélyebben rejlik, a magyar elképzelésben és látásmódban, a magyar hangulatban, a magyar művészet történetileg kialakult, s a magyar léleknek századokon át lényegileg változatlanul rezgő jellegében, amely csak a korszerű kifejezésben jelenik meg koronkint különböző módon. Nemzeti

minden magyar művész, aki őszintén magát adja, s annál nemzetibb, mennél egyénibb és kiválóbb a műve. Nemzeti szép minden művészi szép, amit kiváló magyar művész alkot. Nem lehet nemzeti, aki régi, vagy újabb külföldi stílusokat és mestereket másol és utánoz. Az újítás épúgy nemzeti érték, mint a hagyományok tiszteletén alapuló művészet, sőt valóban csak akkor az, ha maga is újat mond s a multat nem egyszerűen plagizálja. Az új művészet, minden komoly új művészeti törekvés a nemzet életerejének és élni tudásának bizonyítéka, ezt becsüli és érti meg a külföld is. A friss hajtásnak jobban kell örülnünk, mint az elszáradt ágaknak. A művészeti újításoktól, ha komoly formában jelennek meg, nem kell félteni azt a nemzetet, amelynek művészetét Szent István, Nagy Lajos és Mátyás vezették mindig új utakra, kapcsolták mindig újra Európába. S az újító fiatalokat, akikben buzog a tettrekészség, ha természetszerűleg túlzásba is esnek, nem ökröllel, hanem Szent Ferenc szeretetének simogató jóságával, jó szóval és jó tanáccsal kell fogadni. Sokan elfelejtik, hogy a kritika fogalma nem azonos a lekritizálással. A kritikához tudáson és ízlésen kívül szeretet is kell. Ezeket az elveket kell követnie az igazi nemzeti kritikának.

Aki ismeri a modern művészeti mozgalmakat, tudni fogja, hogy a legmodernebb, a legszélsőbb magyar művész is csak enyhe jobbközépen áll bizonyos külföldi, párisi és milánói, bruxellesi vagy londoni esztétikai szélsőségekkel szemben. A mai magyar művészetet épúgy a józanság és mérséklet jellemzi, mint a régit, a túlzásokat épúgy kerüli, mint ahogy középkori művészetünk idegenkedett az akkori német művészet torz fintoraitól. Történeti távlatból tekintve, a mai magyar művészetnek ugyanazok az alapvető sajátságai, mint a réginek, mert ugyanazon nemzeti lélekből fakadnak, ugyanazon művészi fejlődés folytonosságát fejezik ki, azaz a tiszta természetszemlélet és világos kép- vagy szoboralkotás, nyersebb, bátrabb és szabadabb technikai kezelés, a festészetben ragyogó színérzés, inkább lírai, mint drámai hangulat, a szónok nem irodalmi, hanem művészi értelmében. A nemzeti jelleg és a modern művészet egymáshoz való viszonyát sokan félre értik : alapjában ép fordítottja annak, ahogyan a modern művészet, s minden újítás ádáz ellenségei képzelik. Eltekintve attól, hogy a nemzetnek vitális érdeke a hagyományoktól el nem szakadó, s a nemzeti érzés nagy országútján járó haladás ; ha körülnézünk Európában, azt találjuk, hogy a legizzóbb nacionalista államnak, Mussolini Olaszországának az államtól dédelgetett művészete bátor újítás, az internacionális Szovjeté pedig a maradiság, a nyers naturalizmus legnyárspolgáribb formáiban ; az építészetben pedig a Szovjet programja ma a klasszicizmus és a népies építkezés, mert a modern racionális építészetben politikai ellenfelének, a német burzsuj építészetnek megnyilatkozását látja.

Ma Európaszerte növekszik az állam befolyása a művészetre. Az általános elszegényedés, a magántőkének lemorzsolódása, a gazdasági válság folytán az a helyzet, hogy az Egyház mellett ma az állam jóformán az utolsó mecénás, mert hiszen a magán-mecénások ma már inkább eladnak, mint vesznek. Ez a helyzet fokozottabban áll a szegény Magyarországra. A régibb liberális gazdasági és államformák idején a művészet idegenkedett az állami beavatkozástól, s az államot csak mint megrendelőt respektálta. E fölfogás szerint az államnak a művészettel szemben csak kötelességei vannak, míg ma sok helyütt az állam jogait helyezik előtérbe. Az egészséges út a középen van : az államnak a művészettel szemben jogai, de kötelességei is vannak.

A jogok azonban nem a bürót és az íróasztalt jelentik, hanem az állameszmények magasabb inspirációját, a művészet igénybevételét a nagy nemzeti feladatok teljesítésében, a művészek közreműködését a nemzeti gondolatok és célok propagálásában, előkészítésében, megvalósításában. Az állam nem írhat elő hivatalos stílust, mert ez csak megmerevedésre, protekcionizmusra, helytelen szelekcióra vezetne. Az államnak minden stílus jó, amely valóban komoly és művészi.

A művészetpártolásban az állam nem lehet karitatív. Karitatív feladatát más módon végzi el. Az állam fölötte áll úgy a politikai, mint a művészeti pártoknak, mert valamennyit magában foglalja.

Sok helyütt, így Olaszországban maga az állam szervezi meg a művészeket, s maguknak a művészeknek érdekében kizárja a kontárokat, mert az esztétikai értelemben vett művészi proletariátus époly veszedelmes, mint minden más szellemi proletariátus. Az állam és a társadalom nemcsak a művészetnek és általában a kultúrának, de magának a művészetnek is jót tesz, ha a gyenge művészt, szóval a nem-művész művészt más produktív pályákra tereli. Az államnak ma belső életében és külső propagandájában fontos fegyvertársa a művészet, mert olyan fegyverrel rendelkezik, amely ellenállhatlan.

A művészet a mai Magyarországban sem luxus cikk, nem is csak kísérő jelenség, hanem magasabb misszióra szánt tényezője az államnak és a társadalomnak. Művészetünk a magyar élet, a magyar munka szerves része, a nemzeti lélek egyik életformája. A magyar művész kovácsa annak a magyar energiának, amelyre belső megújhódásunkban és külső küzdelmeinkben a szent magyar jövő érdekében egyformán szükségünk van. *Gerevich Tibor.*

GÁBRISKA KARÁCSONYA.

Kint a tornyokban karácsonyt zendítettek a harangok. Csordapásztorok jödögéltek messzi pusztáról, havas majorokról tisztességet tenni a betlehemi Királynak. Kóringyások legénysereg járta a kalácsszagú utcákat és csengős botjukkal megveregették az ablakokat:

Örvendjetek, megszületett
Betlehemben a szeretet,
Dicsőség, békesség . . .

* * *

— Na, mit ölelgeted a kapufélfát? Ehen a cókmókod, oszt lódulj, pusztulj a háztól! Színedet se lássam te rossz kutya, te! Nem hallgatsz anyád szavára? Fel is út, le is út, takarodj, amerre látsz! . . .

Takarodott is Gábriska a háztól, de még szülőfalujából is. Béresnek állt túl a Körösön. Híre járt, tudta az anyja is, de nem gondolt vele:

— Ahogy szórja, úgy szedi. Lássa sorát.

Látta is szegényfeje. Hajtották mint a barmot, szakadásig. Még télen sem volt nyugsága. Éjfélekig morzsolt a padláson mécs nélkül. Mikor lemorzsolta a kiadott vékákat, ragadt szemmel végigdűlt a csutkán. De alig melegedett meg feje alatt a tengerizsák, már felcibálták:

— Gyerünk már hé, bőg a tehén ! Meddig hevernél még?

Lódult is Gábriska, mint égő istállóból a jószág és meg sem állt a kenyérlevesig. Azt is csak úgy ládára lökték neki, mint a kutyának:

— Egyél, ne !

Ugyan kemény legény volt ám Gábriska. Nem panaszolkodott soha senkifiának. Inkább belepusztult volna, mintsem rosszra járt volna a szája, vagy hogy ő, Csókvarga Gábor visszarimánkodta volna magát az anyja házához.

— Olyan nincs, nem is volt, de nem is lesz.

Ha pedig ölegénysége megkötötte magát, hát tizenkét bivajjal sem lehetett elmozdítani szándékától.

Hiába ! Mikor tavaly karácsony éjtszakáján belevágta volt bicskáját a kútkávába és lekiáltott :

— Mondsza tündér, szavad várom.

Esztendőre lesz-e párom énnekem?

Ő nyilván hallotta, mintha csak most hallaná :

— Halld, iralom: esztendőre, Szabó Orzsit főkötőre kéreted !

— Hát ez egyenes, mint a kútostor, fényes, mint a Nap szeme. Mért nem akarja ezt az ő tulajdon édesanyja megérteni? Márpedig lett légyen bárkinek bármi számítása, ő ettől el nem tér. Ezt akkor Orzsikának is megmondotta volt.

Csókvargáné ismerte is tulajdon kedves fiát. De mégis odagondolt: Majd megtörik a maga kenyerén.

De bizony már éppen esztendeje a dolognak és Gábris még mindig fafejűsködött.

Ma aztán valahogy, Csókvargáné maga se tudta kiért-miért, csak sütött, főzött, mint aki vendéget vár. Nem is az eszében, de valahol anyai szíve legalján mégis csak hitte, hogy Gábriska fia hazajön.

Hogyne, hiszen nagy ünnep ez. Igen jeles. Karácsony.

Már kész is volt mindennel. Asztal sarkán a kalács, dió, mogyoró, pecsenye, bor. Egyen, igyon Jézuska, ha jön. Az asztal alá szénát, szalmát tömött, frisset, töretlent. Hadd legyen az Úr kisszamarának is helye. Abrakot is szórt bővösen. Ne légyen semmiben sem hiány. Hiszen ő nagyon szereti Jézuskát.

Aztán annak rendje, módja szerint asztal mellé térdelt és imádkozásba fogott. De hogy, hogynem, mindig Gábriska fia került elébe :

Hogy is ilyen engedetlen ez a gyerek? Ha ő, édes szülőanyja egyszer azt mondja : Gábris fiam, elveszed Herpai András bátyád jányát. Szemrevaló is, jó dolgos, úgy sző, fon, mint a pók, kaszál, kapál, gyüjt, lendít, a földjük meg valóságos aranybánya . . . De hiába beszélni ennek a gyereknek. Csak Szabó Orzsi. Azzal van megakadva. Kóci pór Szabó jánya. Hogy mit lát azon a deszkaszálon az a gyerek? Egészen megvette az eszét az a, az a . . . Jaj, már hol is hagyta el? Legyen meg a te akaratod, miképpen azonképpen, hol marad már az a gyerek? . . . Vagy tán el se is indult az istenadta? . . . De minek is

ögyelítettem az ő dolgába magamot? Azt vesz el, akit akar. Bánom én, ha Herpai Sárkó, vagy Szabó Orzsi. Ő él vele, nem én. Hanem a föld . . . Igen a föld. Azért kár, dehát Istenem . . . hol is mondja csak? . . . Legyen meg a Te akaratod, miképpen mennyekben, azonképpen itt a földön is . . . és bocsásd meg a mi vétkeinket, miképen mi is . . . Te is?... Te elverted hazulról saját édesfiad. Te pogány te! Még te mersz imádkozni? Kalácsot, pecsenyét, bort terítesz Jézuskának és tulajdon édesgyermekedet éhezni hagyod? Megmondottam, hogy bármi jót cselekesztek bárki szegénnyel, azt Vélem cselekszitek. Nem anya vagy te! Még a tudatlan állat sem veri el saját kölykét. Minek a mestergerendán az a Biblia? Minek a béles, bor, széna, abrak? Vidd előlem, lelketlen!

— De hátha olyan engedetlen . . .

Ha mégegyszer olyan engedetlen is. Tán az Isten nem megbocsátott mindig tenéked? Még te prédikálsz fűnek, fának, hogy így a Jézus, meg úgy a Jézus? . . . Hát most hol a Jézus? Üres a szíved jászola és te még ünnepnapot mersz ülni? Jézuska születését? Még így megcsúfolsz Engemet? Hát azért szerettelek én téged, asszony? . . .

És Csókvargáné maga se tudta, csak azon kapta magát, hogy batyura fogja az abroszt kalácsostól, pecsenyéstől, borostól, kendőt köt a fejére és már kívül is a pitvar ajtaján.

Ugyancsak igyekezett a Vashalmon keresztül ki a gátig. Itt, hogy közelebb érjen, átvágott a hullámtéren. Mégis jócskán beéjtszakállott, mire a dobozi erdő alatt járt. Valósággal nyargalt át a Nagyhidon le az árokkoronáig. Azon végig be az utcák közé. Könnyen rálelt a házra. A kapu tárva, nyitva. Köszöntők járták a házat. Az istálló jukból mécs világlott, hát egyenesen odatartott. Igencsak itt lesz a gyerek, élt a gyanuperrel Csókvargáné. És csakugyan. Gábriska ott darvadozott a garcsin, mákoskukoricát szemecskélt üdnap tiszteletére. Fel se nézett a szilke mellől. Csak mikor meghallotta az édesanyja hangját, vetette fel a fejét. Első szava is az volt:

— Édesanyám, elvehetem-e Szabó Orzsikát, vagy sem?

— El fiam, el . . . — rítta el magát Csókvargáné.

Erre Gábriska szemét is elfutották a könnyek:

— Tudtam édesanyám, megjósolta volt tavaly karácsonykor a vízitündér! Az küldte Kendet!

— Nem lelkem, nem, másvalaki küldött . . .

* * *

Kint a tornyokban karácsonyt zendítettek a harangok. Csordapásztorok jődögéltek messzi pusztákról, havas majorokról tisztességet tenni a betlehemi Királynak. Kóringyások legényserege járta a kalácsszagú utcákat és csengős botjukkal megveregették az ablakokat:

Örvendjetek, megszületett,
Betlehemben a szeretet,
Dicsőség, békesség . . .

Számadó Ernő.

TÉLI VENDÉG.

I.

Az URA faluzott aznap, sokáig várta az ebéddel hiába. Mire elmosta, elrakosgatta az edényt, már alkonyodott. Szürke fellegek szállták be az eget, de a havat konokul tartogatták. Csak az ablakon fakadtak gyönge jégvirágok.

Az utcára azért még kiláthatott.

Az úton szekerek nyöszörögtek, a fagyos hó harsogott a kerekek alatt. Az asszony nézte, de nem látta őket. Ölébe hullajtott kezekkel ült az ablaknál, mintha évezredek merevítették volna szoborrá. A tavaszt áhítozta beteges kívánkozással s csak néha döbbent rá, hogy az élete akkor sem lesz más: szürke napok bús egymásutánja, a szekerek tovább nyikorognak végtelen sorban az úton s csöndes éjszakákon ágyúszó zeng a hegyek felől. Mégis föl-föllobbant benne a tehetetlen vágy s ökölbeszorult kezei idegesen remegtek. Ám elernyedt hamar s templomos lelke mély bűnbánattal nyelte a könnyes vigasztalást: gondolj a többiekre, akiknek mindenük elveszett! Lehet-e okod panaszra? ... Mert igaz: ő nem vesztett semmit. A házuk ép, tisztaságos illat leng a meleg szobákban, a szekrények tetején befőttesüvegek sorakoznak, konyha, kamra csillogó rendben. Hálás szemét elfutotta a könny s az urára gondolt: ezt mind neki köszönheti!

Az ő jóságos, bölcs, bátor ura!

Ő nem menekült el a többiekkel azon a fülledt augusztusvégi éjszakán, mikor lovascsendőr verte föl a falut a rémhírrel: meneküljön minden teremtett lélek! Az utolsó pillanatban, indulás előtt megszólalt a telefon; a főszolgabíró beszélt:

— Gyula, kérlek, természetesen nem kötelesség; de szép, hazafias cselekedet volna és rengeteg értéket menthetnél meg ... Hiszen te tudsz a nyelvükön, úgyebár ...

A jegyző pillanatig sem tétovázott. Régi vágású ember volt, hazaszeretet-igéjén nőtt föl s vérévé vált az ige. Keményen dörögte a választ:

— Maradok!

Az asszonyt mégis hazaküldte a szüleihez s egyiküknek sem jutott eszébe attól félni, hogy öregedő ember magányos, fiatal párját ott is érheti veszedelem.

Hónapok teltek el, míg visszajöhetett az urához. Akkor már őszi esőben ázott s koromsötét éjszakákkal takaródzott a világ. Az ura az állomáson várta, istállólámpa pislákolt a kezében s a betegszínű fény üszkös gerendákon, beomlott falakon, ronda pocsétákon táncolt. Mert bizony porráégett a falu, felgyujtották, mikor kivonultak.

Napokig ki sem mert mozdulni a házból s két szemét vörösre sírta. De jöttek ökörnyálas, szép délutánok, kicsalták a dúlt hajlékok közé. Mi maradt meg belőlük, Istenem! A házak helyén sáros szemétdombok; horpadt bádogedény, cserépdarabok, bútorroncsok a szemétdombok körül. Már könnye se hullott, csak sóhajokkal gyászolt s boldogan mentette haza, ha valami félig-ép holmit talált: hogy fog örülni a gazdája, ha majd hazatér s átadhatja neki!

Októberre megjött a tél. Jégcsap-szakálla nőtt az eresznek s éjszakánként farkasok ólálkodtak a ház körül. Most már fogoly volt; naphosszat ülhetett az ablak mellett, míg az ura a falvakat járta a kárbecslőkkel. És teltek csöndben, színtelenül-egyformán napok, hetek; míg néha, egy-egy végtelen kocsisor soha el nem érkező végét várván, tetőtől-talpig végigborzongatta a gondolat: így lesz most már mindig? Örökre?

A régi élete tűnt fel előtte ilyenkor álomkép gyanánt: békességben, emberek között, mosolygó-vidáman; s apró hímzésekre gondolt, amikkel téli estéken szokta a szemét rontani, meg befőttekkel pepecselő, tikkasztó augusztus-délutánok eperfás árnyékára.

II.

Odakünn rekedt kiabálás károgott, a kerekek végsőt csikordultak. A kocsisor megállt. Egy lovas vágtatott előre, aztán pattogott az ostor és sorban huppantak át a szekerek az útmenti árkon. A magasból feketén zuhant alá az este.

Lámpát gyujtott, befüggönyözte az ablakokat s indult az asztal felé. Akkor hirtelen és nagyon erősen megzörgették az ajtót.

Megijedt, torkán akadt a szó; csak állt kitágult szemekkel és várt: ki az?!

Újra kopogtak, aztán nyitották az ajtót és két ember tapogott befelé.

Megkönnyebbülten indult feléjük: katonák voltak, tisztességtudók, kézcsókkal köszönők. Magához tért, már szólni is tudott:

— Kit keresnek?

Az alacsonyabbik felelt, bajusztalan, cigányképű fickó:

— A hadnagy úrnak ha akadna itt egy szoba . . .

A másik szelíden mentegetődzött:

— Nincs még egy ép ház a faluban, tetszik tudni . . .

Ez hirtelen jött, váratlan s nem kellemes meglepetésül; nem tudta rögtön, mit mondjon. A két ember türelmesen várt, köpenyü-

kön parányi gyöngyökké olvadt a zuzmara. Nyujtózkodtak, kezüket dörzsölték a kellemes melegben.

Az asszony nézte őket s töprengett, mit tegyen? Idegen jöjjön a házba . . . mennyi felfordulás! Talán még lopnának is az emberek . . . a bútort, ágyneműt is féltette és már mentegetődzött pirosan, megzavarodva :

— Az uram . . . ő a jegyző . . . ő nem adhat itt helyet . . . Ez a mi szobánk és a másik az iroda és már a segédjegyző is jön . . . nagyon sajnálom magukat . . .

A két ember összenézett. Jólismert hazugságok voltak ezek, csak mosolyogtak rajtuk. Köszöntek, indultak kifelé.

— Ha mást nem találunk, mégis csak idejön a hadnagy úr! — szólt vissza az ajtóból az alacsonyabbik.

Elmentek. Az asszony bezárta az ajtót s az asztalhoz telepedett. Hímzést vett elő, réges-rég megkezdett kézimunkát, de a tű mindegyre megállt a kezében. Jóleső izgatottság fűtötte : mi lesz? Visszafojtott lélekzettel figyelt, ha léptek csikorogtak az ablak alatt : visszajönnek-e csakugyan?

Már megbánta, hogy elküldte őket. Hogy is lehetett ilyen kegyetlen . . . mit gondolhat róla ez a hadnagy . . . Bizonyára úriember, talán nem is éppen fiatal s most őmiatta a szabad ég alatt hálhat! Már szívesen utánuk ment volna, ha a vak utca vissza nem riasztja.

Szerencsére megjött az ura. Haja, bajusza csupa dér ; az asszony úgy öltöztette, dédelgette, mint beteg gyermeket. Meleg papucsot, házi ruhát szedett elő, aztán teát forralt, asztalt terített s csak a vacsoránál kérdezte meg, mi ujság? A jegyző aggodalmas arccal bámult a lámpafénybe.

— Dornavatránál áttörték a frontot, a mi vonalunk is hátrább húzódott. Lehet, hogy megint menekülhetünk . . .

Az asszony hangtalan kétségbeeséssel tördelte a kezét : ez Isten büntetése haszontalan zúgolódása miatt.

— Lehet, hogy ide is fognak katonák jönni — beszélt tovább a jegyző. — Talán valami trén. Még nem voltak?

Az asszony nehezen ébredt kábult ijedtségéből s torkát fojtogatták a könnyek, mikor végre megértette a kérdést : nagyon, nagyon kegyetlen volt . . . Talán csak egy éjszakáról lett volna szó . . .

Nem mert az urára nézni, lesütött szemmel válaszolt :

— Igen, valami hadnagy úrnak kerestek szobát . . .

— És?

— Elküldtem őket . . . — lehellte alig hallhatóan.

Az ura csodálkozva nézett reá.

— Elküldted őket? Dehát miért?

Az asszony nem bírt felelni : az asztalra borult, rázta a zokogás. A jegyző ismerte már az ilyen rohamokat. Csöndesen átnyúlt az asztalon és gyöngéden símogatta a felesége haját.

— Ne sírj kedves, hiszen nem baj, no . . . Bizonyosan rádijesztettek, úgy-e? Majd holnap utána nézek, hol találtak szállást s elhozom a hadnagy urat. Ebédre is meghívhatnók talán?

Az asszony könnyázott arccal mosolygott:

— Az nagyon jó volna! És ha menekülni kellene, talán megengedné, hogy fölrakjunk egyet-mást a szekereire!

III.

De nem kellett menekülniök. Az eleven fal fölfogta a lökést, csak behorpadt kissé a falu fölött. Az ágyúk most már villámló lobbanásukat is leküldték a faluba éjszakánként. A ház előtt pedig, túl az országút árkán tábort ütött a kocsisor s a jegyző szobájába beköltözött a kocsik parancsnoka, a hadnagy. Mosolygosképű, kedves fiú volt, nem öreg népfölkelő, mint az asszony képzelte. Komikus komolykodással uralkodott morcos őrmesterei és loncsos kocsisai fölött, akik egy kicsit mindnyájan a gyereküknek tartották. Délelőttönként, ha elnyikorogtak hússal-kenyérrel rakott szekerei a hegyek felé, bekopogtatott az asszonyhoz.

— Egy kis friss tízórást hoztunk! — és a tisztilegény patkós bakkancsa nagyot csattant az ajtóban. Fehér asztalkendő alatt, kávéházi tálcán sonkát, ropogós kiflit, likőrös üvegeket tett le az asztalra.

Az asszony szabadkozott: hogyan vendégeskedhetnék egy idegen férfi elemózsiájából.

— Először is nem idegen. Az albérlője vagyok!

— Annál rosszabb — nevetett az asszony.

— Annál jobb: mert az albérlő természetben fizet. Ez a kincstári ellenszolgáltatás a lakásért.

A jegyző csak mosolygott, mikor az asszony föladta neki a kérdést, hogyan viselkedjék?

— Nyugodtan elfogadhatod, fiam! Mi most csakugyan éhkoppon vagyunk . . . Ennyi figyelmesség nem több a kelleténél!

Nagyritkán ő maga is közéjük telepedett; de legtöbbször kettecskén voltak, a jegyzőnek mindig akadt dolga a környéken.

Ha meleg napsugár kedveskedett, együtt járták a hóba temetett utcákat. A füstös falak vastag, fehér prémmel takargatták szörnyű sebeiket s a holtra perzselt fák ágaira csodacsipkét szőtt a zuzmara. Nagy csend volt mindenütt, akár a temetőben; csak a hó ropogott a lépteik alatt. Egymás nyomában jártak, elől az asszony, mögötte a hadnagy és szó alig esett közöttük. Az asszony messzire gondolt: szép, fehér halálra, csöndes öregségre, ezüst hajszálakra . . . A hadnagy a cigarettáját szívta és gyönyörködött az előtte ringó asszony alakjában. Az asszony egyszer, mikor hátrafordult, elkapott egy ilyen tekintetet. S akkor lángbaborult az arca és az urára gondolt nagy elérzékenyüléssel.

— Ma nem sétálunk többet! — és menekült a szűzhavú utcák-

ból emberjárta vidékre, az országútra, ahol egymás mellett is eljárhattak. S napokig hűvös és merengő maradt, mint akkor, amikor először kapta magát rajta, hogy folyton a hadnagy nótáját dudorássza. Ám hamar elfeledte a neheztelést, csak messze sétákra nem indult többé a hadnaggyal. Legfeljebb a ház elé, a szérűre ment ki, déltájban, mikor nyűzsgött-pezsgett a kocsik környéke. A kenyérsütő gépekből illatos, meleg pára szállt, a pékek fürgén szedték a hosszú sütő-rostélyokról a gőzölgő kenyereket ; a szénaprés nyikorgott, pengve koppant a bárd az óriási, fagyos húsdarabokon. A rúmos- és boroshordók körül nekividámodott katonák mércsikélték az italt. Benéztek az istállóba is, ahol már korai csikók ficánkoltak s magasra rúgták kócos hátukat, ha az asszony keze elsíklott rajtuk.

Vacsorára a jegyző is hazakerült.

Duruzsolt a kályha, a lámpa sárga lángja barátságosan nézett le reájok. Az asszony teát készített, vagy borral kocintgattak s lórumot játszottak, meg huszonegyest, mert az asszony csak ezekhez értett.

— Mintha csak otthon lennék ! — mondta néha ragyogó szemekkel a hadnagy.

Hetek teltek így. A tél már kiadta mérgét, csalóka tavasz meleg szeleket hajkurászott a falu fölött. Csorgott az eresz és sár tocsogott az utakon déli verőfényben. De szürkületkor nyaktörő páncél borult az olvadt lére ismét s az éjszaka még gyakran visszakívánta a hótakarót.

IV.

Azon a reggelen is friss fehérrel köszöntött rájuk a világ. A jegyző már kora hajnalban útnak eredt ; mire pedig a napsugár elverte a ködöt, a hadnagy állt meg csengős szánkóval az ablak előtt.

— Sietni, sietni ! — kacagott az asszonyra és tisztelgett az ostorával. — Gyönyörű idő van, megyünk jó levegőt szívni !

Az asszonyban is fölpezsdült a jókedv, boldogan kapkodta magára a bundát, sapkát, sálat s már messze jártak, mikor eszébeötlött, hogy talán mégsem kellett volna eljönnie . . . A hadnagy még kocsist sem hozott . . . Bizony, megítélhetik az emberek, hiszen ezeknek a katonáknak is van szemük !

A jókedve elfakult kissé, de a hideg pirosra csípte az arcát, a tavaszi hó porzott a lovak lába alatt s szivárványszínű szikrákban hullott rájuk vissza. Hogy kiértek a faluból a hadnagy megeresztette a gyeplőt s a lovak játékos kedvvel rugaszkodtak neki. Csengős nyakukat kényesen fölvágták s a csörgők és csengők ütemes csilingeléssel kísérték a paták tompa dobogását. A fenyőkön már friss hajtások zöldültek, mint megannyi karácsonyfagyertya ; cinkék és sármányok párkereső mámorban hancúroztak az út mellett s a száraz kórókról mint cukorport fröcskölték szét a könnyű havat.

A napsugár áldó mosollyal melegített. A hó alól ezer szemmel *kacagott a tavasz.*

A leégett fűrészmalom előtt a hadnagy lépésbe fogta a lovakat és nagy ívben kanyarodott visszafelé.

— Na?! — nézett ártatlan örömmel az asszonyra. — Úgy-e remek? Látott már ennyi gyönyörűséget egy rakáson? Nézze, milyen ostobán-szépek ezek a vén, merev fenyők! Milyen kék az ég, hát lehet ennél kékebbet kívánni?

Az asszony szelíden mosolygott.

— Szép, gyönyörű! Kár, hogy nem marad mindig így: tavasz a télben!

A hadnagy felnevetett.

— Isten úgyse, még verset írunk róla! Nem akar versírás helyett egy kicsit kocsiskodni? Legalább, amíg rágyujtok.

Az asszony örömmel nyúlt a gyeplő után. Nem gyakori szórakozása volt ez, pedig titkon sokszor kívánta: nagyúri élet álomvilágát élvezte benne, az elérhetetlent, legalább részben valóra váltan.

A hadnagy cigarettára gyujtott s játékosan legyezte a lovakat az ostorral. A csengők halkan szóltak, mint álomban s a világ szinte állani látszott, valami új csodára várón.

S akkor hirtelen megszólalt a hadnagy:

— Milyen szép is maga! Milyen jól áll a kezében a gyeplő! Hogy piheg a két kis keble, mint a megriasztott madárfiókák... Milyen szép... Milyen édes!

Az asszony döbbent rémülettel meredt rá.

— Az Istenért, mi baja?! Mit beszél?...

— Édes! Szép! Hát nem látja, mennyire szeretem? Nem érzi, hogy tavasz van? Nem érzi ezt a nagy, boldog ígéretet, ezt az élnivágyást, mámort? Mire vár? Kire vár? A tavasz elszáll s akkor hiába hívja vissza!

— Hagyjon el! Hozzám ne érjen! Alávaló... Minek néz engem? Ha még egy szót szól, ha csak megmozdul, kiugrok a kocsiból, gyalog futok haza!

A hangja rikácsolt, az arca eltorzult. Odadobta a gyeplőt a hadnagynak.

— Hajtson!

V.

A fiú nem alkalmatlankodott többé körülötte. Naphosszat künn maradt a csapatnál, a hegyek között s este, ha néha a jegyző karonfogta, halálos fáradtsággal, rengeteg munkával mentegetődzött: félpercre sem mehet be mostanában.

A jegyző nem gyanakodott, az asszony meg, első haragja multán, becsülte érte. Mégis csak úri gyerek; Isten tudja, mi történt vele, hogy annyira megfeledkezett magáról. S a halkan szitáló tavaszestéken, mikor megint egyedül tett-vett a szobában, elpirult, ha rágondolt, hogy bizonyára ő maga volt az oka.

Néha csakugyan nem illendő dologról beszélt vele . . . egyszer még arról is, mennyire áhítozik gyerek után.

— Még lehet ! — biztatta mosolyogva a hadnagy. S ő élénken tiltakozott, csak akkor pirult bele, mikor már kimondta :

— Nem, nem ! Az én uramnak nem lehet gyermeke !

Hetekig szégyenkezett utána s meg sem értette, hogyan beszélhetett ilyesmiről . . . Nem jogosan gondolhatta ebből, hogy most már minden szabad?

Egyre enyhültebb szívvel gondolt reá, amint teltek a hetek s a tavasz már hóvirággal harangozott a gyümölcsfák alatt. Az ibolya is előbújt nemsokára s az asszony hosszú délutánokat töltött az erdőn, hogy ibolyacsokrokba kötözgesse fájó emlékeit. Az erdő még hallgatott, száraz ágakat zörgetett a szél, varjak károgtak a feje fölött. Mégis szeretett elálmodozni a fák között : íme, a várva-várt tavasz is eljött . . . Vajjon hoz-e hát valamit? . . . S mondhatatlan keserűség szorította össze a szívét : ugyan mit hozhatna? . . .

Soha, senkivel sem találkozott ilyenkor.

De egyszer, alkonyattájban, mikor a hegyek felől barna fellegeket hajtott a szél s ő csaknem futva igyekezett hazafelé, mielőtt az országútra léphetett volna, megzördült a háta mögött az avar. Visszanézett : lapos tányérsapka alól ferdemetszésű szempár vigyorgott reá s két kéz kapott feléje begörbült ujjakkal, mint mohó ragadozó. Az asszony ajkán kibuggyant egy sikoly s halálos rémülettel ugrott neki az országút árkának ; de a kezek lecsaptak reá, vállon ragadták s állati erővel tépték vissza be a sűrűbe. A teste megfeszült, szinte ívbe hajlott, mint pompás acélpenge, kezei öntudatlan ösztönnel keresték a szemek fészkét és a sikolya szállt, szállt a csöndes fák között, míg egy ütés a homlokára, egy szörnyű ökölcsapás el nem kábította.

Az ember zihálva fülelt pár pillanatig, aztán sietve vonszolta be zsákmányát a fák közé. De nem jutott messze. Az országútról vágtató ló dobogása hangzott s a dobogást már az árokpart fűve nyelte el, már ágak recsegtek, avar csörgött a törtető rohanásban s az ember földre eresztette az ájult testet, hogy meneküljön. Későn.

A lovas néhány szökéssel utolérte, leugrott a lóról s vállonragadta. Az ember villámgyorsan kapott a csizmájához s kezében döfésre lendült a kés. A lovas félreugrott, a mellének szánt döfés a vállát érte s megtépett ruháját elöntötte a vér. De akkor már el is sütötte a pisztolyt s a tányérsapkás elvágódott a füstfelhőben.

VI.

Az asszony csak éjszakára tért magához. Az ágyában feküdt, mellette tenyerébe bókoló fejjel ült az ura. Az asztalon papírernyő alatt virrasztott a lámpa.

Napok múltak, míg fölkelhetett.

Sápadtan, karikás szemekkel, de értő lélekkel. Hosszú-hosszú éjszakákon töprengett félig aléltan a fehér párnák között s most úgy hitte, megfejtette a rejtélyt . . .

A sors megmutatta, hogy hatalmasabb nála : adhat úgy is, ha ő nem akarja . . . Olyant, amilyent nem kíván . . .

Szomorú mosollyal tűrte, hogy az ura dédelgesse s a lelke messze járt, a fehér kórház-szobában, ahol a hadnagy sebét gyógyítgatják. Ő érte kapta, az ő védelmében . . . Manapság is történnek csodák. Eszébe jutott, hogy a hadnagy nevét sikoltotta, mikor a kezek lecsaptak reá. Hát teljesedjék be a sors rendelése.

S szívdobogva leste a híreket róla : jobban van-e már?

A ház előtt bimbóba borult az orgona, az eresz alatt fecskék csicseregtek. De a hegyek között mennydörgött az ágyúk zenéje s az asszony tudta, hogy a tavasz ott friss vérvirágokat fakaszt a farkasszemet néző árkok mélyén. Tudta, hogy az élő fal inog, leng : lendülhet minden pillanatban, előre vagy hátra s véle megy a hadnagy . . . Torokba lüktető rettegéssel leste a huszárt, aki az ezredtől parancsot hozott a hadnagy helyettesének : hátha most csap le az elkerülhetetlen?!... Végre egy reggel azt ujságolták az emberek, hogy másnap megjön a hadnagy.

VII.

A jegyző aznap is korán elkocsizott, hogy vissza se jöjjön estig.

A délelőtt csak elvánszorgott valahogy, míg takarított, főzött. De délután már szikrázó idegekkel figyelte az ingaóra lomha tiktakját s nem találta helyét sehol. Befüggönyözte az ablakot s a hűvös félhomályban milliomodszor álmodta végig az eljövendőket.

Négy óra tájban beült a hadnagy szobájába ; elernyedt megadással leste a függöny hasadékán betűző fénycsík fogyatkozását.

Lassacskán elsötétült a szoba. Ablakára már alkonyi felhők vére csorgott. Az udvaron abrakoláshoz itatták a lovakat.

Hirtelen, nagyon messziről, mégis nagyon erősen döbbent szívébe a kocsi robogása. Jön . . .

Mosoly suhant elgyötrött arcára, feje előrecsuklott ; szeme lecsukódott. Még egy pár perc . . . Vajjon sejti-e, mennyire várják?

S a kocsi megtorpant a ház előtt. A hadnagy hangja behallott a szérűről :

— Befogni ! Azonnal indulunk !

Az asszony szédülten fogódzott meg a szék fájában : vége ! S már tántorgott kifelé a szobából : valahogy itt ne találja . . .

A sötét ebédlőben szinte feldöntötte a tisztilegény. A hadnagy táskáját hozta, meg takarókat, cók-mókot s örvendezve ujságolta :

— Megyünk, naccsága kérem ! Most jött a hadnagy úr az ezredtől, jegyző úr is vele jött !

Az asszony végigsimított a homlokán — a keze hűse jólesett izzó halántékának — s már jött az ura a hadnaggyal.

— Sötétben üldögélsz, kedves? Húzd félre a függönyt, künn még világos van. Hallod, búcsúzik tőlünk a hadnagy úr!

Az asszony félrehúzta a függönyt, a piros fény meleg ragyogással ömlött el a szobán. Kezét nyujtotta a hadnagynak:

— Köszönöm, hogy megmentette az életemet!

A hadnagy összecsapta a sarkantyúját és megcsókolta a kezét.

— Semmiség volt! Legalább valami hasznomat is látták! Bocsássa meg érte, ha mi rosszat cselekedtem! És te is, jó Gyula bátyám!

A jegyző megölelte a fiút, szemei könnyfátyol mögül, gyanús gyorsasággal hunyorogtak.

— Isten áldja meg minden lépésedet, édes fiam! A mi hálánk leróhatatlan, de azért te se feledkezz meg rólunk... Ki tudja, találkozunk-e még az életben?

Az asszony teáscsészéket rakott az asztalra.

— Igyék meg velünk még egy teát utoljára...

A szája mosolyra vonaglott s egy könnycsepp futott le az arcán.

A hadnagy kitekintett az ablakon.

— Nem, köszönöm, már nem lehet... A szekerek már fölsorakoztak. Kísérjenek ki inkább az útra!

Mikor felült a lóra, az asszony még egyszer kezet nyujtott neki. Aztán a karját az ura karja alá fűzte s néztek a szekerek után, míg el nem tűntek az útkanyarulatban.

Akkorára leszállt az este. Denevérek csapongtak a fák fölött s a felhőtlen égbolt reggelre forró, nyári napot ígért.

Szondy György.

MÉCS LÁSZLÓ VERSE.

FEHÉREN ÉS KÉKEN.

Itt élek a hajdani magyar Felvidéken
fehéren és kéken.

Fehéren, mint a Szűz Mária fátyola
és kéken, mint a ma született viola.

Eltűnt a szín-farsang: az izzó csók-piros,
a halál-barna és a bűn-tilos.

Bárány-fehér virágú ezerjófüvet vetek,
hogy meggyógyuljon beteg szívetek.

és csupa, csupa nefelejcseket,
hogy soha, soha ne felejtsetek!

Gyerekkorom kottáját fütyürészem
férfiszívvel, de kamaszos-merészen.

Füttyöm fehér, mint a Sárkány feletti diadal
és kék, mint a bánat-erdő feletti víg pacsirtadal.

Mutassátok meg ellenségemet,
véres kezét nem csókolom-e meg?

Ki is uralkodik most dicsőségesen?
Nézd már, nem jut eszembe neve sem.

Vagy úgy, igen! Nem fontos ez az átmenet:
megváltottam már útlevelemet.

Az útlevelem mennyországba szól.
A vándormadár útját tudja jól.

Folyó mentén megyek, mint vándormadarak.
Kertem alatt a régi kék paradicsom-patak.

folyik, csak dús férfi-folyó lett: jaj-gáton szűrt, tiszta.
A part mentén föl, föl, könnyen találok vissza,

az elveszett paradicsomba,
eltűnt gyerekkoromba!

Ballagdálok majd fehéren és kéken
a borzalmakkal telített vidéken,

gyerekkorom kottáját fütyörészem,
ha kell, mártírhalálra készen,

az egyre sűrűbb s átkosabb ködön
át s kristályosra egyszerűsödöm.

S ha olyan leszek, mint a kisdedek,
a mennyországba játszva bemegyek.

KÖRFORGALOM

vagy amit egy pengő mesél.

Most sem vagyok valami gazdag — gazdag? — de azért megélek úgy ahogy. Kevéssel beérem, s ha kevésre se jut, egy darabig beérem semmivel is; ez a titkom. De akkoriban valóságos templom egere voltam, igazán, a mai helyzetemhez képest; mert a mai módom egészen bátran krőzusinak mondható, ha az akkori létemmel vetem össze. Ha valakinek kedve jönne megkérdezni, miből is éltem akkor, szemem pillantását ráemelném, aztán ezt mondanám: az álmaimból, uram vagy asszonyom, bizony, hogy az álmaimból éltem akkoriban. Akkor aztán tudhatná, hogy s mint élhettem. Dehogy tudná; csak pedzené!

Mert, hogy milyen nagyon lenn voltam én akkor, egy barátom tudja csak. Ez a barátom tanúságot tehetne róla, milyen nagyon lenn uszkáltam én az áporodott életnapok fenekén — ha megvolna még az a barátom... Csakhogy nincs meg. Egy napon túladtam rajta. Ő akarta, hogy így tegyek.

Ez a barátom egy egypengős volt.

Csoda folytán jutottam hozzá. Nem szégyellem bevallani, hogy affajta álmodozó, aki vagyok, hiszek a csodákban. Csodák *vannak*, igenis. Igenis, vannak csodák, aki még nem tudná. Mi más lenne, mint csoda, ahogyan, mondom, ehhez a barátomhoz is jutottam. Egyszer egy trafikba tértem be, hogy utolsó filléreimen, amelyekért úgysem vehettem volna már valami okos dolgot, cigarettát vegyek. A trafikos kitette a pultra azt a pár darabot, ami nekem járt s én is elővettem megviselt erszényemet, hogy csakhamar megváljak egész tartalmától s akkor egyszerre pirba szökkent az arcom, ahogy ki akarom számolni óvatos ujjakkal a pénzt a pultra, gyáva ujjaim fogságából — hiába, csak nem voltak ehhez szokva — megszökik egy pénzdarab s a padlóra csörren. Elsápadtam. Ó, ez a szégyen! Most mondjam azt, hogy: köszönöm nem, elég lesz ennyi is a cigarettából, vagy mit tegyek? Ó... De még sóhajtásnyi időm sem volt, s annyira sem futotta, hogy arcom színt válthasson, mikor a trafikos sebesen kiugrik onnan a pult mögül s a hűtlen pénzdarab után vetve magát, pillanat mulva udvariasan nyujtja át: tessék uram, megvan. — S ő — egy pengőt tart elém! *Egy pengőt!* Ugyanazt a pengőt, amely azután oly soká volt a barátom. S időm sem volt visszautasítani, csak amíg annyit mormoltam: Ó, nagyon köszönöm, de — máris más vevőknek adott vissza fürge és

szolgálatkészen annyit, amennyit azoknak visszajárt. S minthogy közben — szemem egy eltévedt, kósza pillantásának köszönhetem — hirtelen ráakadtam arra a pénzdarabra is, amely jogos tulajdonom volt, s amelyet a többivel együtt gyorsan a pultra helyeztem — valahogy kiszédültem a boltból.

A cigaretta meg — no, nézd! — elfelejtettem rágyujtani!

Öntudatlanul, mint valami bábjáték figurája, rángattam magam hazafelé. Kábulatban lehettem, csak abban lehettem, mert arra ne mis gondoltam, hogy betérjek valahová és hasznosítsam a pengőt.

Otthon, hideg és kifizetetlen szobámban aztán elővettem őt, megtörültem gondosan a kabátom ujjával kétoldalról — a kabátom sem fénylett kevésbbé, mint ő — letettem magam elé az asztalra, s megszólítottam:

— Mondanád meg most már, te pengő, mit csináljak veled?

Igen, hangosan beszéltem hozzá. Emlékszem, cigarettára gyujtottam, egyiket a másikról gyujtottam meg azokból, amiket az imént vettem; az asztalra könyököltem, fejem a tenyeremben, s úgy beszéltem hozzá.

— Lássuk csak, mitévő is legyek veled?

Barátom arca felfénylett s aztán elsorolta, hányféle módon segíthetne rajtam.

Forró kávé kívánatos illata töltötte meg egy pillanat alatt a szobát. És mazsolás kuglóf, vagy omló, elomló vajaskifli — már amit akarnék — illatozott mellette. Vagy kispörkölt szagára ámultam, úgy ám, s ha jól hallottam, egy kevés olcsó bor vagy egy pohár sör is enyém lehetne a kispörkölt mellé. De egy kancsó forralt bor se lenne rossz, utána még mindig vehetnék egy zacskó forró gesztenyét itt a sarkon, s még vagy tíz cigarettára is futná. Nem lenne rossz egy puha, fehér cipó sem, amelyhez paprikás szalonnát ehetnék, vagy szalámit, vagy füstölt karajt — ecetes uborkával. Nem, az sem lenne rossz — s megtörültem a szám szélét nyeszledő zsebkendőmmel. Uramisten, mennyi, mennyi mindent lehetne venni egy pengőért!

Hiszen egy pengő — most látom csak — nagy pénz; nagyon, nagyon jelentős pénzdarab ez az én pengőm itten, most látom. És tisztelettel tekintettem befolyásos barátomra, aki im, nem átallotta, hogy meglátogasson engem. Nem, ilyen hatalmas pártfogótól nem válik meg az ember oly gyorsan, s bár nagy okom lenne a vele való szakításra, ezt a dolgot mindenesetre jól fontolóra kell vennem. Könnyelműen nem óhajtom likvidálni barátságomat ezzel a pengővel, amely oly váratlanul látogatott meg. Nem, nem szabad őt elherdálnom. Majd gondolkozni fogok . . .

Lefeküdtem, eloltottam a lámpát s a párnám alá tettem őt.

Persze, forgolódásomba került, ahogy a pengő sorsán gondolkoztam, s ezt ő is észrevette, mert mesélni kezdett nekem. Mesével akarta előzni nyugtalanságomat, észrevettem.

— . . . azt hiszed, nagy eset? Szó sincs róla ! Ha tudnád, hány kézen fordultam már meg s hány kézbe kerültem megint vissza, egyszer, tízszer, többször, oda, ahol már voltam egyszer ; még hozzád is visszatérhetek egyszer — vagy többször — megérem. Mert mi más az én életem, mint körforgalom? Az. Körforgalom, hidd el. Forgatni kell engem, hogy folyton érezzem, lássam, figyeljem értékem megsokszorozodását. Igy van. Nem okos, ha eldugsz és meg akarsz tartani magadnak. Adj túl rajtam minél előbb s aztán sóvárogj vissza, kíváncsi, hogy minél előbb visszatérjek hozzád és el ne szalassz egyetlen semminek látszó alkalmat sem, hogy engem viszontláthass.

Akkor álomba duruzsolt s másnap újra kezdte. Nem hagyott békét nekem. Mert csuda szívós valami egy ilyen pengő, ha tovább akar gurulni.

— Nem, én még nem válok meg tőled, — mondottam neki egy napon — még bírom egy darabig. Mert aztán ki tudja, mikor teszek szert megint egy ilyen ritka vendégre? Ráérek még — mondottam.

De ő csak nem hagyott békét nekem.

— . . . vannak jelentősebb érmék is nálamnál, olyanok, akik nagyobb súllyal esnek a latba, mint én s mégis, nem hinnéd, milyen értékes tudok lenni, ha sor kerül rá és alkalom adódik erre. Hallgasd meg ezt : egyszer elindultam megint, miután bezártam volt egy újabb kört emberek között, akik megpörgettek. Hát — elindultam, egy férfi erszényéből indultam el újabb vándorlásomra. Sokadmagammal tartózkodtam abban az erszényben, nem is erszény volt tulajdonképen, hanem táska, amolyan sokrekeszes táska, amilyet a derekukra erősítve hordanak hivatásos egyének. Az ember, akinek a táskájából elindultam, főpincér volt egy középfinom kávéházban s a számolócédulákon kívül ambiciói is voltak. Szüntelenül számolt ; nem csupán akkor, mikor a vendégeknek visszaadott, számolt éjjel, számolt nappal, számolt szüntelenül ; azt számolgatta, mennyi idő mulva vehetne egy kicsi korcsmát magának, ahol ő lenne a gazda — ez volt az álma. Ő is tisztelt engem, nem kevésbbé tisztelt, mint most te, de ha sor került rá, meg tudott válni tőlem.

— Nagyon érdekes, amiket beszélsz, — mondottam — régi emlékeket idézel fel bennem.

Barátom aztán nem takarékoskodott a beszéddel és apróra elmesélte nekem ennek az embernek az élete folyását ; mint érte el az álmát, hogyan sürgölődött egy napon — most már, mint szorgalmas maga-gazdája — a vendégei körül a «*Szép korcsmárosnéhoz*» címzett fogadóban. Mert akkorra szép asszony is került a házhoz, s úgylátszik, szerencsét hozott neki az, hogy a feleségéről nevezte el az üzletet. Két gyermeke is volt, egy okos fiúcska meg egy gyönyörű kisleány.

— Tudom — bólintottam.

— . . . . de később aztán rossz vége lett a jódolgának. Az asszony hiába, kacér is volt a szépsége mellett.

— Azért ne bántsd kelleténél jobban, kérlek, — mondottam, mert gyerekkoromtól remegtem mindig a meséim hőseiért.

— . . . nem, én csak az igazságot mesélem. Szóval az ember tűrte a gyerekei kedvéért, amíg tűrhette az asszony léhaságát, nyilvános csapodárságát, de éppen, mire megsokallotta volna, az asszony megváltotta őt a töprengéstől és megszabadította őt magától. Megszökött. Hogy kivel, nem is tudom már.

— Felejtsd is el, kérlek, most már, felejtsd el egészen.

— . . . már rég elfeledtem. Aztán az ember elzüllött. El az, alaposan. S ettől még a két gyereke se tarthatta vissza. Kuporgatta nekik a pénzt, hogy majd úrnak, tanult embernek, boldog embernek neveli őket, aztán tessék.

— Van az úgy néha — szóltam közbe csendesen.

— . . . van, — bólintott barátom — hát elitta. Elitta mindet. El az, a boldogtalan. Iszákos lett, az italnak adta oda magát egészen, pedig addig egy csepp nem sok, annyi se csúszott le a torkán. De egyszer még találkoztam vele azért.

— Én már nem; én soha többé nem láttam — gondoltam magamban.

— . . . hanem akkor már magában volt. A gyerekeit jószívű emberek elvitték tőle.

— A hatóság — bólintottam bele a mese közepébe.

— . . . azért a gyerekeivel is esett találkozásom, de ez jóval később volt már. Akkor én már sok-sok-sok-sok-sok kvártély után egy finom gavallér szíve fölött laktam, selyemtárcában, sápadt aranyak és illat nélküli, zizegő bankók szomszédságában. Valóban jó társaságban éltem én akkortájt.

— Álmos vagyok, — mondottam — hagyjunk talán holnapra is valamit.

De ez nem volt igaz — lám, nem voltam őszinte a barátomhoz —, mert igazság szerint csupán egyedül akartam maradni a gondolataimmal. Ó, volt gondolkoznivalóm épen elég!

— Ha megígéred, hogy ma túladsz rajtam, akkor folytatom a mesét — mondta másnap a barátom, ahogy a pillantása kimerült arcvonásomat kereste. — Ugyan mit tartogatsz engem csudának? Hiszen nem sok kell neked — maholnap felfordulsz, így, ahogy vagy — úgy nézem.

— Túladok, túladok rajtad, barátom, ígérem s igyekszem majd általad tovább tengetni magamat, de most mesélj tovább. Kérlek!

Kicsit morgott még a barátom, aztán megenyhült.

— . . . . hát az úgy volt, mondom, hogy a gavallér tárcájából én aztán, hogy-hogynem, előkelő társaságommal együtt a barátnőhöz kerültem, a gavallér barátnőjéhez. Már, ha kitartott nőnek is mondották, a szépségét s a kedvességét el nem vehették tőle, ezt bizonyíthatom.

— S a jószívűségét és a könnyelműségét sem — tetéztem én is.

— .... ó, hát hiszen csak a könnyelmű ember a jószívű — de ne zavarj, kérlek, folyton. Mit tudom én, már hogyan, lehet, hogy az ölébe öntötte tárcája egész tartalmát, elég az hozzá, a leányhoz kerültem. No, gondoltam, itt se lesz soká maradásom. Kiadnak majd engem hamarosan valami haszontalanságra, illatszerre, csipkére, nyalánkságra — így gondolkoztam. De nem. Legközelebb úgy jött, hogy ez a nő, ez a bizonyos, egyedül akart maradni egyszer, magában, egy délután. Okát legfeljebb sejtettem, noha mondhatnám, hogy tudtam is. Hát aztán a markába nyomott engem a szobalányának : fogja, legyen magának is jó napja. A lány aztán — de most jól figyelj, mert most jön a csattanó . . .

— Figyelek hiszen, — feleltem — egyebet se teszek, mint rád figyelek.

— . . . szóval a lány megörült, még kezet is csókolt az úrnőjének, mert azt tudnod kell, hogy az effajta szép dámáknak azért kétféle ember mégis kezet csókol : a gavallérok és a cselédek. Akik adják a pénzt s azok, akikhez a pénz aztán tovább gurul.

Jól tudtam én is, de nem szóltam közbe.

— . . . s aztán fogta magát az a szobaleány és elment sétálni. Ahogy sétál a ligetben, meglátja a planétás bácsit. Hosszú ősz szakálla volt a planétás embernek s jelentősen nézett rám a pengő, mert hiszen a csattanó következett most.

— Úgy-e, alig lehetett volna benne megismerni az egyszeri szorgalmas és derék korcsmárost — mondottam én.

— . . . honnan tudod? — lepődött meg a mesemondóm.

— Hallod? . . . Nagyon buta nem vagyok éppen.

— . . . szóval a nagyszakállú planétás bácsi nyakába akasztott cédulás-ládáján zöldbóbitás, pirosruhás papagálymadár borzongott. Azzal húzatott egy planétát a kis cselédke. S mert a rózsaszínű cédulácska rém sok dicső dolgot ígért, gazdag barátot, kocsit, ékszert és egyebet — hiszen tudhatod : liba-kukoricáról — a szobalányka örömében az öreg kalapjába pottyantott engem, úgy, ahogy voltam. De úgy ám. Hát így kerültem én vissza az egyszeri gazdámhoz. Igy. Ilyen módon. Most meg nálad vagyok, éppen nálad.

— Éppen nálam, a fiánál, nem csodálatos? — gondolkoztam el én is.

Úgy van, csudálatos. Csudálatos valóban ez az egész élet, a körforgalom pengősökben, értékekben és életekben.

— Nálad a gyűrű íve, amely családodnál így bezárult, ahogyan meséltem, most felfelé ível. Csak felfelé ívelhet, miután lejjebb már nem mehetne, mint ahogyan most van, különben nem kaphatná meg a köralakját, nem térhetne vissza önmagába. Kíváncsi vagyok, mitévő leszesz velem?

Oly bölcsen s oly szelíden szólt hozzám a pengő, hogy beláttam, nem ellenkezhetem vele tovább.

Elővettem zsebkésemet s három éles kis sebet ejtettem rajta. Arról majd megjegyezhetem s tudni fogom, hogy ő az, ha ugyan valamikor még visszakerül hozzám . . .

. . . Visszakerült. Egyszernél, tízszernél, százszornál is többször.

Mert azután, hogy túladtam rajta — vérző szívvel tettem, bizony — azután mindig csak azt hajszoltam, hogy még, még, még és megint és megint és megint, meg újból, újból, újból viszontláthassam őt.

Mint már mondottam is, ez többízben megtörtént, hálistennek. És mindannyiszor társakat hagyott nálam, hogy megvigasztaljon újabb elvesztéséért, mindig hátrahagyott egy-egy valakit a társaiból.

Persze, minden viszontlátásnak nagyon megörülünk mindég.

S én észre se veszem, hogy mialatt egyre hajszolom őt, ebben a lázas hajszában, ebben a folytonos kutatásban, ebben a céltudatos, pontos, egy célra törő törekvésben, ebben a keresésben egyre több és több testvére ragad meg nálam most már.

Hálaistennek.

Fertsek Ferenc.

Opera-jelenet. **Valér Erik fametszete.**

VERSEK.

A TÉL SZERELME.

Fák húsából a fagy kiált
Ma éjjel s fázva visszaretten
Talán az élet benned is,
Akit szeretni elszerettem.

Forró bőröd most zúzmarás,
Ajkad közt jégvirágra leltem,
A ködös vágy fon így körül,
Mert én, a tél, reád leheltem.

Fehér halálként száll a hold
S a holt havat szikrázva járja.
Fönn a hegyek közt vetve vár
Árván maradt menyasszony-ágya.

És ölbe kaplak, mint a szél
Ha csókra szökteti a holdat,
S a testem, izzó hópehely,
Mezítlen tagjaidra olvad.

Semjén Gyula.

A BOLDOGSÁG FEHÉR VIRÁGA.

Még lombját vesztve hív a lelkem
S feléd nyúlik ma minden ága,
Hogy jöjj és érted nyíljék újra
A boldogság fehér virága.

Bőrén még síró köd pereg le,
A haldokló hó szürke nedve,
Fázó rügyekben vár az álom
Szirmot fakasztó két szemedre.

S ha a tavasz dalolva hajtja
Nyiratlan felhőit az égre,
Babonás két karod kitárva
Mezítlen szívvel lépsz elébe.

És suttogón, ha rálehelsz majd,
Lombosra bomlik minden ága,
S meleg szemedre, lásd, kinyílik
A boldogság fehér virága.

Semjén Gyula.

BÚCSÚZÓ.

Ó, hányszor álltál már az éj csillagjai alatt ilyen
habozva könny s mosoly között! Szobád üres, már hontalan
vagy benne. Kész csomagjaid vonatra, sebten elfutó
tájakra emlékeztetnek. Inkább kiállsz a végtelen

égbolt alá, és csöndesen tünődni kezdesz önmagad
s érzelmeid fölött. Szemed egy ablakot keres a ház
sötét homlokzatán. Tudod: mögötte sír apád. Talán
hangját is véled hallani, amint kínlódva fölszakad

gyötrött szívéből. Lassan és fájdalmasan fölrémlik egy
napfényes kép előtted: a Dunán ezer hullám ragyog
az alkonyatban, ülsz apád hátán, s ő, gyermekvágyaid
szelíd szolgája, csöndesen szeli alattad a vizet;

ló és lovas így keltek át a Kisdunán. Ó, hol maradt
e régi nyár, kérded! Derűs varázsa régen szétoszolt,
növekvő éveid gonosz szeszélye űz, búcsúzkodás
az életed, vergődve mégy a hideg csillagok alatt;

vendég vagy itthon, mindenütt csupán vendég vagy; otthonod
két út között egy állomás, egy sóhajtás két vágy között,
magányos vagy, s bár titkod fáj, titkon gyülölsz, titkon szeretsz
s apád is félszegen csókol, s ha sír érted, titkon zokog;

te hallod is tán zokszavát, és nem futsz vigasztalni őt,
mint régen tetted volna. Állsz és arra gondolsz tétován:
te is így fogsz zokogni majd egykor, ha búcsúzik fiad,
és újra messzebb kergetik mellőled a növő idők,

s arra gondolsz: a fájdalom törvénye életünknek, és
minden gyötrelmeink között a leggyötrelmesebb a szív,
mely lázadozva küzd, gyötör, míg meg nem áll, s a föld alatt
fiú apára rátalál, és véget ér a szenvedés.

Rónay György.

KÉRDÉS — FELELET.

Ifjú: A lényeg az, mi engem érdekel!
Bölcs: Végtelen, hát meg nem foghatod.
Ifjú: Ma ismét válasz nélkül menjek el?
Bölcs: A folyóban nézd e kis habot!

Kordás Ferenc.

NAGYAPÁM.

(Terhes Sámuel.)

Milyen voltál Nagyapám?
Nem láttalak soha, de lelked rokon velem,
rokonabb vagy minden rokonnál: elődöm, ősöm, jobbfelem,
régi kis papköltő,
kire sokszor gondolok magányos napjaimban,
szavakkal vívott harcaimban.
«Nem úgy van már, mint volt régen» — írtad;
Csak egy-két emberöltő,
de századoknak messzesége van mögötted,
kocsiutak lassúsága, egyszerűség; nem idegtépő rohanás,
hanem szép, józan álmodozás.
Leszállottál kocsidról s a réti vadvirágot csokorba kötötted,
elárullak most nagyapám, haragszol-e érte?
Kiáslak sírodból s megnézlek: nem, nem haltál meg egészen,
sok kis vércsepped bennem zakatol,
egészen el nem alhatol.
Itt vagy velem, vezetsz, megfogod kezem,
unszolsz, hogy írjak; miattad égek s vétkezem,
te vagy a bűnös benne, — mert bűn ez és harc,
kiválás, elszakadás, vércseppek jelzik az utat,
a jel küzdelemre mutat.
Te is tudtad ezt: «Szurony» volt írásod,
szavakkal harcoltál, szó volt hivatásod,
— Pap és költő! — nagyapám, te tudtad,
hogy e kettő mélyen egy.
Vezess tovább is kézenfogva, szűk úton,
mely lassan, lassan mélybe megy,
én gyötrődve is áldalak érte.

Debreczeny Lily.

KIADÓ LAKÁS:

egyszerű apróhirdetés,
tizenhat szó, —
két szobás lakás kiadó,
ugyanott
bútorok, selyemhuzatok
eladók, értekezni lehet
Váci-utca 1, első emelet.

Egyszerű apróhirdetés,
s mögötte Gond, Csőd, Küzdelmes évek,
Könny, Boldogság, Halál:
az Élet!

Alföldi Géza.

APRÓ CIKKEK

Hangok és színek.

Rimbaud híres versét, a Voyellest mindenki ismeri. Ez volt az első hermetikus költemény. sokezernek őse s valamikor vad megdöbbenést keltett a naturalizmus kényelmébe restült irodalomban, hogy a magánhangzóknak színei vannak, hogy az *a* fekete, az *o* zöld, de ami a legmegbotránkoztatóbbnak tetszett, hogy az *i* bíborvörös, mint a kiköpött vér, mint a kicsattanóra kendőzött ajkak gonosz mosolya. Mert Rimbaud a színekhez képeket is asszociált s ezek a kapcsolatok is felháboritón merészeknek és önkényeseknek tetszettek, mikor az ifjú, talán még akkor koraszülött expresszionizmusnak ez az előőrse berobbant az irodalmi meggyőződések ellenséges hadállásaiba.

Azóta már láttunk más szeleket is. A fantazista és a dadaista szaltomortálék után szinte logikusan hat már Rimbaud, legfeljebb kissé talán bizarrabb verse. De íme, jön Henri Héraut és a Nouvelle Revue Francaise októberi számában kézzelfogható érvekkel bebizonyítja, hogy a Voyelles nem hogy nem merész, de még csak nem is hermetikus vers. Egyszerűen afféle kulcsköltemény és ha valaki megtalálja a kulcsát olyan világosra tárul tőle, mint egy üvegfalú veranda.

Héraut úr meg is találta a kulcsot. Ez a kulcs pedig nem más, mint hogy Rimbaud egyszerűen valami régi gyermek-abécés-könyv betűit és képeit verselte meg. A könyvből vette nemcsak a színeket, hanem a merészen ható asszociációkat is, melyeket a képzelet minden nagyobb megerőltetése nélkül leolvasott a képekről. Úgy-e milyen primitív kétszerkettő az egész?

Mindjárt példával is szemléltetem. Az A-betű (természetesen francia abécés-könyvről van szó) az Abeille (méh) kezdőbetűje. Ez áll tehát az ábécéskönyvben, elől az **A** vastagon fekete színnel festve s folytatólag a szó többi betűje kisebb és halványabb jelekkel. Mellette ott a kép, hogy a kisgyermek a kép nyomán hangoztassa a kezdőbetűt és a szót. Tessék elolvasni a verset: Rimbaud a fekete színhez asszociált képeket mind az ábécés könyvből veszi az ott ábrázolt méhről. Tündöklő légyről beszél (mouche éclatante) s talán a napfényben csillogó méhet látja. Még inkább megerősíti a dolgot, hogy itt méhről van szó, mert a vers szerint a tündöklő légynek szőrös a dereka, a kép többi árnyalata csak újabb érveket szolgáltat Héraut föltevése mellett.

De nézzük a legmerészebb színt, az I-betű vörös alaptónusát. Ennek a magyarázata is játékosan könnyű. I-betűvel kezdődik az Indián szó. Az indián vörösbőrű, tehát a nagy I kezdőbetű, éppen úgy, mint a mellette álló félelmes írokéz harcos vörös színnel volt festve az ábécés-könyvben. A kiköpött vörös vér (sang craché) is illik az indiánhoz, akit a naiv gyermek-kalandregények, élükön a Robinsonnal, rettenetes kannibálnak tűntetnek föl. A vastag ajkak vörös kacaja is pontosan ráillik a vad emberevőre, akár a vérszomjas öröm kifejezése ez a kacaj, akár a bősz harag vad fintora, amint a vers folytatása jelzi.

És Héraut végigmegy valamennyi magánhangzón. Föltevései — itt ugyan sokkal helyesebb a megállapítás szó — döbbenetesen összevágnak. Szinte lehetetlen vitatkozni vele. Megtalálta a kulcsot és most kérlelhetetlenül kitár minden ajtót, amely előtt eddig olyan jól esett sejtelmes, titokzatos találgatások édes zsongásával tétovázni.

Irodalomtörténeti szempontból rendkívül érdekes, sőt értékes is lehet ez a fölfedezés. Valósággal a leleplezés erejével hat és aligha menti meg a lírai sarlatanság vádjától ezt a furcsa irodalmi fenegyereket, aki a legbizarrabb zsenialitások poétazsonglőrjéből bámulatos kemény fordulattal vedlett át józan és csak a vagyonosodás lázától fűtött elefántcsontkalmárrá. Talán ez a fordulat is a misztifikátort igazolja benne, amint hogy a misztifikáció nem idegen terület szellemi örökségének számos letéteményese körében, mégis a költészet minden igaz és benső barátjának fájni fog ez a Héraut-féle fölfedezés.

Mindenesetre letörölte a hímport, a teljes hozzáférhetetlenség nebántsvirág gyöngédségét, erről a költeményről. Világos, pontosan vágó racionalizmusával lefújta róla azt a misztikus ködöt, amelyben Rimbaud sugaras magánhangzóinak színei mint bűvös opál csillámai irizáltak. Józan, csaknem kispolgári magyarázatát adta egy kedves bohémségű játéknak, amelynek szédítő ekvilibrisztikája mögött egy nagy zsenialitás hetyke rakoncátlanságát sejtettük. Kitépte egy drága, színes játékszernek szomorú kócbelét, rombolást végzett és félő, hogy mindennek ellenére végül még igaza sincs.

Legalább is nagyon jól esnék, ha nem volna. Ha azt kellene éreznünk, hogy ennek a költeménynek nyugtalanító, hermetikus sejtelemburkát nem ilyen külső és gépi mesterkedés teremtette meg, hanem abból a mélységből fakadt, ahol az intuiciók forró villanásainak szinte elektromos feszültségéből a legkáprázatosabb szikrázások fényjátéka szokott kipattanni, Mennyivel izgatóbb és költőibb az a tudat, hogy az ösztönös átérzések fogékony recehártyájára a hangzóknak egy köznapi lelkek számára ismeretlen és megfoghatatlan rádióaktivitása sugározta rá a színeket és képeket és nem az ábécés-könyv vetítette oda gyermeteg színeit és ábráit ugyanazzal a köznapi rendszerrel, ahogyan a tömegfilmeket szokás.

Mert az intuitív lelkek számára a hangoknak csakugyan színei s a színeknek hangjai vannak, amelyek sokszor minden artikulált nyelvnél érthetőbben és hangosabban beszélnek a hozzájuk hangolt lelkek érzékenységének. A színek hol suttognak és olyan gyengéden borzolják meg az intuició lombját, mint eolhárfákat sóhajtoztató fuvallatujjak. Hol harsognak, mint ítéleti trombiták és apokaliptikus látomások borzongató balladáit dobolják bele riadt képzeletünkbe. A sárgák és acéloskékek úgy villanak, mint zizzenőn metsző pengék. A fehérek éles, fenti sípjaiban halál sikolya dermed márvánnyá s a bíborok mély izzó hördülésében vér bódorgó mámora és kéjek tépő kegyetlensége ölelkezik. Vannak szinte csak álmodott színek, sejtelmes, gyöngéden áttetsző ködszínek, mint medúza-testek foszforeszkáló tengerek világító végtelenségében. És vannak a földi régiók határain túlról szüremlő színeknek szédítő virágörvényei az egymásból kirajzó képek megállíthatatlan bőséggel burjánzó parthenongenezisében. Színekből hatalmas hangszimfóniák és korbácsoló szilaj orchesterek zuhogása árad. Szivárványorkánok csattogó zsivaja kavarog s a hangok lihegő lavinái ismét képek és viziók éjmorzsákból és fénygyémánt törmelékből felporzó fellegeket sodornak magukkal.

Jöhet az emberi spiritualizálódásnak annyira szenzibilis kora, hogy minden szín értelmet kap s a színek és fények egészen absztrakt kompozicióí éppen úgy beszélnek majd a hangulatainkhoz, sőt a képzeletünkhöz is, mint a szimfónikus zene, amelynek nemcsak hangulati, hanem bizonyos fokig már értelmi hatásai vannak. Ezen az úton jár valamennyire az absztrakt stílusú piktúra. De még messzebbmenő kölcsönös egymásbalényegülése is elképzelhető az absztrakt vizuális határoknak a hangulatképző értelmi s a képfor-

máló értelmi elemekkel. Elképzelhető a lelkifinomultságnak olyan kora, amikor absztrakt fény- és színdrámákat játszanak külön erre konstruált színházakban. A film, amely ma még romantikus ponyvairodalmának korszakát éli, már próbálkozott ebben az irányban néhány szerény kísérlettel.

Nem lehet messze az idő, amikor érezni és érteni fogjuk a színek szavát, mert a szavak színeit már több rátermettséggel tudjuk megérezni. Vannak költemények, amelyeknek olvasásánál határozott színhangulatok benyomását érezzük. Nem egy Ady és Babits-vers ugyanannak a színnek gazdag árnyalati skálájára van hangolva. Vannak Lemaitre-novellák, amelyekből a miniatűrök arany és kék csillámai tündökölnek felénk, James Joyce híres regényében, az Ulyssesben, minden egyes fejezetnek más-más alapszín felel meg.

A görög sorstragédiákból, ahol még az eleuziszi misztériumok sötét Erosának örökségeképen a nagy mithoszok izzó sötétsége s a homályos mélyből felsugárzó szertelen gerjedelmek éjmagvú bíborra sűrűsödik halálvemhes végzetfelleggé, az elsöprő viharoknak félelmes fekete napja ragyog ki. Mért ne idézhetnék fel fordítva ennek a fekete napnak szivárványviharai a mély tragédiákat.

Ne keressünk hát kulcsokat a hermetikus költészet racionalizálására. Maradjon meg mind, Rimbaud híres Voyelles-je is, annak a titokzatos varázsú tündérpalotának, amelynek kulcsait a tenger fenekére dobták.

Kállay Miklós.

Hangok a multból.

Leopold Mozart salzburgi karmester előszava és zenetörténelmi része zeneiskolája II. kiadásának.

A híres Mozart apja, Leopold Mozart, a salzburgi uralkodó herceg második karmestere volt és mint ilyen, közkedveltségnek örvendett. 1769-ben kiadott egy hegedűiskolát, azzal a szándékkal, hogy megkönnyítse a szegénysorsú fiatalemberek hegedűtanulását. Oly módon írta meg ezt a könyvet, hogy tanár nélkül önállóan tanulhassanak belőle. Nagy kelendősége lehetett könyvének, mert a második kiadás előszavában elnézést kér a közönségtől a késlekedésért és azzal menti magát, hogy:

«1762 óta igen kevés időt töltöttem itthon. Az Úristen mindkét gyermekemet nagy zenei tehetséggel áldotta meg s emiatt hosszú utazásokat tettem. Németország nagy részét átutaztam; Franciaországban, Hollandiában, Angliában és még sok felé utaztam.

Megragadhatnám az alkalmat közönségemet olyasmivel foglalkoztatni, ami a zenetörténelemben valóságos csodaszámba mehet és ami talán évszázadok óta alig fordult elő.

Leírhatnám fiam genialitását, rohamos fejlődését a zenében és zenetudásban, ami 5. évétől a 14. évéig ment át. Európa összes nagy uralkodói és udvarai, a legkiválóbb zenetanárok és zeneértők fültanui voltak és meglepődve hallgatták gyermekeimet.

Miután nem szánhatok most reá több időt ennek leírására, azon reménynek adok kifejezést, hogy visszatérve olaszországi utamból, — hova most Isten segítségével indulok — nemcsak ezen csodálatos dolgot és eseményeket fogom elmesélhetni, hanem beválthatom majd azon igéreteimet is, melyeket az első kiadás utolsó lapjaiban jeleztem.

Nem kételkedem ezen lapok szíves fogadtatásában, miután ezek felől

nemcsak olvasóim, hanem sok zeneszakértő hozzám intézett sorokban — vagy megjelent munkáikban — szívesek voltak elismerésüket kifejezni. Kedves olvasóim további jóindulatába ajánlom magamat»

1769. *Leopold Mozart.*

A muzsika eredete.

A zenét az Úristen a világgal egyszerre teremtette, amikor az életet belelehelte a világba. Az első szellővel, az első madárdallal, az első patak csergedezésével, az első mozzanattal megszületett a hang, a zene. Amikor Ádám apánk a madárfüttyöt hallgatta a paradicsomban, megfigyelte a különböző hangokat.

A hanghullámok akkor is kavarogtak a világűrben és idővel átalakultak muzsikává, zsoltárrá, szerelmi dallá, különböző indulókká és nagy zeneművekké. Az érzelem és a hang szüleménye a muzsika. Mikor? hol jött a világra? pontosan megállapítani nem lehet. Nevét honnan kapta? A Nilus partján ringott-e bölcsője és a múzsáktól kapta-e nevét? mert az egyiptomiak a vizet «mojs»-nak, a zenetudást pedig «icos»-nak hívták? Vagy talán egy héber szótól? A Szentírásban némi nyomára akadunk a zenetudás keletkezésének: «Volt egyszer» — mondja — «egy testvérpár: Gubál és Tubál. Tubál kovácsmester volt és fivére, Gubál, közelében hallgatta a kalapácsütéseket, gondolatokat fűzött e hangokhoz és megkülönböztette, meghatározta őket».

Gubálnak sajáttalálmányú hangszere is volt: a cyndra; ezt a hangszert a phöniciaiak és a syriaiak is használták és rimor vagy rimorának hívták, némelyek szerint ez volt az első hárfa; egyik oldalról ütötték, a másikról pengették. A rimorát a vízözön előtt használták a héberek. Dávid is ilyenen muzsikált Saul előtt.

A Szentírásban sok helyen emlékeznek meg zenéről és különböző hangszerekről. Dániel próféta említ egy képet, melyet Nabukodonozor tiszteletére festettek és amelyen trombita, hárfa, lant és több húros hangszer volt látható.

A régmult homályában úgy eltűnnek a valóság és a rege szálai, hogy egyáltalában szétválasztani őket lehetetlenség.

A mult hatalmas árnyai emberek voltak-e, vagy istenek, vagy istenné változtatott emberek? Ezt sok száz, talán sok ezer esztendő fátyla takarja. Mercur, Apolló, Orpheus, Amphion és mások éltek-e? vagy a fantázia teremtményei voltak-e csupán?

A zenetudásban a legelsők közé tartoztak a görögök. Orpheus — ha élt — igen nagy művész volt.

A valóság kiderítését felette megnehezíti az, hogy a művészeket régen valósággal istenek gyanánt tisztelték. Ez ma is igen kellemes lenne, különösen, ha ez oly átszellemült lényekké változtatná őket, akik megelégednének az elismeréssel és földi szükségleteik nem lennének, mert sokszor tapssal és éljenzéssel kell beérniök: a kézzelfogható honoráció elmarad. Ha régi dolgokkal foglalkozunk, oly mesebelinek látszik körülöttünk minden. Talán minket is isteneknek fognak egykor tartani? ... Talán ismétlődnek a mult idők?

Apollót nem hiába ábrázolják lyrával, mert az az ő találmánya volt. A hegedű feltalálója — Tevo szerint — Orpheus volt, neve phöniciai nyelven tudóst jelent. Sapho — a költőnő — készítette lószőrből az első vonót és csodás hangokat csalt ki ezzel a hegedűből. Orpheusnak számos zeneművéből ismeretes: «Argonautika», «Hymni», «Praecepta di lapidus», Andreas Christian

Eschenbach tudományos megjegyzéseivel legújabban 1689-ben Utrechtben jelentek meg.

Mercur állítólag egy oly ezermester volt, ki nemcsak a Nilus partján sétálva egy teknőcből az első húros hangszert készítette, hanem megállapította a hangok összhangját, a számok arányát és az égitestek útját. Mercur gazdagította a zenetudományt a quarttal és a quinttel.

Később Pythagoras és Aristoxénes két részre szakították a muzsikusokat, a számításon alapuló muzsika és a kellemes hangzású zenére : a «Canonici» és a «Harmonici» pártra.

Ezek után ezer esztendeig javították és fejlesztették a hangszereket és a muzsikát.

Olympus egy-egy középhangot, Ptolomeus egy-egy tercet fedezett fel. Egy római nemes 102-ben több görög zeneművet fordított le. A görögöknek 48 hangjegyük volt, melyek szerint énekeltek, nem használtak vonalakat, minden énekhangot egy betűvel jelöltek meg, amely után egy pont mutatta a taktust.

500-ban Kr. u. Guidó szótagokká változtatta a betűket, melyeket Keresztelő Szent János dícsérete első szótagjai szerint állított össze :

Ut queant Laxis	Be-sonare fibris
Mi-ra Gestorum	Fa-muli suorum
Sol-ve polluti	La-vii reasum.

Szent Gergely pápa sorokra írta az a, b, c, d, e, f, g hangokat és így egyszerűsítette a hangjegyírást, melyek később pontokká változtak az öt vonalon.

Ezek után kezdi Mozart a hegedűtanítást, ami biztosan érdekes a szakértőknek, de helyszűke miatt itt nem közölhető.

Közli : *Szalachy Béláné.*

Janus Pannonius epigramáiból.

Ötszázadik születési évfordulóján már megemlékezett a «Napkelet» Janus Pannoniusról, a magyar reneszánsz és az európai humanizmus egyik legnagyobb alakjáról. Megemlékezésünk közelebb igyekezett hozni a mai olvasóhoz és meg akarta mutatni benne az örökké időszerű vonásokat. Akkor nem csatoltuk bibliográfiát, most, hogy ismét közlünk néhány epigramma-fordítást Gerő László kitűnő magyar tolmácsolásában, néhány olvasónk kívánságára megemlítjük a magyar Janus Pannonius irodalom legfontosabb munkásait. A költő versei több latinnyelvű kiadásban jelentek meg, melyek közül legjobb Teleki Sámuel gróf 1774-es nagy utrechti kiadása. Magyar fordítói közt a mult századból Hegedüs István, a jelenből Berczeli A. Károly nevét említjük meg. A róla szóló irodalomban a mult században a legfontosabb szerepet Hegedüs István és Ábel Jenő egyetemi tanárok végezték. Az első teljes Janus Pannonius-monográfiát Huszti József írta. Legújabb beállítását, helyének végleges tisztázását a magyar irodalom egészének történetében Horváth János 1932—1933. évi egyetemi előadásának köszönhetjük *(Humanizmus és Reformáció)*. Cikkünk írója Horváth János beállítását tolmácsolta rövidre fogva, a legfontosabb vonásokra szoritkozva. Keveset mondhatott Janus Pannoniusról, a kényszerű *politikusról* is, aki Mátyás király követeként többször járt Itáliában a pápánál. Egyik legérdekesebb

beszédében teljes tisztasággal jelenik meg Magyarország mint a kereszténység védőpajzsa. Köszönti beszédében az új pápát, II. Pált, aztán megemlékezik a török veszélyről, Magyarország nagy szerepéről a kereszténység védelmében, majd így folytatja: «Ha Isten őt (t. i. Mátyás királyt) méltónak találta arra, hogy egy keresztény nép feje legyen, minden erejével, szándékával és tetteivel annak épségeiért fog küzdeni. A törökök hatalmas készülődése ellen pedig csakhamar fellép. Mert nagy ellensége ez a kereszténységnek és közelsége állandó veszedelemmel fenyeget. Minden erejével ártalmunkra törekszik. Nem nyugszik sem éjjel, sem nappal, miként utóbbi tettei is mutatják, hanem folyton kívánságainak kielégítésén dolgozik. Ha ilyen a készülődése, milyen lesz majd a támadása? Senki sem kételkedik a jövő felől, hacsak nem teszünk róla. S ki gondoskodhatik jobban mint Te, akit a természet is hajt erre, kötelességed is és meg is teheted! Intézkedjél tehát méltóságodhoz és az ügy fontosságához képest, hogy a veszedelmes ellenséget annyira megalázzuk, amennyire csak lehetséges. Neked sem közönbös, hogy szárazon vagy vizen follyék-e a háború és a győzelemhez mennyi katonaság szükséges. Téged illet a nagy tervek megfontolása, bár bölcsességedet a kisebb körülmények sem fogják elkerülni. A mi dolgunk csupán, hogy fölvilágításokkal szolgáljunk arról, ami minket illet.» — A Gerő László fordításában alább közölt epigrammák egy pillanatra felidézik — teljes elevenségében, szelleme maró csufondárosságában, de még inkább lírai frisseségében — az ötszáz év előtt született magyar költőt, a magyar irodalomnak ezt a világító jelentős alakját.

MENTEGETŐDZÉS.

Ha táborozni láttatok,
urak, ne csúfolódjatok!
Nem rontok bár elől csatán,
nem kúszok várak sáncfalán, —
De költőtől ez így okos:
Nem gyáva ő — csak óvatos!
Mert hírnév több, mint életünk,
halált, bajt érte viselünk;
s ha én vesznék a harcon el,
halálotok ki zengi el?

MÁTYÁS KIRÁLYRA.

A táborban is jól teszed,
hogy Venus asszonyt tiszteled:
könnyen lehet, uram király,
férjének, Marsnak beajánl.

HUNYADI JÁNOS SIRFELIRATA.

Törököt rémítő,
magyar földet védő
hős Hunyadi János van itt eltemetve.
Belgrádnál az ártó
Keletet igázó
meghalt, de a mennybe felrepült a lelke.
Sok hős díszmenettel
Capitolra ment fel;
Őt diadalszekér vitte az egekbe.

SZERELEM.

Ó, szőke Léda, jaj nekem!
Megnyilazott a szerelem.
Hogyan csinálta, nem tudom,
de érzem, hogy nincs irgalom:
Vén fiú . . . Szürkülő szakáll . . .
Nincs menekvés — csak a halál!

A KÖLTŐ HALDOKOLVA:

Az óra jő, mely eltemet,
homályba vonja nevemet —
Miért gyüjtünk hát kincseket?

ELVEK ÉS MŰVEK

Komáromi János : Zágon felé. *Regény Rodostórul.* — Budapest, 1934.

A tenger zúgott . . . Ezzel a mondattal kezdődik s ezzel a mondattal végződik Komáromi Jánosnak a rodostói bujdosókról írott szép regénye. S a tengernek ez a méla, lelket andalító és lelket szikkasztó zúgása, mint valami wagneri operának vezérmotívuma muzsikál végig az egész regényen. A bujdosók egyhangú életének, fel-felcsapó reménykedéseinek, majd meg a reményevesztettség rezignációjába való belémorzsolódásának hangulati szimboluma ez a mondat.

A könyv hőse Mikes Kelemen. A történet ott kezdődik, amikor Kőszeghy Zsuzsika, Kelemen úrfi szerelme, harmadik feleségévé lesz özvegy Bercsényi Miklósnak. Kelemen szíve sajog a fájdalomtól s csak a fejedelem iránt való hűséges rajongása az egyetlen vigasztalása. Ez az ő lelkének a leguralkodóbb érzése. Amikor Erdélyországban maradt édesanyja, Árva Torma Éva levelet ír hozzá, hogy kérjen kegyelmet a magyar királytól s jöjjön haza vigasztalójául öreg napjainak, — Kelemen nem megy, mert nem hagyhatja oda fejedelmi urát. S amikor Bercsényi halálával Kőszeghy Zsuzsi újra szabad lesz, nyitva volna az út számára a boldogság felé. Csak követnie kellene a Lengyelországba, a Bercsényi birtokra költözködő özvegyet, aki szívesen nyujtaná most már kezét neki. De Kelemen ezen az áron nem akar boldog lenni : nem hagyhatja oda fejedelmi urát.

Azután örökre elköltözik Rákóczi is. Mikes felé még egy őszi érzés mosolyog : vonzalma Paksy Erzsike derült, szelíd asszonyiságához. A leány ugyan Jávorkáért rajong, Kelemen is — igaz — inkább csak apai érzésekkel viseltetik a leány iránt, de talán — mégis — egy pár lehetne belőlük. Azonban ez is valahogyan annyiban marad. S Mikes Kelemen csendeslassú unalomba fáradt öregség után maga is a sírnak hajlik.

A regény meséjének ez az ösztövér vázlata nem ad fogalmat a köréje fonódó változatos alakokról és fordulatokról. Még kevésbbé azokról az élesrajzú portrékról, melyeket Komáromi a méla és nagylelkű Kelemenről, Rákócziról, Bercsényiről, Jávorkáról, meg a bujdosó világ többi férfi- és asszony-alakjairól rajzol.

A könyvben elmesélt történet nem robbanó, nem drámai módon heves fordulatok egymásutánja, hanem a legtisztább és legnemesebb epikum. Alig egy-egy hangulatrezzenés, az érzelmek válságának alig egy-egy gyenge hullámfodra kavar a lelkek legmélyében sorsszerű változásokat.

Valami különösen művészi zamatú az író mesélő módja. Komáromi János regényeiben engem mindig meglep az a magam számára teljesen még meg nem fejtett esztétikai probléma, hogy a látszólag legegyszerűbb szavakból, az első tekintetre szerény külsőségű mondatokból miképen adódhatik eredményül a hangulatoknak ez a mélysége, a művészi jelentékenységnek ez a mértéke és foka.

A regényhez a szerző nemcsak tör-

ténelmi, hanem helyrajzi tanulmányokat is végzett. Egy évvel ezelőtt lent járt Rodostóban, ahol a bujdosók életének még valami halkan tovább élő nyomait is módja volt tapasztalni. Stílusának finom s nem tulzó archaizmusán kívül ez a tapasztalatszerű tájékozottság teszi, hogy könyve olyan meggyőzően tudja annak a kornak hangulatát az olvasó lelkébe árasztani.

Komáromi János regénye méltóképen vezeti be Rákóczi halálának az 1935-ös esztendőben eljövendő második centenáriumát.

Galamb Sándor.

Papp Jenő: A mai Magyarország erkölcsrajza.

Papp Jenő könyvében, *A mai Magyarország erkölcsrajzá*-ban az a meglepő s az biztosít önálló helyet a hasontémák birkózói közt az írójának, hogy dacára a diagnózisözönnek, amely könyvében végighömpölyög, nem kelti egy agyi jégvilág benyomását, ami a többi ilyenirányú könyveket csaknem mindig végigkíséri, hanem meleg, lüktető, fájdalmas, közvetlen és emberi. Olyan közvetlen és olyan emberi, mintha valaki, akinek életén nagy súlyokként csüngenek a mai élet csaló és álorcás fonákságai, őszinte, közvetlen és emberi módon fölpanaszkodna, elmondaná, mi fáj, közvetlenül kiteregetné a korhoz viszonyló életet, nem különítené el a világtól, hanem úgy beszélne, mint aki együtt cselekszik, együtt sodródik, együtt szenved a lefelé hulló, elhibázott és egész bensejével fölfelé vágyó magyar élettel. Valami mély panasz ez a könyv, egy ember és egy kor őszinte, az önismerés, a mellverés és a szomorúvá fájdult ember hangján izzó, kíméletlen és gyónó önvallomása. Egy koré, amelyben végzeteseket tévedett, végzetes nagyokat elmulasztott és végzetes bűnökbe esett az önmagáról való határozatra képes magyarság, amelyben jóformán mindent elhibázott, minden tennivalót elodázott, minden kérdés elől jelszavak jótékony és bénító mámorába lankult, sziklákhoz való erejét kavicsokra pazarolva, fáradt lett minden eszméhez, amely fölemelhette vagy legalább a megoldás és a felemelkedés kezdetéig érintetlenül tarthatta volna. Valami sajgó önvallomás ez a könyv, amelyben egy korától ütlegelt, átitatott, meghajszolt és eltévedt ember őszintén és takaratlanul nevén nevezi a mérgeket, amelyeket kitermelt és életébe asszimilált a szédülő és kaoszba rogygyant magyarság, valami kegyetlenül és torkot szorítóan őszinte gyónás önmagunkról, önön kapkodásunkról, tervtelenségünkről és bűnhődésünkről, amelyet alighanem megérdemeltünk. Az embernek az az érzése, mikor olvassa a könyvet, hogy ez a negyvenegy fejezetnyi panasz szinte egyetlen ömléssel úgy loccsant ki a könyv írójából a gyónás és az ezáltal való megtisztulni vágyás kényszerének szorításában, hogy önnönmagában érzi kora minden elejtő vétkét, de minden föltörekvő nosztalgiáját is s hogy mikor kiált — mert egyetlen kiáltás a könyv — a milliókon felül a kezdetben tisztának indult, de az évek s a kor kényszerében bűnökben járó, eladott, korszerűvé alakult és régivé válni már nem tudó, magát is visszakövetelni az elfutott időtől s a szörnyű atmoszférától, amelyben jóformán minden falat kenyér árulás az ember számára, hívő és isteni eredetű önmaga ellen.

Könyvének negyvenegy fejezetében végigvesz Papp Jenő mindent, ami csak az háború utáni magyar életre jellemző és kíméletlen, sokszor megdöbbentő őszinteséggel tárja fel minden fakultáson a felszín alatt még egyre genyedő s az évek múlásával egyre szaporodó sebeket. A hibákat, a mulasztásokat, az öncsonkításokat, az ámításokat, a hazugságokat és az

önmérgezéseket. Remekül, a napi anyagon fölülemelkedő hivatott ujságíró szemének élességével lát meg mindent, nem hátrál meg semmi előtt, ami fáj neki s egyetlen elhibázott lépést se hagy felpanaszolatlanul. Jól lát és jól tudja, mi volt és mi van itt. Az őszinteség tiszta akkordja, ahogy könyvét kezdi: «*Nagyon sok időt töltöttünk el azzal, hogy a katasztrófa után kerestük a negativumokat. Ebbe még ma se fáradtunk bele . . .*»

Igy kezdi a könyvét, azután végigvisz bennünket a forradalom utáni időkön, elmondja, hogy csak elégtételt követeltünk és nem teremtettünk új világot, rámutat a politika és a tőke hibáira, elmondja, hogy a kijátszott és megcsalt ifjúságnak elvették a hitét, kicserzették és megrontották, kiteregeti az üres jelszavak szekulatív világát, bemutatja a pénz, a bankok és a kartellek szörnyű nagyhatalmát, a tehetetlenségünket, a hiúságunkat, a megvehetőségünket, elmondja, mint szőttek át meg át bennünket az anyagiasság, a profit és a megalkuvás szálai, mint feketedett el a férfi és nő egymáshoz való viszonya, mint ment tönkre a család, bukott meg a szerelem, a házasság, a gyermek szentsége, mint bukott le a nő, mint ideál s a férfi, mint az élet hőse, mint zuhant el művészet, irodalom, mint mételyeződött meg a közélet, hogy lett úrrá rajtunk a kényelemvágy és a félelem minden teherviselés ellen, mint bukott meg a parlamentarizmus, mint lett kétlaki az élet és kétféle az erkölcs s hogy jött létre a nagy lelki bomlás, amely alatt most az egész világ senyved. Mindezt elmondja és minden sorában benne van a szándék, hogy semmit se takarjon el, mindent napvilágra hozzon, mindent megmutasson és minden romlásnak megmutassa az idők alatt nőtt mélybe kapaszkodó gyökereit. Néha szinte felszisszen az ember, néha a keze ökölbe szorul. És nincs kitérés a sorok és az állítások elől, mert igazak és így igazak. Mintha egy tükörben visszafelé forgatnák az időt s a tükör mindig megmutatná a végzetesen jellegzeteset: önarcunk és önéletünk kétségbeesett, kapkodó, erőlködő, mosolyogni igyekvő, de tragikus torzát. A züllött és gazdátlan időkben önmagunk züllő és gazdátlan életét.

A kor önismeretének fájó magaspontja ez a könyv, azt lehetne hát mondani, hogy ennyi önismeret egyenlő a gyógyulással s ha idáig vagyunk, hogy egy kor útálva és fájva elpanaszolja önmagát, az a panasz a gyógyultság és az újrakezdés szava. Pedig nem és éppen itt reprezentálja tökéletesen a kort ez a könyv: csak panaszkodik és enerváltan és fáradt aktivitással vall önmagáról, mintha egy hosszú évekig morfinista, önmagát zokogva sajnáló legtisztább öntudatának perceiben vallana a morfium végzetes szenvedélyéről, amelyet elhagyni már nincs ereje, mert átjárta vérét a méreg. Nincs lázadás ebben a könyvben, nincs feltorlódó, fenyegető izom, nincs ellenállás és nincs őrjöngő, önfeláldozó, gyilkos hajrá. Ennyi önismerés után csak egy szent, tisztító, nagy és minden eltévelyedést, pózt és hazugságot gyökerestől kitépő magyar, de *magyar* belső megujhodás szárnyaló, igehirdető himnusza következhetnék, a megcsúfolt ember tomboló tisztaságvágyának feltörése, heroizmus, leszámolás, új élet, új keretek, új hit lehetőségének döngő és kiáltó követelése, egy szentséges égés kínunkból és becsapottságunkból feltámadó önmagunkért, mindent elsöprő extázisa a büntető és teremtő erőknek; ezzel azonban adós marad a könyv. Ezzel végérvényesen, jellemzően, éppen őszinteségéből vétetten adós marad, mert a mult és az életek mélyén már haldokló jelen lelkiségének önvallo-

mása, amely nem tud és nem mer túllépni önmagán. Bizonyos, hogy ezidőszerint s magyarul korszerűbb és korhűbb könyvet korunkról nem olvashatunk. *Dallos Sándor.*

A Magyarság Néprajza. II. kötet. A tárgyi néprajz második fele. Irták: *Győrffy István* és *Visky Károly*. Kir. Egyetemi nyomda, Budapest.

A Hóman—Szekfű Magyar Történet testvér kiadványaként a mult év végén jelent meg *A Magyarság Néprajzának* első kötete. Most pedig a második kötete, mely ugyancsak a magyarság tárgyi néprajzát — gazdag képanyaggal — szemléltetőn adja a magyar olvasó kezébe.

Nem használjuk a könyv megjelenésén érzett örömünkben az elcsépelt «hézagpotló» kifejezést, mert ennek a munkának a magyar életbe való betoppanása sokkal többet jelent. A gondolat megvalósítása, *A Magyarság Néprajza:* missziós tett.

Egyetlen hibája, hogy sokáig késett. Tanulmányozása, megértése régen közelebb vitte volna a falu hűtlenné vált városi fiát a földhöz, a föld népéhez. És Trianon előtt hiánytalanul kaphattuk volna meg az elszakított területek magyarságának néprajzát is, melynek rendszeres felkutatását lehetetlenné tette a mai helyzet.

De a tízéves, tudományos kutatás alapján feldolgozott anyag, eddig ismeretlen csodáitól is meggazdagszik lelkünk és elámulunk azon, hogy saját fajunk multjáról, életéről, tehát magunkról eddig oly keveset tudtunk.

De honnan is merítettük volna az ismereteket? Hiszen a tiszta látást, csak ilyen egy — tudományos kutatás alapján — rendszeresen és *szeretettel* megírt munkának tanulmányozása adhatja meg. Az vezethet a valóság megismeréséhez, hogy: a magyar nép lelki adottságának milyen jelentős része van a nemzeti hagyományoknak, a nemzet sajátos értékeinek megőrzésében.

A magyar nép, — mint valami hatalmas erővel hömpölygő ősi folyam — egy ezredév viszontagságai között is — saját medrében maradt. Dajkálta, őrizte a nemzeti hagyományokat, ősi szokásokat, faji sajátosságokat és hűségével öntudatlanul is erős gátat emelt az idegen beáramlások ellen.

Nem mondjuk, hogy idegen hatás semmiféle vonatkozásban sem vágott — itt-ott — rést a védgáton; de az időtálló értékeket hamisítatlan tisztaságban máig megőrizte a néplélek.

Ha figyelemmel olvassuk *A Magyarság Néprajzát*, észre sem vesszük, máris visszamentünk régi életünkbe, visszatértünk a föld szelleméhez, mely oly messze maradt mögöttünk, kivált a mai idők zürzavarában.

Mit is kapott eddig a városi polgár a falu életéből? A komoly szépirodalmat kivéve — mely az utóbbi évtizedben a népéletből veszi friss színeit — többnyire: *kirakat-népiességet, ügyeskedéseket* kapott a város. A nép képességeinek gazdagságát, sokrétűségét megcsillogtatták előtte ezek a jelenségek is, de ezek a tulajdonságok úgy viszonylanak valódi értékeikhez, mint egy *vásári matyómunka* az ősi, nemesszépségű és anyagú, értékálló matyóhimzéshez.

A magyar fajban rejlő nemzetfenntartó értékeket *A Magyarság Néprajzából* ismerhetjük meg. Aki megismeri és megérti, az meg is szereti a magyar népet és lelkiközösségbe kerül vele. Talán még az a közömbös városi polgár is, aki eddig a Néprajzi Múzeumunk vitrinjeiben látott ősi magyar emlékek, hagyományok tárgyi bizonyítékait nem kísérte több érdeklődéssel, mint a Malaj-sziget világának különlegességeit, mert nem értette a tárgyak jelentését.

A *Magyarság Néprajzának* máso-

dik kötetében a jeles *Győrffy* István tollából ismerjük meg — a primitívségében szinte megható — ősi magyar világot. A halászatnak, a gazdálkodásnak legkezdettlegesebb részleteit, a vadfogás eszközeit, a pásztorélet érdekességeit és azt a sok, szókincsünket gazdagító kifejezést, amivel a különféle foglalkozások eszközeit nevezték magyar elődeink.

A nép diszítő művészetéről *Visky* Károly hivatott tolla számol be. Az ő leírásából tudjuk meg, hogy «a nép a maga alkotta tárgyak körében teljes anyagismerettel dolgozik». A maga szűkebb tárgykörében éppen úgy ismeri a technikák hosszú sorát, a neki legcélszerűbb formát, melyekhez ragaszkodik s nemkülönben őrzi az anyaggal, technikával, formával együttjáró díszítő hagyományokat».

Visky megállapítja, hogy a népművészetben is, az alkotók mindig egyének, művészek, ha a nép nem is nevezi annak őket.

Sorra veszi, tömören és világosan ismerteti az anyagokat, a díszítmények eredetét, fejlődését, technikáját, pazarkivitelű színes képekkel teszi teljes értékűvé a különösen érdekes fejezetet.

Tárgyalja az ősi babonákat, rontás, varázslás eszközeit, gyermekjátékok eredetét stb.

A harmadik, negyedik kötet anyaga, majd a szellemi néprajzot tartalmazza. A négy kötet együttesen szolgálja a nemzeti önmegismerés célját, eszméjét. Sajtó alá *Czakó* Elemér rendezte *A Magyarság Néprajzát*, melynek kiállítása méltó keret a nagyértékű tartalomhoz.

Ámon Vilmosné.

Barát—Éber—Takács: A művészet története. 2. kiadás. 192 képpel. Bpest, 1934.

Néhány évvel ezelőtt Barát Béla, Éber László és Felvinczi Takács Zoltán könyvet írt a művészet egyetemes történetéről. A munka iránti nagy érdeklődés abban a kézzelfogható eredményben is megnyilvánult, hogy rövidesen új kiadást kellett belőle nyomatni. Ez az új kiadás szövegében is megbővült s igen sok képpel gyarapodott.

«Az ókor művészete» című terjedelmes fejezetet *Barát* Béla írta. Végigvezet az időben és anyagban egyaránt páratlan kiterjedésű anyagon, a kőkorszakbeli ember homályos értelmű művészkedésétől kezdve a késő rómaiak dekadens stílusáig, az utóbbi már az új művészettel, mely a kereszténységből fogant, halad párhuzamosan.

Ezt az új művészetet a következő rész szerzője, *Éber* László «Európa művészetének» nevezi, Paul Valéry-re, a nagy francia költőre hivatkozva, aki szerint «Mindenütt, ahol Ceasar, Gaius, Traianus és Vergilius nevei, mindenütt, ahol Mózes és Szent Pál nevei, mindenütt, ahol Aristoteles, Plato és Euklides nevei együttes jelentőségben és tekintélyben részesültek, ott van Európa». A megjelölés tehát arra vonatkozik, amit mások okcidentális vagy keresztény művészetnek neveztek. Éber nagyszabású szintézise kitűnő arányai s tömör jellemzései miatt is érdemes az említésre.

Újdonság a kötet utolsó fejezete, «Kelet művészete», melyet a Hopp Ferenc-Múzeum tudós igazgatója, *Felvinczi Takács* Zoltán írt. Hasonló rendeltetésű és méretű munkák a keleti műfajokkal rendszerint igen mostohán bánnak el. Annál örvendetesebb, hogy Ázsia e kitűnő szakértője vállalta a több mint 200 oldalas rész megírását, mely Kelet művészeti csodavilágának egyetlen magyarnyelvű összefoglalása s mint ilyen, de tudásának bősége, értesüléseinek pontossága révén is valóban hézagpótló. *G.*

Egyedül a titokkal. Haraszthy Lajos versei. Budapest, 1933. Fővárosi Napló kiadása.

Sajnálom, hogy töredékes ismertetésem helyett e cikk minden olvasójának nem küldhetem el Haraszthy Lajos két előttem fekvő utolsó kötetét. Már külsejükkel jobban jellemeznék őt minden szavamnál. Az egyik— címe: *Aki vagyok* — az 1905—7. esztendők termése; néhány strófával évekkel azután megtoldva, 1912-ben lát napvilágot Budapesten. A századvég puritán díszítése van e kötet minden részén. Ragyogó, sárgás csontpapíron előkelőn karcsú betűk, a versek fölött rendkívül finom vonású rajzok, az utolsó lap tájékoztatása szerint egybizonyos M. S. azóta bizonyára híressé, népszerűvé vált művésztől, «aki szerényen elhallgatja nevét». Ha ugyan ennek a művésznek ugyanaz a sors nem jutott, mint magának a vele annyira rokon költőnek: a népszerűség elől önként menekülő kivételesek végzete! A költő kegyelettel sorolja fel, kinek a nyomdájában készítették a verseskötetet, ki szedte, melyik gépmester nyomta, kitől valók a klisék, a kötet borítékját ki nyomta az iparművészeti iskola gépén, s melyik könyvkötő fűzte a könyvet. S végül e néhány szó: «Készült az Úr 1911. esztendejének a végén és az 1912-nek az elején. Megjelent piros pünkösd ünnepére. Köszönet mindazoknak, akik előállításán közremunkálkodtak!»

Ma egy testes könyvet napok alatt piacra dobnak ezerkaru gépeink: ez a kötet az iniciálé-festők világára emlékeztet, oly időkre, mikor már feltalálták a nyomtatást, de még sokáig az írott könyvek voltak kapósak. Mert szebbek, művészibbek voltak. Haraszthy Lajos is ebből a világból maradt ránk: úgy becézi, dédelgeti a verseit, külső megjelenésükre úgy vigyáz, mint anya a gyermekére, s ahogy a régidők szerzetese órákig, napokig elföstögetett egy nagy kezdőbetűn, úgy hajol ő a strófáira, aggódó szeretettel. Másik kötete szintén kiválik a mai modern, tetszetős kötetek halmazából. Ezen ugyan már meglátszik, hogy háború után készült, s amire a békebeli idők robotosának megtakarított pénzéből, évek lemondása árán bőven, fejedelmileg futotta, hogy a vers méltó köntösben, selyemhímzésű szőnyegen lépjen elénk, napjainkban már nem telt ily hercegin. De azért ez a könyv is mutatja, hogy *Haraszthy Lajos verseinek fészke.* E két kötet különben egyazon szerző műve, aki talán fejlődött művészetében, de egyébként régi ismerősünk. Nem az ő, kinek élete forduló után fordulót, korszak után korszakot teremt. Valami kedves megátalkodottság van ebben a korán érett emberben, költőben. Egysíkú poéta, egysíkú az érdeklődési köre, egysíkú az egész élete. Azt vallja nem csörtetek, szeretem mindazt, ami szép, ami jó, s földi hívságra nem vágyom. *Egyedül a titokkal!* — mondja legújabb kötetének címe. Mi ez a titok? Az, hogy a költő keveset beszél. Egyébként semmi titka nincsen, verseinek szavai között, ritmusában ott van az ő életvallomása, mint a Nibelungok kincse a Rajna mélyének csillogó, tűnő fényeiben. Titka mindaz, amit a hátulsó sorban maradt elsők, önmaguk akaratából csöndesek titoknak neveznek az élet zajongóival szemben.

Érdekes, mennyire egyéni műfajai vannak ennek a költőnek. Szerelem? Ez elég rosszul áll neki. Pedig ahogy évekig heverni hagyja verseit, míg végre egy szép napon, a *nonum prematur* letelte után nyomdába küldi, épolyan buvár gonddal megy vissza régi idők tengerfenekére, hogy mult pillanatok gyöngyei közt tallózzon. Ha virágének ez, legritkábban szerencsés lelet; csupán a költő érzelmes lelke hiszi mentésre méltónak,

holott ő nem suttogó vallomásokra született, hanem sokkal többre : ötvösmesternek, gemmák őrzőjének, a szépség, jóság etikai hangsúlyú énekmondójának, a mulandóságon, élethalál változatán, emberi sorsokon tűnődőnek, a *vanitatum vanitas* megtestesült életpéldáinak klasszikus rimbeszedőjének. Minden verse érdekel, még a leggyöngébb is, mert többi, értékesebb darabjait világítja meg s egy darab életet jelent, ha talán kiégett meteorja volna is az ihletnek. Nem volt vita tárgya soha, s szóbeszédre sohasem ingerelte környezetét. Ez elvonatkoztatta a kortól, de bizonyos tekintetben gazdaggá is tette líráját. Őt nem zavarták soha tekintetek, nem kellett magát igazolnia, alkalmi poléma nincs művében egy fikarcnyi sem. *Csak művészet ez.* Legjobb verseiben — van belőlük néhány tucatra való — a magány tisztaságáért, az ihlet zavartalanságáért küzdő s a társadalommal szemben minden kötelességét elvégzett szabadhajdú költőtipus egyik legeredtibbje mondja el itt vallomásait kortársainak, s olyan távoli idők széplelkeinek, akikhez napjaink költői közül csak nagyon kevésnek szava ér el. *Vajthó László.*

György Lajos : A magyar anekdóta története és egyetemes kapcsolatai. *Kétszázötven vándoranekdóta. Az anekdóta forrásai.* «Studium» kiadás.

Bírálatokban, tanulmányokban, irodalomtörténeti kézikönyvekben gyakran talál az ember egy-egy odavetett megjegyzést : «anekdótikus ötletre építi meséjét» ez vagy az a szerző, vagy — «előadásában az adomázgatás hangja érvényesül». Ha valaki összegyüjtené azokat az írókat, akikről ilyenfajta megjegyzéseket tettek, kiderülne, hogy szépprózánk jelentékeny része közvetlen kapcsolatban áll az adomával. Irodalomtörténetíróink és bírálóink eddig az ilyenfajta megjegyzéseken túl nem sokat törődtek az adoma szerepével a magyar irodalomban. Az érdeklődés megvolt, de inkább csak az írók és a közönség részéről. *Jókai* akadémiai székfoglalójában a magyar adomáról beszélt és egész életén végigvonul az adomagyüjtés és felhasználása az irodalomban. Utána különösen *Tóth Béla* és *Mikszáth* álltak közeli kapcsolatban az adomával, ha szerepük e szempontból nem is olyan nagy már, mint Jókaié. Megosztoztak örökségén. Tóth Béla gyüjtötte, Mikszáth feldolgozta a magyar adomakincset.

Iróink és a közönség érdeklődésében volt sok buzgóság és szeretet, de volt sok dilettantizmus is. Tudományos módszerességgel, magasabb szempontok érvényesítésével György Lajos nyult először ehhez a kérdéshez Magyarországon. Maga is tisztában volt vállalkozásának jelentőségével. Hosszú évek munkáját, rengeteg részlettanulmányt foglal magában ez a könyv. Nem elégedett meg azzal, hogy a magyar irodalomban lappangó adomai vonatkozásokat gyüjtötte össze, hanem átkutatta az adoma történetét a nyugati nagy népeknél is. Ilyen irányú kutatásait könyvének első fejezete foglalja magában. Természetesen ezen a téren nem törekszik eredeti eredményekre, csak összefoglalja a külföldi kutatók ilyenirányú munkásságát. A nagy anyag biztos tudása lehetővé teszi, hogy György Lajos jó kalauz legyen ebben a rengetegben. Biztos szemmel látja meg a fontosat és emeli ki a fejlődéstörténet szempontjából jelentékeny adomagyüjteményeket. E munka folyamán végigmegyünk egész Európán. A klasszikus apoftegmán kezdi, folytatja a középkori prédikációk adomai elemein. Sorra kerülnek az olasz renaissance facetiái (Poggio), a német schwankok, a francia fabliau-k. Ezekből a rétegekből tevődik össze a mai anekdóta.

Az adoma európai vándorútjának rajzában inkább a jószemű megfigyelő, a lényegeset biztos kézzel kiválasztó bíráló értelem, a széles látókörű, az anyaggal biztosan rendelkező tudós szerepel, a magyar adoma történetének leírásában elért eredményeit azonban csak irodalomtörténetünk első úttörőinek munkásságával hasonlítjuk össze. Az csak természetes, hogy ezen az új, eddig felkutatlan területen lépten-nyomon új eredményeket ér el. Az eredetiség itt nem is olyan nagy érdem, mert egyenlő értékű e friss terület feltalálásának érdemével. Az ellenben György egyéni érdeme, hogy az úttörő lelkesedése, szorgalma személyében a XX. századi tudós lelkiismeretességével, tág anyagismeretével és óvatosságával egyesül. György Lajos munkásságának eredményein a további kutatás aligha változtat lényegesebben. Esetleg egy-két részletet még tisztáznak majd, néhol hozzátesznek, másutt elvesznek, de az alapépítmény marad olyannak, amint azt a szerző ebben a könyvében megépítette.

György Lajos irodalmunk egyik olyan rétegének történetét írta meg, amely eddig úgyszólván csak jegyzetekben, «Még meg lehet említeni»-féle hangon előadott részletekben szerepelt. A feladat nemcsak az volt, hogy az ilyen helyeken eldugott műveket össze kellett szedni és átkutatni, hanem a már ismert műveket újabbakkal kiegészíteni és mindennek jelentőségét, a történeti fejlődésben elfoglalt helyét ki kellett jelölni. Nem is az a legfontosabb ebben a munkában, hogy új adatokat hoz elő, hanem az, hogy a már ismert írók és művek egész új fényt kapnak. (Jókai, Kónyi stb.)

A könyv harmadik része 250 magyar adoma forrása és előfordulási helyei. Aki szépprózánk meseanyagának történetével foglalkozik, nem kerülheti el György Lajos könyvét: ez az összeállítás nélkülözhetetlenné teszi. Végül a különböző adomagyűjteményeket foglalja össze.

Fábián István.

Majthényi György két új gyermekregénye.

A karácsonyi könyvpiacra *Majthényi* György két könyvet is írt a gyermekvilág számára. Az egyik: *Ali Basa meg a kacsa a Balatonon*, folytatása annak a sorozatnak, amely a gyermekirodalom páratlanul népszerű kalandorainak, a Mackó Mukinak, a Tányértalpú Barnabásnak meg a Csilicsali Csalavári Csalavérnek a nyomdokaiba lépett. A friss, fordulatos, humorral és izgalommal fűszerezett történet pompás magyarsággal szól az apró olvasókhoz és bizonyára sikerben se fog elmaradni elődeitől.

A másik könyv már magasabb korosztály számára íródott ifjúsági regény. A címe: *Matyi itt marad*, és a mostanában rablómadárnak rágalmazott gólya a cselekményben, megfigyelésekben gazdag történetnek a hőse. Az ismert író mesemondó képessége, megelevenítő ereje annyi szépséget és finomságot visz ebbe a történetbe, hogy ezzel nemcsak ifjú olvasóit becsüli meg, hanem könyvének is a napi sikereken felülálló maradandó értéket biztosít.

Mindkét könyv ízléses és finom kiállításban Singer és Wolfner kiadásában jelent meg. *(P. F.)*

Goethe: A bűnrészesek. *Verses vígjáték három felvonásban. Fordította Bardócz Árpád. Santhó Miklós rajzaival. Budapest, 1934. A Magyar Goethe Társaság kiadása.*

Goethe fiatalkori vígjátékai közül való, az alig húsz esztendős költő lipcsei idejéből. Zsengéire visszagondolva, talán éppen ez vonz legkevésbbé, meglehetősen visszataszító

témájánál fogva. (Itt mindenki bűnt követ el ; a boldogtalan feleség, aki egykori kedvesének találkát ad éjszaka ; az apa, aki egy levelet szeretne megkaparintani ; a férj, egy elzüllött, kártyás jöttment, aki felesége csábítóját rabolná meg. Persze a vígjáték machinációja szerint mind egymásba botlanak s komoly megoldás helyett bocsánatot kapnak s megbocsájtanak.) Az érett Goethéből még keveset látunk e darabjában, melynek csípős ízét a fiatalság lendülete, a pellengérre állított alakokon való gúnyos mosolygás kissé enyhiti. Egy azonban mégis a későbbi Goethét jelzi már : éleslátása, ahogy a kétszínű polgári életet valódi mivoltában állítja elénk.

Goethe rímes alexandrinusai kecses könnyedséggel lejtenek *Bardócz* Árpád rendkívül eleven, színes, artisztikus fordításában. A japán költők kongeniális átültetője, akitől nemsokára, szintén a Magyar Goethe Társaság kiadásában, egy egész kötet német költemény jelenik meg, minden tekintetben szép munkát végzett. A szövegnek Bardócz tolmácsolásában alig van fordítás-íze, úgy hat, mintha eredetit olvasnánk.

Sz.

Békés vármegye Népművelési Bizottságának évkönyve. 1934. Szerkesztette : Tantó József.

Abban a nagy munkában, amely a kultúra fegyvereivel küzd nemzeti közösségek lélekgazdagításán, Békés vármegye Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága idestova két évtizede veszi ki jelentékenyen részét. E második évkönyve eleven bizonyítéka annak a lázas tevékenységnek, mit a Bizottság a magyar művelődés érdekében eddig kifejtett. Valóban minden tanfolyamát, előadását és megmozdulását a nemzeti gondolat, értékeink helyes mérlegelésű megmutatása ösztönzi. Ezért találunk magában az évkönyvben is olyan értékes tanulmányokat, mint Karácsony Sándorét, mit a magyar nép lelkialkatáról írt, Korniss Gézáét a magyar szellemi élet válságáról, Ravasz Lászlóét a nemzeti egység lelkéről és Herczeg Ferencét a magyar népművelőkről. Egyébként is tanulságos és a szakemberek számára használható ez az évkönyv gyakorlati útmutatásaival, minta-tanmeneteivel, mik az analfabéta női kézimunka- és nóta-tanfolyamokhoz készültek. Akinek érzéke van a statisztikai táblázatokhoz, annak a Bizottság tizenháromesztendős munkájáról megkapó és lelkesítő képe lesz, mit szépen egészít ki a Békés vármegye kultúrállapotáról szóló fejezet Bibó István tollából. A szeretettel szerkesztett évkönyv mindenki számára buzdítás, aki csak kezébe veszi, olyan távlatait mutatja meg a magyar népművelésnek.

—d. —t.

A HÓNAP HALOTTAI.

Csinszka halálára.

Negyven évet sem ért meg, de élete útjának már felén bevonult a halhatatlanságba. Két ízben tett tanubizonyságot afelől, hogy törékeny testében hősiesen erős lélek lakik. Hősies erővel vállalta és állta azt az áldozatos asszonyi feladatot, hogy az enyészettel eljegyzett, a gondolat kétségeitől s az ösztönök emésztő mámoraitól megrokkant költőnek, Ady Endrének, utolsó éveit besugározza. Elérte azt, hogy az ezerversű költőt megtanította az ezeregyedikre: a tiszta, «áhitatos, bús szerelem»-nek himnuszi lendületű megvallására:

Téged keresve útján, harcán,
Milyen bátor, erős szivem volt,
Milyen muzsikás, milyen harsány.

Milyen beteg most, milyen vásott:
Dobbanását nem tartja más, csak
Te nagy, szerelmes akarásod.

Ha még egyszer vadul fölzengne,
Himnusza a kiné, s a kéjé,
Himnusza a himnuszod lenne.

Himnusz, hogy mégis rádtaláltam,
Nagy vétkekkel, nagy kerülőkkel,
De élve és nem a halálban.

Neki köszönhette Ady, hogy «rossz, betegzenéjű» szívével az elmúlás küszöbén — legalább néhány, mélyen hálás pillanatra — mégis békét köthetett: «Jó a szivem, mert benne vagy te». S a félelmektől fojtogatott párjáért bátor, nagy szerelmű és nagy akaratú «hugocska» azoknak szívébe is belopta magát, akik Adyt szánták és szerették. Mindenki megérezte és mindenki tisztelte hitvestársi igazát: «Nekem jogom van az ő egész életéhez».

Másodszor azután akkor szolgáltatott bizonyságot heroizmusáról, amikor Ady halálával megmutatta, hogy amily nemes eltökéléssel akart — és tudott is — élni ezzel a jogával, tapintata és ízlése éppenannyira visszatartotta attól, hogy — visszaéljen vele. Hű tudott maradni fogadalmához, hogy nem szándékozik «lengő gyászfátyollal, a nemzet özvegyeként» viselni önként vállalt sorsát.

Megvált Ady Endre nevétől, de nem vált meg attól a becézőnévtől, amit Ady kései és egyedüli szerelmes ellágyulása égetett bele az irodalmi köztudatba. Feleségévé lett Márffy Ödönnek, a kiváló tehetségű festőművésznek, akihez a meleg rokonszenven kívül az Ady Endre emléke iránt érzett értő és avatott kegyelet is csatolta. A meghatódott és hálás ihletű versek Csinszkája hódoló és üdvösen nyugtalanító fogantatású képek Csinszkájául folytatta életét, melyről ebben a második házasságában is kiviláglott, hogy művészi szándékok nagy sarkalójául és művészi eredmények adakozó bőségű táplálójául rendeltetett.

Valami nagy, zaklató nyugtalanság fűtötte egész földi pályáján. Gyermekítélettel és gyermekakaratossággal kéredzkedett be a legmegszaggatottabb magyar költői géniusz földi életébe, de talán titkos rendelésérzéstől is, hogy itt a magáénál százszorta

gyermekibb gyámolatlanságnak kell megsegítésére lennie. Csinszka négy esztendeje, annak a boldogságnak szolgálatában, amelynél fájdalmasabbat a sors talán senkinek sem juttatott, ezt a kislányos «szeszély»-t a legnehezebb és legnemesebb áldozattá magasztosította.

S ugyanez a nyugtalanság adott neki erőt ahhoz is, hogy fiatal életének a nyugalmasabb és harmonikusabb boldogságot is megszerezze. Barátai, jóemberei, — akik az okos, szellemes, tehetséges asszony barátságát mindvégig híven ápolták — ebben a második művészházasságban örömmel és megnyugvással látták a magasabb rendelés jóvátételét.

Az egyéni nyugtalanságok és önzetlen áldozatkészség ritka kettőssége hajszolta át egész életén, korán megnyílt sírjáig, melynek békéjében most a legverdesőbb szívek egyike csendesedett el. De a sír mellett a halál géniusza is két fáklyával áll őrt: földnek csak az emberi élet kilobbant szövétnekét szegezi, másik karjában a halhatatlanság fénye éber és nem szűnő lánggal világol.

Rédey Tivadar.

Szerémy Zoltán.

1861—1934.

Életének utolsó öt évében már némi előleget kapott a színésszel szemben éppen eléggé hálátlan utókorból. A nevéről egyre kevesebb szó járta azok közt a falak közt, ahol harminchárom éven át alig esett meg színházi előadás az ő részvétele nélkül. Vezető helyre nem sűrűn állították, a Vígszínház műsora sohasem volt gazdag olyanféle jellemrajzi feladatokban, aminők a Nemzeti Színház kötelékében bizonyára gyakrabban szólították volna az együttes élére. Hanem azért a Vígszínház híres együttesének így is egyik legbiztosabb tartóoszlopává magasodott. Az epizódban szolgáltatta a színészi remeklésnek akárhány olyan példáját, amilyenekből végül is művészi otthonának tekintélye megépült. A színlapon nem egyszer a szereplők névsorának végére szorult, de a hozzáértő kritikában a névsorvégnek kijáró «jók voltak még»-féle sommás elintézésből az ő munkájának értékelése ilyenkor is kiemelkedett, volt úgy, hogy a színlap és színpad hőseié fölé.

Az átlagműsorban, kivált az évtizedekig uralkodó francia bohóságsorozatban öreg arisztokratákat, derűs abbékat, választékos és bizalmas komornyikokat rajzolgatott meg, túlzás nélkül: százszámra, olyan színpadi figurákat, melyek — úgyahogy — puszta színészi rutinból is a deszkákra állíthatók. Szerémy mély és igaz művészetében a közönség ilyenkor azt az ég- és föld különbséget méltányolhatta, ami az ügyes és fölszínes színpadraállítást a gazdag és ízes életrekeltéstől elválasztja; ezzel a többlettel Szerémynek lelki élménygazdagsága és teremtő színészi képzelete adós sohasem maradt. Tartalmasabb szerepeiben pedig (Herczeg, Bródy, Molnár jobb drámai munkáiban) újra meg újra álmélkodva fedeztük fel azt a színtiszta és színigaz lélekfedezetet — egy gazdag és előkelő lélekét — mely ilyenkor alakításai mögött feltárult. *A tanítónő* nyakasságában is melegérzésű öreg Nagy Istvánja, az *Ocskay brigadéros* agyafurt palóca, vagy a *Liliom* külvárosi kedélyű Ficsúrja a magyar színjátszás legkülönb eredményeihez tartozik. Valamennyi azt mutatja, hogy az igazi emberteremtésért a szerepek szövegén túl a színészi lélek mélyebb rétegeihez és titkosabb készleteihez kell fordulni, s minden attól függ, van-e hová folyamodni? Szerémynek — volt.

Öt esztendő multán — mely alatt legfeljebb zamatos hangját továbbí-

tották hébe-korba a rádió hullámai — néhány héttel ezelőtt testi valóságában is visszatért közönsége elé. *A tanítónő* felújításán még megfürösztötte lelkünket a tisztalelkű öregkor őszi napsütésében, szerepe szerint elmondta sejtelmeit közelgő és megnyugvással várt haláláról, s azután ezekből a színpadi sejtelmekből szép csendesen, friss diadaltól beragyogva átszenderült a *valódi* elmúlásba, ha valódinak azt nevezzük, amit a materiális enyészet jelent. *R. T.*

Márton Lajos.

1876—1934.

Márton Lajos elment tőlünk. Kedves mosolyával búcsúzóul még egyszer végigsimogatta az arcunkat és elindult arra a messze útra, ahonnan már csak az enyészettől ideig-óráig megmentett testét tudtuk visszahozni.

Az ember elmegy. Elmegy az életből és itthagyja környezetének egy agóniás arc, egy küzködő szenvedés utolsó, fájó benyomásait. Márton, a finom, érzékenylelkű, a tapintatos ember ösztönösen iparkodott még ezektől a fájdalmas érzésektől is megszabadítani azokat, akik hozzá közel állottak. Ő az élettel való utolsó leszámolást idegen környezetben, Madridban végezte el, olyan emberek előtt, akiket az ő halálküzdelme az általános emberi részvéten keresztül csak pillanatnyilag döbbenthetett meg, akiknél ő nehezen gyógyuló sebeket nem okozhatott.

Vajjon egy megszakadó élet utolsó pillanataiban jutott-e eszébe, hogy ennek a tapintatos, csendes elmúlásnak a váratlan híre, a rádöbbenés a megváltozhataltanra még élesebb, még sajgóbb ütést mér az itthonhagyottak lelkére?

Munkatársai, barátai benne egyformán veszítették el az embert és a tudóst. Ő nem élt kétlaki életet, ez a kettő lényében teljesen összeforrt. Az örök emberiért, a szépségért való rajongás vezette őt tudományos kutatásaiban, a tudós pedig azt adta munkáiban, ami emberileg lényege volt. Ahogy kertjében megállt egy-egy rózsató előtt és magába szívta az illattal együtt a virágok kecses szépségét, úgy tudott elidőzni tudományában is egy-egy részletkérdésnél, ha az őt elsősorban művészi szempontból fogta meg. Az őskor emlékeivel foglalkozó munkáiban ösztönösen válogatta ki a művészeti témákat, a kora vaskori fémművesek filigrán fibuláit, a kelta kultúra iparművészeti alkotásait, hogy azokat szerető, cizelláló gondossággal, pedáns részletességgel szemléltesse. Ha szabad ezt mondani, ő nem gránitban dolgozó szobrásza, kőfaragója, hanem ötvösművésze volt tudományának, az őskor régészetének. Ha az írás a lélek tükre, ha a toll, mint egy érzékeny szeizmográf hűségesen rajzolja le a lélek megmozdulásait, úgy az ő írásai tényleg igazi grafikont, hűséges képet adnak benső lelki életéről. Ebben a lélekben nem viharzottak fel a beethoveni Sors-szimfónia megrázó akkordjai, de annál inkább érezhető belőle egy Schubert dal csendes, finom sóvárgása.

Éveken át dolgozik a tószegi bronzkori telep ősi kultúrrétegeiben, hangyaszorgalommal gyüjti az ott felmerülő problémák megvilágítására szolgáló adatokat. Nem tudná elviselni, hogy amikor élete főművét tárja a tudományos világ elé, az bármi tekintetben hiányos legyen. Lelke annyira érzékeny, annyira nem harcos természetű, hogy bántja a fegyverekben sokszor nem válogatós kritika. Talán ez a túlzott gondosság okozta, hogy munkája csak mind posthumus írás láthat majd napvilágot.

Nemcsak külsőben, de lelkében is prototypusa volt a régi vágású ma-

gyar embernek. Alapjában kedélyes, barátkozó, előzékeny — modorában tartózkodó és tapintatos. Egy jó szó, egy meleg tekintet le tudta fegyverezni, de a mellőzés vagy jóindulatával szemben tanusított hálátlanság — sajnos, ezek is emberi dolgok — évekre megsebezték. Mert Márton, a tudós, ember volt és művész. Művész abban az értelemben is, hogy lelki megsebzettségében is a rajzolást, a festést, a természet szépségeinek keresését választotta orvosságul.

Apai birtokán gazda is volt. Kimondhatjuk bátran — nem jó gazda. Legalább is nem a mai viszonyok mellett. Nem tudott ő vigéckedni, garasokért alkudozni, az utolsó rögből is olajat facsarni, — birtokos ember volt és nem kereskedő. Nem az érdekelte, hogy mennyit terem az abonyi föld, hanem hogy szépet terem-e. A földet, a magyar rögöt szerette és nem annak a zsírját.

A Nemzeti Múzeum Régészeti Osztálya főnökét, kartársai jóbarátukat, a magyar régészeti tudomány egyik hűséges munkását, a magyarság pedig egyik, külföldön is méltányolt nagyszerű képviselőjét vesztette el benne. *Tompa Ferenc.*

Szabó Lujza.

1904—1934.

Sok kínzó kérdéssel kerülünk szemben az élet folyamán, amikre sohasem kapunk feleletet. Csak egy az, ami bizonyos : hogy nem állhatunk meg egy pillanatra sem, öröm, fájdalom, hír, dicsőség tovatűnik s feltartóztathatatlanul elkövetkezik a vég, a nincstovább. S mégis ez a legbiztosabb, ez a senki élő lénytől el nem kerülhető mindég újra megráz, megdöbbent, mindég orozva, váratlanul jön, mindég újra és újra meglepő és hihetetlen : Szabó Lujza, az Operaház ünnepelt művésznője élte virágában hirtelen meghalt.

Egy rövid kis hír s vele örökre bezárult egy életkedvtől, tehetségtől duzzadó pályafutás, örökre elnémult egy ragyogó énekhang, ami még hosszú időn át hivatva lett volna gyönyörködtetni a magyar közönséget. Szabó Lujza drámai és koloratur szopránjával, ügyes színjátszó képességeivel, nagy muzsikalításával már a Főiskola vizsgálatain kitűnt. Még sokak emlékezetében él itt Mozart *Cosi fan tutte* c. vígoperájának előadása, aminek legfőbb erőssége volt az akkor még növendék Szabó Lujza nagy tehetséget mutató alakítása. (Fiordiligi). Ugyanebben az évben (1927) már az Operaház tagja. Gyorsan emelkedik az elsők közé. A Varázsfuvola, Lakmé, Rigoletto, Traviata, Mignon, Rózsalovag, Álarc, Hoffmann meséi, Hugenották, Manon, Szöktetés a szerályból, Cremonai hegedűs, Bánk bán, Hunyady László stb. szoprán szerepeit mind nagy sikerrel énekelte. Különösen az «Éj királynője» és a «Lakmé» szerepében volt kitűnő. Bár életvidám, temperamentumos, ösztönös lénye, egész egyénisége inkább a könnyebb stílusú alakításokban találta meg a maga természetes érvényesülését, kifogástalanul megállta helyét a komoly, drámai szerepekben is. Népszerűségéhez nagy mértékben járultak hozzá az operette-zenében való rádió szereplései, amelyek nevét az egész országban ismertté és kedveltté tették.

Fájdalom, ez után a tüneményesen gyors emelkedés után annál nagyobb letörés következett. A pazarul, gondtalan bőkezűséggel kiénekelt értékes organum megsínylette a túlságos erőmegfeszítést. Ehhez járult még a nagy fizikai leromlás, ami a fiatal énekesnő végzete lett. Hangja elvesztette teltségét, utóbbi időkben már csak fáradtan, színtelenül csengett, a betegeskedések elvégezték a többit. Egy ragyogó életkedvvel, önbizalommal, pompás ívben fellendülő

magyar művészpálya hirtelen alánhanyatlott. Tragikus befejezése mindenkit őszinte fájdalommal tölt el, akik igaz gyönyörűséget találtak Szabó Lujza értékes művészetében.

Prahács Margit.

Lampérth Géza.

1873—1934.

November 18-án, vasárnap halt meg tragikus hirtelenséggel Lampérth Géza költő, a Petőfi-Társaság volt főtitkára és az Országos Levéltár nyugalmazott igazgatója.

Tizenhét éves korában jelent meg első verse a Vasárnapi Ujságban, majd Beöthy Zsolt kézfogásával és Gyulai Pál méltányló bírálatával lépett be irodalmunkba. A millénium idejére esik költői pályájának megindulása : első verskötete (*Első könyvem*) és első sikere. Könyvét is «Ezeréves hazámnak» ajánlja. Beöthy előszavában a város izgatott idegéletet élő költőivel szemben, Lampérthben a falusi poétát, az igaz, őszinte érzések és hangulatok kifejezőjét üdvözölte. Lampérth költészete és irodalmi pályája igazolja és egyben beváltotta ezeket a hozzáfűzött reményeket. Valában úgy dalolt, mint az egyszerű kis pacsirta, mesterkéletlenül, «a divat kényszerével dacolva», a maga dallal csordultig telt szívéből.

Lampérth a népies-nemzeti iránynak nem ahhoz a csoportjához tartozott, melynek Arany-Petőfi voltak a zászlóvivői, hanem ahhoz, amelyet Tóth Kálmán és Thaly Kálmán képviseltek. Előbbihez fűzi finom és gyöngéd érzésben fogant családi költészete (*Dalok a fészekből*), lírájának legértékesebb része, utóbbihoz számos szép, szavalásra alkalmas kuruckori hangulatú költeménye. A Rákóczi-kor adatainak fáradhatatlan gyüjtője, földolgozója, poétája és lelkes íródeákja volt, mint nagy elődje, Thaly.

Lírájában a szerelmi, a hazafias érzése mellett megszólalt a szenvedő emberiség iránti fájdalma is. Igy ifjúkori verseitől kezdve az utolsó akkordokig ez a szociális érzés nála is uralkodó volt, de őt mindig elválasztja valami a modernek sötétenlátásától.

Szellemi hagyatéka 44 mű, melynek negyede, tizenegy kötet vers (*Első könyvem ; Pacsirtaszó ; Deák Ferenc emlékezete ; A boldogság vándora ; A glóriás Rákóczi ; A szent kürt ; Nemzeti lant ; Magyar ember nótáskönyve ; Kedves könyvem ; Pannonia tündére ; Csöndes ünnep*). Novelláinak, ifjúsági iratainak egész légiója van, színdarabjait a Nemzeti Színház és a Vígszínház is játszotta, így különösen a Bercsényi kuruc-generális életéből merített *Veér Judit rozsájával* ért el komoly irodalmi sikert. Mennyiségileg is nagyarányú termés ez, elmondhatjuk róla, hogy korunknak egyik legnagyobb számú betűvetője volt.

Költészete, melyet ifjúkorának kortárs-kritikája annyira elismert, de napjaink irodalmi kritikája néha túlzó méltánytalansággal elmarasztalt, költészete nem ismerte a maró szatirát, «egyhúrú» költő volt, de azon a húron, melyen a dal játszását vállalta, mindig tisztán, becsületesen és magyarán dalolt. Nem voltak nagy hevülései, nem volt egetverő, titáni költő, de annak a kis körnek teljesen kifejezte vágyait és álmait, melynek keretén belül dalolt. Ez a kör a vidéki középosztály, melynek Lampérth egyik legideálisabb gondolkozású képviselője volt *Első könyvé*-től a pasztellszínekben gazdag *Csöndes ünnep*-ig. Jó hazafi volt, nemes lélek, igaz magyar, aki büszkén hirdethette magáról, hogy

A mi útunk a szebb jövő útja,
Mely csak méltó érdemet fizet.
Nem a hazug szájat koszorúzza,
De az igaz munkát s hű szívet!

Kozocsa Sándor.

SZEMLE

Színház.

Klasszikus esték a Nemzeti Színházban.

Antigone. — A bögre. — Az élet álom.

Örömmel köszöntjük első színpadunkon a klasszikusok sűrűbb járását-kelését, noha a napisajtó jobbára valami türelmetlen fitymálással tanácsolgatja el onnan őket. Sorozatos előadásokat csakugyan nem igen lehet rendezni belőlük, hanem azért még mindig vígasztalóink lehetnek akárhány sorozatosan adott divatos silányságért.

A görög tragédia amúgyis eléggé mostoha sorsra jutott. Sophokles-játekrendünkről az *Oedipus* kiáltóan hiányzik, már csak *Elektra* s *Antigone* szólal meg néha. Az utóbbit esztendeje kaptuk új betanulással, ezen most semmi lényegibb változás nem esett. A rendezés nem rossz, a karok szerepeltetése különösen elég szerencsével van megoldva. A protagonisták a jószándékon túl szinte kivétel nélkül adósok maradnak a lelki nagyság megéreztetésével. Mátrai Erzsi szépen mondja a verseket, de nem gyujtja fel velük a színpadot : Kreon makacsságával a kegyeletnek inkább csak érveit szegezi szembe, semmint a földi enyészeten győzedelmeskedő fanatizmusát ; de hát : Jászai, Jászai a sírban . . . Lehotay zsarnoksága is néha csak hangosság. Isménét az ifjú Szörényi Éva vette át «beugrással» ; értelmes a beszéde s néha az érzés valódi heve is átüt már rajta.

A súlyos görögre a könnyed rómait kaptuk : Plautus *Aululariá*ját. Horváth Árpád friss beállításában eléggé megelevenedett az ókori hétköznapoknak ez a tarka emberpéldánygyüjteménye, amit Horatius annyira lenézett, Cicero pedig jóízűen élvezett. Molière óta mi főleg azon hüledezhetünk, hogy a francia klasszikus a maga *Fösvény*-éhez ebbe az évezredes *Bögré*-be mennyire könyékig belenyult ! A felújításon Eucliót, a cudar zsugorit, Bartos játszotta, aki ezen a harpagoni területen régen otthonos. Körülötte leginkább Pethes piperkőc vén gavallérja meg Vaszary Piroska loncsos szolgálója tűnt ki. Az ugrifüles sokadalomban a színház fiataljai is szóhoz s némi észrevételhez juthattak.

Calderon gyönyörű költeménye, mely Harsányi Kálmán fordításremekében a spanyol ég minden ragyogását a mi szemünknek is visszaveri, lényegében megtartotta azt a színpadi formáját, amelybe kilenc éve öltöztették. A szerepek gazdái is majd mind az akkoriak, csak a két amazoni lányszerep szállt a színház két noviciájára, Perczel Zitára meg Szörényi Évára. Egyelőre nagyon is magukkal hozták a színiiskola levegőjét. Kedvesek, szemrevalók s hihetőleg tehetségesek is, de még kemény tanulásra szorulnak. Kivált Perczel Zita beszédtechnikáján kell erélyesen segíteni ; a Nemzeti Színház ebben megalkuvást nem ismerhet !

A régiek közül Gál kitűnőbb volt, mint valaha, trónbeszéde az értelem fényének s az érzés valódi melegének színpadi remeke. Abonyinak meg Segismundo éppen legjobb alakításai közé tartozik. A királyi palotában izgatott és gőgös bárdolatlansága tökéletesen meggyőző és mélyen meg-

rázó. Jó hangjai a tömlöcben is vannak, csak a híres *élet-álom* monológot lírizálja el túlságosan. Ebből nem szabad holmi bravúráriát csinálni: ez nem csupán «szép hely», hanem a hős lelki ébredésének is fontos fordulója.

Tékozló fiú.

Ujházy György moralitása a Nemzeti Színházban.

Szent Lukács evangeliumának szűkszavú jézusi példázatát dramatizálja ez az egyrészt a XVI. századi iskoladrámák stíljében elgondolt, másrészt hazai keretbe foglalt kegyes játék. Sok költő képzeletét felgyujtotta már a megbocsátó, szent szeretetnek ez a halhatalan szimboluma, melyet lényegében most Ujházy is a maga egyszerűségükben megragadó motívumain át közelít meg. Az alapjában epikus történetet az allegóriai felfogással felléptetett rontó hatalmak csábító és megkísértő szerepének beiktatásával élénkíti meg, hazai vonatkozásaiban pedig, — melyeket a játék keretében ízlésesen és szívhezszólóan alkalmaz — a «tobzódás» és a búcsújáró népi ínség ellentétének, valamint a sanyarú sorsban az elprédált jobb napok honvágyának állandó éreztetésével ejt gondolkodóba és int megigazulásra.

Szándékában szép, kivitelében is tisztes munkát végzett a rokonszenves szerző. Némi ingadozást csak a reális keret meg a jelképes játék indítékainak hellyel-közzel tapasztalható összezavarodásában érezni; s a költő ötlet- és formaleleményének némi fogyatékát abban, hogy a rímcsilingeléssel kissé túlságosan is agyonsujtásozott szöveg éppen drámai kifejezőerőben nem egyszer mögötte marad a lelkes és nemes elgondolásnak. Az útnakindulás bizakvó lendülete az első felvonásban s a megtérés bensőséges áhítata az utolsóban — az emberi léleknek ez a crescendója és decrescendója — tisztább és telibb kihangzáshoz jut, mint a középső résznek, a tékozlás motívumainak inkább csak hangos, semmint a lélekben is erős visszhangot verő megérzékítése. Ha a szélső két rész üdvösségkereső vándora itt-ott Peer Gyntöt idézi emlékezetünkbe, ebben a közbülső szakaszban néha jedermanni emlékfoszlányok kísértenek. De egy gyönyörű ellentéthatás itt is adódik: a vigadozó érdekbarátok borgőzös mámorának, meg a búcsúsok tisztaszívű áhítatának összecsapása. Ennek erős hangulatához a színpadi fényhatások kitűnő kihasználása s Lavotta Rezső zenéjének magyarlelkű áhítata is nagyban hozzájárult. Horváth Árpád rendezői képzelete is itt hágott legmagasabbra, színterének megkapó távlati ereje (ritkán látni a Nemzeti Színházban ilyen teljes mélységében elibénktáruló színpadot) maga is nagyot lendített ennek a mozzanatnak a megkívánt nyomatékhoz juttatásán.

Az egész előadásnak legfőbb lendítőereje pedig Kiss Ferenc csupalélek, kevéseszközű és mély átérzésű játéka. A hogy az első szakasz végén aranyaival, a csábítás ördöngös ritmusára bokázva világgá penderedik s ahogy a vándorút végén, koldusiszákjával, örvendező és megbocsátó atyja előtt az áldott otthoni telken végigterül: a két határpont között a vétkes vágyak kivirágzásának és lehervadásának egész bús románcát lenyügöző erővel égeti lelkünkbe. Somogyi Erzsi színmagyar, paraszti kis Solvejgja is szívet-lelket gyönyörködtető, stilizált voltában is üde realitású színészi lényegmegragadás és kifejezés. Kettejükön kívül még Kürti József meleg férfiasságának, apai jóságának, meg Juhász diákos ízű ördögének tartozunk elismeréssel. A többiek egymást is, a darab hangnemét is akárhányszor kelletlenül túlkiabálták.

Szembekötősdi.

A. P. Antoine és M. Lery vígjátéka a Nemzeti Színházban.

Férjuram hűtlenkedett egy kicsit, az asszony már egy éve külön él. Az első jelenetekből világos, hogy a férfiban van annyi bűnbánat, az asszonyban annyi megbocsátó hajlam, amennyi mindent rendbehozhatna, ha a nyakasság és büszkeség engedné. Ezek helyett tehát a menyecske mamája hoz rendbe mindent. Messzi gyarmatokról toppan be, látszólag véletlenül és állítólag nagy kíméletre szoruló, beteg szívvel, — valójában pedig a vő cinkostársaként. Csak a büszke asszonyka nem sejt semmit s ezért belemegy a játékba, sőt ő maga javasolja, hogy a mama előtt zavartalan boldogságot színleljenek. A szembekötősdiben ő az, akinek be van kötve a szeme. S amíg azután a kötelék leszabadul róla, addigra azzal is tisztába jön, hogy a huszonnégy órára tervezett szerepet az egyszeri botlásából szerencsésen kigyógyult férj oldalán továbbra is bízvást betöltheti. Ezt az eredményt a világ legjóságosabb anyósán kívül még a *genius loci*, a mézeshetek boldogságának közös emlékeitől átitatott régi fészek hangulata is nagyban elősegíti, amint arról a darab szokatlan elő- és utóhangjából előbb biztatóan, a végén pedig közmegnyugvásra értesülünk.

Az egész vígjátékban sok — kissé túlzottan is sok — a közmegnyugvásra törekvés. Cselekvénye amilyen vékony, épolyan átlátszó. Mindenki szerepet játszik — a kis makrancos hölgy rovására. A közönség ilyenkor azt élvezi, hogy többet tud, mint az áldozat. Hatalmas francia vígjátéki hagyományon nyugszik az efféle elgondolás s derék szerzőink a magukéból valami bőkezűen nem is adnak hozzá ; csak a façonon igazgatnak egyetmást, magát a ruha anyagát — mintha már láttuk volna ... Hogy valódi, «márkázott» francia anyagról van szó, afelől még az elmaradhatatlan, bizalmaskodó inasfigurának beiktatása is kezeskedik.

Endrődi Béla jólhangzó fordításában finom és szellemes előadás pergeti le az ösztövér ügyecskét. Bajor Gizinek kedves játékötletekben gazdag alakítása jut legközelebb a megkívánt hangnemhez. A többieknek még valamivel többet át kell venniök az ő üteméből. Timár is megint jó vígjátéki színésznek bizonyult. Aczél Ilonát erről az oldaláról régen ismerjük és becsüljük. Sugár kolosszusi szobrot emelt a lustaságnak az inas szerepében. Gombaszögi Irén egy kissé színtelen volt ahhoz, hogy a férj ballépését igazolja. Számottevő szereplő azután nincs is több, csak még — ahogy ujságnyilatkozatában Csathó Kálmán, a darab jeles rendezője mondta — egy kerti törpe, egy kutyuska, egy zongora és egy lámpa.

Az ismeretlen leány.

Molnár Ferenc drámája a Vígszinházban.

Talán harmincadik művével szólal meg most színpadon Molnár, akinél nagyobb végletekbe a kritikusokat nem kergeti soha senki. Új darabjáról is megírták egyfelől, hogy szerzője «költő a költők közül, *csak* költő», másfelől, hogy ezúttal «az író, leépítette azt, amit költészetnek szoktak nevezni benne». Mi új művében is elsősorban a *színdarabírót* érezzük, akinek ihletője a színpadi hatás, de akinek munkájában az író szíve is megszólal ; az a szív, melynek ellágyulásait *A Pál-utcai fiúk* óta váltig ismerjük.

Mint mindig, ezúttal is kísérletezés izgatja. Annit, a trieszti matrózcsapszék kis prostituáltját, belehelyezi egy előkelő szanatórium légkörébe ; beleszeretteti a tisztaság, az

erkölcsi emelkedettség, a társadalmi finomság világába, s azután kettős eredményre jut : a tiszták világa már a leghalványabb gyanuokokra is menten felborzolódik, arról, hogy egy talán még megmenthető lelket valóban meg is mentsenek, szó sem lehet ; de az igazi megtisztulás útját maga ez az erkölcsileg veszni tért lélek sem képes meglelni, mert erkölcsi ítéletzavarában önmagának újabb beszennyezésével próbálja amúgy is tökéletesen reménytelen «polgári» boldogságát kiharcolni.

Ez a perdita-felmagasztosítás a *Kaméliás hölgy* óta a színpadon újra meg újra szót kér — mindig korszerű átfestésben. Mostanában nem a nagy kurtizánok tövises útja az uralkodó irányzat, hanem a kis bártündérek és lokáljólelkek zaklató megtisztulásszomja. Nagyon megható ez és nagyon — mondvacsinált. Molnár is felhasználja a színpadi sommázás és egyszerűsítés minden fortélyát, hogy a kételkedést lehetőleg távoltartsa. Sokszor úgy érezzük, hogy egyetlen kérdés vagy esetlegesség felboríthatná egész építményét. Nincs a világon olyan kis korcsmavirág, aki — bármennyi lapangó nemes érzést rejteget is «lelke mélyén» — ilyen hibátlanul beleálmodhatná magát annak a másik világnak hangnemébe. Ez nem pusztán «valószínűségi» okvetetlenkedés, itt a drámának lelki igazsága is beteg ; benne e helyett inkább csak a Kotzebue érzékeny szíve dobog.

De tagadhatatlan, hogy Molnárban a művész emberséges érzése is nem egyszer szívbetaláló, keresetlen szóhoz jut. A szembesítés «nagy jelenet»-ében tetszik meg leginkább a színpadi számításnak meg az írói megilletődésnek ez a szokatlan vegyüléke. Itt ő talán Annijának nagy kitörésében akarta vezetőgondolatát legerőteljesebb kifejezéshez juttatni. S mégis ebben mi úgy érezzük, hogy a szenvedő Jézusra való appellálás hamisan kong. Hanem ugyanakkor az igazgatófőorvosnak meg a baljós emlékezőtehetségű trieszti főmérnöknek magatartása valamit az evangeliumi szellemből mégis megéreztet : Molnárban a hol agyonmagasztalt, hol merően tagadásbavett *költő* itt fölébekerekedett a hatásos jelenetet szerkesztő színpadi rutinembernek.

Egyebekben a kissé nagyon is szembeszökően ugródeszkának szánt első felvonás után a további képek mesterségbeli tudással pergetik le a külsőleg is mozgalmas cselekvényt. Az alakok a szerint lépnek előre vagy huzódnak vissza a háttérbe, amint Annie vágyálmának, majd utóbb veszedelmes *szimultán* játszmájának rajza megkívánja. De valamennyi alak kap annyi jelentőséget, amennyi — legalább egy-egy fordulat erejéig — hálás színészi feladatot biztosít a szerepek gazdáinak.

A Vígszínház együttese úgy oldja meg ezeket a feladatokat egyenként is s még inkább azok összességét, hogy munkájából az utóbbi esztendők egyik legkimagaslóbb színházi szolgáltatása támad. Különösen a majd egy évtizedre idegenbe szakadt Darvas Lilinek érett, magasrendő művészete kényszeríti elismerésre, sőt őszinte elragadtatásra a legjobb igényű kritikát is, mely itt a tökéletes színészi áthasonulásnak, a lelki valóság biztos feltárásának, az arcjáték és a hallgatás sokatmondó művészetének, a kedélyélet pazar hullámjátékának ritka igézetébe kerül. Valami klasszikai tisztaság és tömörség van egész játékában, jóleső ellentétképpen a kapkodás, démonkodás és sejtelmeskedés mai divatáradatában. Ha ez a nagy sikere kezdő színésznőink körében divatot csinál, annak színpadunk csak hasznát láthatja. Nem úgy gondoljuk, hogy a tehetségét fogják «elkapni», mint

valami járványos betegséget; az ilyesmi bizonyára nem ragadós. De ha arra figyelmezteti pályatársnőit, hogy a színpad a végiggondoló értelem, az odaadó átérzés s a világító tisztaságú beszéd őshazája, akkor máris nagy szolgálatára lesz a színikritikának, mely ezt az elvet egyre kevesebb foganattal papolja.

Mellette, körülötte mindenki a legelismernivalóbban áll helyt magáért. Góth világfias felelőtlensége, Rajnai komoly kötelességihlete, Somlay heroikus megalkuvása, Gyöngyössy Erzsi lelkielőkelősége, Vágóné ösztönös jósága, Somló hánykodó iránytűvesztettsége, csupa elsőrangú értéke az előadásnak, amelynek összehangoltsága — a szerzőnek segítségéről sem feledkezve meg — Tarnay Ernő rendezői avatottságát dícséri.

Egy nő, akinek multja van.

László Aladár vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Egyebe sincs ennek a nőnek, csak multja; azaz, hogy: van még tekintélyes vagyona is, ami azonban ez esetben tökéletesen ugyanazt jelenti, amit ez a — mult. Jelenleg etelvári birtokán memoárokban szándékozik emléket állítani viharos előéletének, mire levitézlett «esetei» rendre felvonulnak, hogy a kétes megtiszteltetéstől valahogy — még súlyos anyagi áldozatok árán is — megmeneküljenek. A sok valódi exbarát közt felbukkan egy ál is, a szerzőnek *Becsületes megtaláló* című darabjából már jólismert világcsaló, ékszerek s más drágaságok nagy szarkája s a cinkezett kártyák keverésének hétpróbás mestere. A nyugalomba lépett kokott ennek szerelmi játszmáján majdnem rajtaveszt, mert a veszedelmes amorozó a háta mögött a maga nyereségére kiárusítja az érdekelteknek a kínos kéziratot. De a végén mégis a nő kerekedik felül s a közben valódi szerelembe esett szédelgő kényre-kedvre kapitulál. Zsák a foltját még olyan pontosan aligha sokszor lelte meg, mint ebben az etelvári békekötésben.

A szerző — ez tagadhatatlan — a színpadi kártyakeverésnek éppoly virtuóza, mint hőse a valóságbelinek. Ő az élcelődés kártyacsomagjával manipulál s bizony az élcei legtöbbször csak olyan «cinkezettek», mint Gavallér Feri ifiúr kártyái. A fentiekből eléggé kitetszik, hogy írói, sőt általán ízlésbeli színvonal tekintetében eléggé olcsón adja. Molière is a mulattatást vallotta a vígjáték főfő követelményének, de azt is hozzátette, hogy nem könnyű dolog tisztességes embereket mulattatni. László Aladár kevésbbé fellebbez a nézőtéri tisztességérzéshez, inkább a nézőtéri naivságra számít, amely az olcsó cinizmust hajlandó tisztelettel összetéveszteni az írói fölénnyel — mint a balek játékos a cinkezett kártyát az idomítatlannal . . .

A Belvárosi Színház egy kicsit lealkudta itt a saját színvonalát, viszont a nem nagyon méltó feladatot színpadi feltálalás dolgában a saját legkülönb színvonalával tisztelte meg. Rendezés, összjáték kiváló. Az a szereposztás is, melyre legfeljebb az lehet a megjegyzésünk, hogy a két főszerepben Lázár Mária és Páger Antal a maga egyéni diszkréciójával egy kissé kellemesebbre és szeretetreméltóbbra hangolja a rábízott alakot, semminthogy pontosan fedné az «ilyen hősök» felől táplált értékelésünket. De bizonyára mi vagyunk az utolsók, kik ezt hibájukul lennénk hajlandók felróni. Nagy György, Soltész Anny, Bársony, Boray, Z. Molnár, Pártos s a többiek mindent elkövetnek a várható siker érdekében, mely aligha fog innenmaradni, azon, hogy a darab színpadon és filmen egyaránt «világmárká»-vá magasztosuljon.

Genf, 1934.

Nagyfalusi Andor vígjátéka a Kamara Színházban.

Szerelem és diplomácia: az érzelmi és értelmi világ összeütközése, — ilyesmihez a színpad multja éppen eléggé hozzászoktatott. Ezúttal az a főbaj, hogy a szerelmi bonyodalom a legósdibb színpadi hagyományokra támaszkodik, a népszövetségi környezet szatirának szánt rajza pedig — napilap-karcolatokban is rég levitézlett csipkelődéseken kívül — semmire sem támaszkodik. A vígjáték külügyminiszter-hőse, attasé-szerelmese, amerikai nagykövete s a többiek, mintha csak valami holdbeli külképviseletet látnának el, a szerző a diplomácia boszorkánykonyháján (vígjátékát is először *Boszorkánykonyha* címmel hirdették) aligha nem kevesebbet forgott, mint az operettszínházak nézőterén. Genfet, Európa békéjének nagypipájú és kevésdohányú támogatóját, ilyen íróasztalon felejtett hadikészülődés-tervezetek naiv mozzanataival csúffátenni nem lehet. Hogy a külügyminiszter az amerikai újságírókisasszonnyal kötendő «különbéke» érdekében nemzetközi sajtófogadást rendez: ez a darabnak egyetlen igazi szatirai ötlete s egyúttal olyan jó elindítása, amelyből akár mesterműis támadhatna. De csak tétova tengelyű, közhelyekben s néhol ízetlenségekben elrekedő színpadi kísérlet támad belőle. A zökkenőkön pedig a «jókatmondás» sűrű olajozásával szeretne az író áthajtani; a szereplői mondanak is nem egyszer csakugyan jókat, de a sok beszédnek sok alja valamennyit minduntalan lehúzza.

Rákosi Pál rendezése mindent elkövet, hogy az alakokat az újságcroquis laposságáról legalább egy-egy színpadi jelenet szolgálatáig talpukra állítsa. Hasztalan: körülöttük és közöttük csak nem akar levegő áramlani. Harsányi Rezső szerelmes kegyelmese már külsőleg sem eléggé meggyőző, még kevésbbé az a játékában, mely merő színpadi gyakorlatból táplálkozik és modorral parádéz. Koór Ida Putifárné szerepében megállta a helyét, de a harmadik felvonás balcsillagzatú revolverjelenetében áldozatául esett a szerző ízlésbeli kibicsaklásának. Szemlér Mária a fuzsitus amerikai kisasszonyból kabarébeli sikerült Gaál Franciska-utánzatot csinált. Játéktársa, a megnyerő egyéniségű Szakáts Zoltán hősiesen palástolgatta szerepének megíratlan voltát. Sala Domokos éppoly kevéssé hitetett el francia tábornokot, mint Havas József amerikai nagykövetet; amaz nyugalmazott állomásfőnök lehetne, emez könnyűsúlyú díjbirkozó. Gárday komornyikja valódibb diplomata volt, mint a cehbeliek együttvéve. Az előadás legkülönb ígérete Mezey Mária bemutatkozása. Ebben a beszédes tekintetű, jó hangú színésznőben van valami, ami a mostani feladatának lehetőségein túi, jelentősebb színészi megnyilatkozások távlata felé mutat.

Rédey Tivadar.

Zene.

Puccini Pillangó kisasszonyának minden bája, szépsége elkopott, unalmassá, érdektelenné vált az Operaház régi, szürke rendezésű és díszletű előadásában. Szinte hajlandóak voltunk már azt hinni, hogy maga Puccini is hibás talán abban, hogy műve ilyen keveset mondott már számunkra. Annál nagyobb élmény volt a felújított *Pillangó kisasszony* minapi bemutatása. Újra felfedeztük a mű minden költői, zenei szépségét, s ezen keresztül az opera egyetemes hatását, ami sokféle tényező harmó-

niájából szövődik össze. Mert hiába szunnyadnak a zenei szépségek a partiturában, ha nincs aki életre keltse őket s ha nincs aki a zenei élményt a rendezés, a díszletezés minden eszközével még színesebbé, plasztikusabbá, életteljesebbé tegye.

Minderre az új Pillangó kisasszony pár nagyon szép példával szolgál. Gondoljunk csak az első felvonás gyönyörű jelenetére, midőn a kis Csocsoszán násznépével közeledik. A távolból sejtelmesen, lágyan hangzik fel a női kórus ajkán a boldog szerelem édes, sóvárgó melódiája. A kis Butterfly örömtől túláradó szíve ott zeng a dalban: «Mily édes, mily boldog érzés. Együtt van ebben a boldogság, az élet, a kín, a halál». Az ének mindig jobban közeledik a színtér előterébe helyezett feljárón egymásután tünnek fel a bájos leánysereg színes napernyői. A háttérben a magaslatról látni lent az öblöt a kikötővel, Nagasaki városát. A kórus elragadtatással, Puccini zenéjére annyira jellegzetes színezetű harmoniákban üdvözli a végtelen tengert és a végtelen eget. Mindenütt csupa virág, színes, ünnepi köntösök, túláradó fény, ragyogás a természetben, a szívekben, a zenében egyaránt. Ugyanez a szerelmi dal hangzik fel a felvonás végén. Az est leszállt, a végtelen tengerben csillogó holdfény egy sugara a kis Butterfly hófehér nászruhájára esik, a zenéből eltünik a lágy visszafojtott epedő jelleg: Szélesen forró szenvedéllyel árad a gyönyörű téma a két szerelmes ajkán: bódító virágillatból, csillagfényből, holdsugárból szőtt melódia. Ezek a képek valóban méltók voltak Puccini zenéjéhez.

A II. felvonásban a legmegkapóbb a csodálatosan kifejező zenétől kísért utolsó jelenet új rendezése. Butterfly boldog várakozásában a kert minden virágját odaszórja szerelmese elé, felragyog, sugárzik egész lénye. Éneke, a zenekar, körülötte az egész világ csak azt dalolja: «Ő jön, Ő megjön hozzám». Lassan besötétedik. A virágjától megfosztott cseresznyefa merev, kísérteties sötét árnyéka vetődik az üvegfalra, előtte a kis Pillangó szobormerev, makacsul várakozó tartásban álló alakja: várja azt, aki nem jön. És ehhez a képhez a kísérő zene, amely tompa, feloldatlan egyhanguságában teljes nagyságában érezteti velünk a női lélek tragédiáját. A hárfa és a klarinét egy hangon megragadó hosszan kitartott szólama, a messze távolról átszűrődő kórus, a fel és lefelé haladó tört hármashangzatok pizzikátoi, ez a folytonos monoton mozgás, amely mindég újra és újra felveszi gyötrelmes körforgását, állandó feszültségben tartják a hallgató lelkét. A reménytelen és mégis vakon hívő várás gyermekes naivságának megrázó szimfóniája ez a kép.

A zenei előadás kitűnő volt. *Dobay Livia* — tekintve rövid színpadi multját — jól beleélte magát madame Butterfly bájos szerepébe. A japánosan stilizált, finomkodó gesztusokban jó színészösztönnel tudta megkerülni a hajszállal elválasztott groteszkséget. Énektudása még hiányos, de szép hangja különösen a szenvedélyes vágyódás, a kétségbeesett extázis gyönyörű ívelésű fájdalmas melódiáiban (midőn fiától búcsúzik) meggyőző erővel csengett. Rössler jó alakítását Pinkerton számalmas szerepében már ismertük. Új volt Lendvai Andor a konzul szerepében. Rokonszenves énekes, de mozdulataiban még túlságosan kiszámított és merev. Tutsek Piroska (Susuki) drámai súlyt és új színeket vitt bele az előadásba. Failoni a zenekar mesteri vezetője Nádasdy Kálmán az új rendező a szereplőkkel együtt megérdemelt nagy ünneplésben részesültek.

*

Különös érdeklődéssel vártuk az

Operaház Verdi ciklusának olasz vendéggel rendezett *Falstaff* előadását. Az *Aidában*, a *Trubadurban*, az *Álarcosbálban* stb. bőven van alkalmunk arra, hogy Verdi behízelgő melódiáit gyönyörű olasz tenorhangokkal élvezhessük, itt azonban egy teljesen sajátszerű Verdi stílussal állunk szemben. Verdi egyetlen vígoperája és egyben legutolsó, 84 éves korában írt műve a *Falstaff*. Az ősz mester itt mutatta meg a világnak a szenvedésekben megtisztult, a mindenen felülemelkedő lélek örömét a maga ragyogásában, hatalmában és nemességében.

Verdi *Falstaff*-stílusának súlypontját nem az áriákban a közönséges értelemben vett dallamosságban találjuk, hanem a parlandóban, beszédnek zenében való zseniális feloldásában. Emellett a hangszerek a zenei jellemzésben egészen önálló, remek humorral megírt szerepet játszanak. A mű stílusára általában jellemző az összes kifejező eszközök olyan mérvű kifinomodása, könnyedsége, amely szinte a teljes átszellemítés és anyagtalanság fokára emelkedik. Éppen ezért e mű előadása rendkívüli nehézségeket rejt magában.

Természetes, hogy ilyen esetben különösen érdekelhet minket egy olasz művész alakítása, aki otthon Toscanini vezetésével énekelte ezt a szerepet, aki tehát nemcsak az eredeti nyelven, hanem eredeti felfogásban mutatja be nekünk Verdi hősét. Giacomo Rimini a vendégművész mindebből csak egy kis izeltetőt tudott nyujtani, ami azonban nagyobb részben nem rajta mulott. Nem volt könnyű idegen környezetben beilleszkedni egy olyan szerepbe, ahol nem a hang szépsége, szóval a mindenkitől érthető tiszta zeneiség, hanem a legkisebb részletében is jellemző értékű énekbeszéd a fő kifejező eszköz. Már maga a felemás nyelv is akadálya volt az előadás síma folytonosságának. De még igy is fogalmat nyerhettünk Rimini alakításában arról, hogy a nyelv mikép tud viszszahatni a zenére, hogy az olvadó olasz nyelv zenéjéből miképpen virágzik ki folyton változó taktusokban, szabad szárnyalással Verdi zenéje. Vajjon ki fog megírni magyar nyelven egy olyanforma hatalmas C-dur fugát, mint amkilyen a Falstaff zárójelenetében szinte páratlanul áll az operairodalomban. Tíz énekszólam a kórus és a zenekar egy szigorúan kötött forma, a fuga magával ragadó ragyogó mozgalmasságában találták meg a «risata finale» az élet minden ellentétén, fonákságán felülemelkedő diadalmas humor, a felszabadító nevetés nagyszerű kifejezését. («Egymást kacagjuk — hol van ki bölcsebbet tehet?»)

Örömmel látjuk, hogy Verdinek ez a legnehezebb, igazi népszerűségre sohasem számítható műve is szerepel Operaházunk műsorán. A női együttes különösen jó (Halász Gitta, Tutsek Piroska, Orosz Julia, Budanovits M.) A zenekar kifogyhatatlan szellemessége, sokszor tündéri könnyedsége kitűnően érvényesült Failoni tolmácsolásában.

*

A főváros hangversenyéletéről nem sok mondanivalónk akad. A sok vendégszereplő idegen karmester zenekari estéi bőven nyujtanak alkalmat arra, hogy az előadott műveket különféle felfogásban hallhassuk, sajnos azonban annál kevesebbet részesítenek új, nálunk még nem is ismert a sablontól eltérő műsorok előadásában. Az idén alakult budai szimfónikus zenekar mintha ilyen szándékokat mutatna műsora összeállításában. Várakozással tekintünk működése elé. Erejüknek megfelelő, *friss* műsor a legfőbb eszköz a nagy versenyben az érdeklődés felkeltésére.

Prahács Margit.

Képzőművészet.

Derkovits Gyula hagyatéka.

Ez év nyarán, negyvenéves korában váratlanul elhúnyt új művészetünk egyik jelentékeny alakja, *Derkovits Gyula* festőművész, a posztimpresszionizmus és újklasszicizmus között elhelyezkedő csoport egyik markáns egyénisége. A napisajtó élénken foglalkozott a halálesettel s általában úgy állította be, mint a magyar művésznyomor kirívó, tragikus mozzanatát s a halál okát a nyomorúságban, sőt az éhezésben kereste. A művésznyomorról nem lehet elég túlzottan sötét képet festeni, Derkovits éhhalála azonban nem felel meg a valóságnak: műveit évek óta rendesen megfizették, sajátos stílusának mecénásai akadtak. A művész azonban nem szívesen vált meg képeitől, rejtegette azokat, félt, hogy ötleteit, kompozícióit «ellopják»; nem szerette az embereket, gyanakodott a jóságban, uzsorát sejtett mögötte, gőgje fejedelmi volt. Csontig lesoványodott, beteg és képzelődő ember volt, de vérbeli művész s hagyatékának bemutatása, kétségtelenül az utóbbi évek egyik legszebb kiállítása.

Az autodidakta Derkovits a posztimpresszionista korszak után az egész világon elterjedt modern modorosságon nevelődött. Ezt a párisi iskola szerkesztő módján és a németek expresszív túlzásaival telített formanyelvet magával ragadó őszintesége és kivételes kifejezőképessége kezdettől fogva átfűtötte. Egyik korai, nagyigényű vászna, az *Utolsó vacsora* mutatja indulását. A tér viszonylatainak éreztetése kedvéért lemondott az egész jelenet ábrázolásáról, Krisztust négy apostollal veszi körül, kompozíciója rálátásos, hogy a téri összefüggésekre minél világosabban mutathasson rá. Németekre vall az alakok lelki tartalmának hangsúlyozása; az áhítat, mellyel a tárgyhoz nyúlt, mohó kifejezési vágya miatt kissé elsikkadt, meggyőző erejét elvesztette.

Kifejezésre törő indulatai végigvonultak művészetén, melyben tárgy szerint többnyire a munka mindennapja elevenedett meg. A nyomasztó szegénység, a minimális igények örök kielégítetlensége a szociális problémák eszmekörével hozta kapcsolatba. Daccal és keserűséggel festette saját életének jeleneteit, melyek ugyanakkor a szűkös viszonyoknak megdöbbentő dokumentumai. Politikai propaganda-festő vagy szocialista agitátor azonban sohasem vált belőle, a motivumon, mihelyt kikeseregte magát benne, túllépett s elmerült a lélek mélységeiben.

Örök titkokra lelt a köznapi jelenetekben s vásznai úgy hatnak, mintha a szegényes intérieurökön, egyszerű tájakon angyali üdvözletek és passiójelenetek ködlenének át. Ami a gödöllői festőknek nem sikerült, itt, a formai kultúra más síkján valóra vált, transzcendentális jellegű, áhítatos lelki tartalmú piktúra éledt meg ecsetje nyomán, mely tekintet nélkül tárgyaira, a vallásos művészethez áll legközelebb. Formafelfogása egyszerű. Egyenletesen és tisztán osztotta el a tömegeket, alakító készsége pedig meggyőzően valóságerejű.

A szín egészen a legutóbbi évekig alig kapott szerepet festészetében, megelégedett egyszerű zöld és barna harmóniákkal. Utolsó alkotásaiban, melyek szegény emberekkel, hajómunkások életével és a cirkusz világával foglalkoznak, előadási módja megváltozott, formái meglazultak, aminek ellensúlyozására dúsan alkalmazott fémszíneket, aranyat és ezüstöt. A tartalom azonban változatlan maradt, a lelki kifejezésért folytatott küzdelem hevítette tragikus életének utolsó pillanatáig. *Genthon István.*

KÜLFÖLDI KRÓNIKA

Nobeldíjas Pirandello.

A kissé meglepetésszerűen nekiítélt Nobel-díj csak hitelesítette Pirandello világhírét, amelyet D'Annunzio után talán először és egyedül szerzett meg a mai olasz írók között. A. G. Borghesenek ugyan vannak titkos rajongói, de neve korántsem olyan általánosan ismert. Giovanni Papini pedig jóformán most indult el a világhír útján, bár valószínű, hogy hamarább eléri azt a népszerűséget, amelyet Pirandello soha nem tudott igazán megszerezni. És ez nem fogyatkozása, hanem ellenkezőleg, magas és kivételes írói értéke.

Pirandello nem a belsőleg kiegyensúlyozott, nagy harmóniákat teremtő írók közül való, hanem azok közül, akiket folyton belső nyugtalanság zaklat s akiknek műve is mindig zaklató és nyugtalanító. Strindberg lázadón kirobbanó belső forrongásából nagy lelkitorzók születtek. Pirandellonál az okoskodás hűvös sikátorában reked meg a kétségek mardosó vajúdása s a kétkedő spekulatív szellem a nagy torzókat farsangi maskarába öltözteti. Mint valami Strindbergbe oltott Shawban a tragikus és komikus keveredik nála, kettős világítások bizonytalan, kacagtatón borzongató fény- és árnyjátéka remeg jelenetein. és alakjainak arcát hol mosolyba erőltett fájdalom, hogy kínná torzult öröm teszi felismerhetetlenül jellegzetessé. Van valami paradox Pirandello minden alakjában és minden helyzetében, amelybe alakjai kerülnek. Ez a paradoxság azonban nem játékos és nem mulattató, mint Shawnál, hanem rendesen fájdalmas, sőt megdöbbentő. A valóság és a képzelet világa nála egymásba mosódik. Realitás és testetlen fikció ugyanannak a látszatlétnek szintjére kerülnek s az élet gyakran úgy hat, mint kísértetes látomás s a fikciók fájó és igazi sebekből vérző testet öltenek.

Shawnál is megvan a valóságnak és látszatnak ez az érték és színváltozása a különböző relativitásoknak más más szemszögből rájuk hulló fényében. De ez mindig csak intellektuális játék, a szillogizmusok virtuóz és szemfényvesztő cserélése meghökkentő szofizmák igazolására. Egy fölényes, de nem mindig igaz úton járó elme szaltói gázolnak itt keresztül megrögzött előítéleteken az új előítéletek felé.

Pirandellonál nem játék ez a paradox meghasonlottság, hanem mély és gyötrelmes belső hasadások formakeresése. Már akkor kezd jelentkezni nála, amikor első novelláit írja s alig látszik egyébnek, mint az olasz verizmus újabb hajtásának, Capuana és Verga tehetséges követőjének. A sziciliai és délolaszországi életnek gondosan megfigyelt alakjait rajzolja és tárgyát rendesen a falusi népéletből veszi. Ennek a falusi típusnak néhány tökéletes, a legapróbb részletekig hiteles s a legtisztább verizmus szellemében megalkotott példányát keltette életre elbeszéléseiben. De nem állt meg itt. Németországi nevelése bizonyos spekulatív hajlandóságot plántált bele, amely nem érte be azzal, hogy egyszerűen tudomásul vegye s a művész ösztönös önkéntelenségével teremtse szavakban is testté, amit az életben megfigyelt, hanem okoskodni, boncolgatni következtetni kezdett és csakhamar

észrevette a dolgok fonákját, azt a végzetes ellentétet, amely az élet és a rákényszerített formák között van. Vidéki tanárkodása idején egészen meghitt közelségbe került a kisvárosi polgárságban magával teljesen hasonszőrű egyéniségekkel s ezekben már csak a benső rokonság révén is sokkal tisztábban felfedezte és megfigyelte azokat a vakon és fojtottan sustorgó szenvedélyeket, azokat a kiégett reményeket és tárgytalan tépelődéseket, azokat a végtelen, de bizonytalan és névtelen fájdalmakat, amelyek bátortalanságukban is tragikus meghasonlás izzásáig ütköztek ezekben a szegény, kallódó, horizontjuktól megfosztott lelkekben. Már ezekben a kispolgári tárgyú novellákban ott érzett, hogy a szenvedélyek felágaskodnak a vaksors kegyetlen ostorcsapásai alatt. De kitörésig nem igen merészkedtek, vagy nem volt erejük hozzá, hanem inkább komikusan összekushadtak és megtörve semmisültek meg. És Pirandello egyre tragikusabban érezte, hogy kell az életnek beletörődnie a formák kényszerébe, vagy a másik végleten, hogy töri össze a szenvedélyektől hajtott élet az igázó formákat. Rájött arra is, hogy mennél harmonikusabban és életszerűbb hitelességgel tükrözik alakjai a valóságot, belső, nyugalmas biztos stabilitásuk annál kevésbbé tükrözi az ő nyugtalan, eszmei meghasonlottságát.

Mindez a küzdelem a dilemmák választján habozó cselekvés irodalmi formája, a dráma felé sodorta. De félúton még megalkotta egyik legérdekesebb regényalakját Il fu Mattia Pascalt (Néhai Pascal Mátyást,) aki egyike a legjellegzetesebb pirandelloi típusoknak. Mint látszatot, mint idegen létet éli a saját életét. Mert mikor visszatér falujába, ott mindenki halottnak hiszi, pedig mást temettek el helyette. Első léte tehát meghalt Mattia Pascal számára, de ő egészen új életet sohasem tud a maga számára teremteni, mert a régi formák élnek benne és tragikusan összetörik az új lehetőségeket. Ugyanígy ütközik össze a polgári valóság a filmstudiók látszatvilágával, «A film forog» című regényében.

A regény azonban tulajdonképpen örökös hűtlenség volt nyugtalan és kényszerítő belső démonához. Ez a kettéosztottság, életnek és látszatnak, valóságnak és képzeletnek, tényeknek és fikcióknak ez a szüntelen belső küzdelme kielégítő kifejezést csak a drámában találhatott. És valóban Pirandellonak nemcsak legmagasabb rendű és legtökéletesebb kifejezési formája a színház, hanem ez a színház egyúttal valósággal új színpadi formát, új műfajt teremtett, amint Adriano Tilgher találón nevezi, a «teoretikus drámát».

Pirandello drámáinak cselekménye mindig két síkon mozog egyszerre: az egyik maga az élet valósága, a másik ezt a valóságot olykor szinte metafizikaivá tágító szimbolikus értelem. Ez a valóság az ellensúlya az ólombiztosítéka a szimbolikus feszültségnek, de viszont ez a szimbolizmus ártalmára van a valóság intenzív izzásának, lefokozza, gyöngíti azt. A harc sohasem megy igazán vérre, a költészet megrázó ereje nem tud kiteljesedni, mert az értelem, az okoskodások, az egybevetések hűtőiből már bizonyos fokig dermedten kerül elő.

Legnagyobb színpadi feszültségű darabja s egyben világhírének megalapítója is a *Hat szerep keresi a szerzőt* (Sei personaggi in cerca d'autore), mert ebben a szerző által életre keltett és magukra hagyott szerepek olyan közvetlenül mondják és élik sok fájdalmukat és gyötrelmüket, mintha a titokzatos szerző ezúttal maga az élet volna és a dráma utolsó döbbenetes villanása mintha csakugyan a halállal pecsételné hitelessé ezt a csak látszatnak feltüntetett

életvalóságot. Pirandello, amint ez a darabja is sejteti, a színpadon a commedia dell' artenak egy új válfaját teremti meg. De ebben nem a színpadot rendezik be előttünk rögtönözve maguk a szereplők, hanem a saját lelkihabitusukat, hol a valóság festetlen, nyers díszleteit, hol a látszatok kápráztató kulisszáit állítva saját belső vívódásuk színpadára. Ilyen kettőségek közt ingadozik a tragikomikum lengő borotvahídján Pirandello másik nagysikerű darabja az *Enrico IV.* és a *Vestire gli ignudi* (Felöltöztetni a mezítleneket).

Pirandello műve tehát művészi formájában is paradox és éppen ezért rendkívüli. Nagy formát tudott adni a lényegileg törpeségre kárhoztatott groteszknek s ezt szinte monumentálissá növesztve, új formát teremtett a színpad számára. *K.*

Gorkij Dosztojevszkij ellen.

Ma már igen bőséges kivonatban olvashatók azok a beszédek, — legalább is a fontosabbak — amelyeket a szovjetírók moszkvai kongresszusán elmondottak. A különböző írószervezeteknek körülbelül hatszáz delegáltja gyűlt össze ezen a kongresszuson. Ennek a kongresszusnak és az ott elhangzott beszédeknek azt kellett volna bizonyítaniuk, hogy Oroszországban ma az egész világon a legszabadabb az irodalom. Soboliev elvtárs ezt merészen és tömören így fogalmazta meg: «A párt és a kormány mindent megadott az írónak, csak egyet vont meg tőle: a jogot, hogy rosszul írhasson». Szerencsére a mai szovjetírók könyvei csak igen szórványosan jutnak el hozzánk s így bajos bizonyítani, hányan élnek vissza ma Oroszországban ezzel az állítólag megvont joggal. A többi szónok azonban nem dicsekedett ennyire szélsőséges szabadságokkal. Sőt Ilya Ehrenburg kertelés nélkül bevallotta, hogy bizonyos «szociális parancs» igenis kötelező az íróra. Az író nem írhat egyszerűen a saját gyönyörűségére vagy a mások gyönyörködtetésére, hanem csak a szocialista állam érdekében és szolgálatában. Azt sem tagadta senki, hogy vannak felsőbb direktívák, amelyeket állandóan szem előtt kell tartani s azt sem akarta kétségbe vonni senki, hogy a cenzura is működik. Ezzel szemben azonban élénken hangsúlyozták, hogy mindez nem árt az írónak, mert mindeme csekély gátlások, tilalmak és utólagos megrendszabályozási lehetőségek ellenére, az író független és szabad.

Ezt az állítást azonban már Soboliev elvtárs kijelentésétől eltérőleg, igen könnyű nyomban megcáfolni, mégpedig magának a kongresszus elnökének és vezérszónokának, Maxim Gorkijnak beszédével. Gorkij, akinél különben az irodalmi elméletek mindig igen gyönge lábon állottak, most olyan különös görbékkel rajzolja meg az úgynevezett polgári irodalom fővonalait, amelyekre legenyhébben csak azt mondhatni, hogy csakugyan igen görbe úton járnak. Megállapítja például, hogy a polgári irodalom kedvelt hősét a lovagtól (ő természetesen csak a rablólovagot tudja elképzelni s a félelem és gáncs nélküli Bayardokról sejtelme nincs) a gangsterig ugyanabból a rablógyilkos típusból faragták. Azután Til Ulenspiegeltől és Simplicissimustól Gil Blas-n és Rocambole-on keresztül egészen Arsen Lupin-ig felsorol néhány ilyen regényhőst, akik a velük harcban álló hóhérokkal, fogdmegekkel és detektívekkel együtt leghívebben tükrözik a polgári ízlést. «A polgárság — mondja Gorkij — ugyanazzal a gyönyörrel bámulja a tolvaj ügyességét s a gyilkos ravaszságát, amellyel a detektív leleményességét és körültekintését csodálja. Európa «legkiválóbb embereinek» a detektívregény ma a legkedvesebb szellemi tápláléka, sőt ezzel

akadályozzák a munkás osztályöntudatának gyorsabb ébredését is.»

Hát bizony, ha nem volna Oroszországban az a «teljesen ártatlan» szociális parancs, az a «merőben közömbös» propagandaérdek, alig hihető, hogy Gorkij, bármennyire tájékozatlan is irodalomtörténeti kérdésekben és képtelen bizonyos egységes irányvonalaknak szintetikus áttekintésére, ekkora badarságokat elmondhatott volna. Mert igazán szélső szabadság kell hozzá, mégpedig vagy a teljes tudatlanság, vagy a szándékos elferdítés szabadsága, hogy valaki az egész polgári irodalomból — helyesen ez a kifejezés is csak a XVIII. század végétől kezdődő irodalomra alkalmazható, — az egész irodalom hatalmas tömegéből csak a kalandor és a bűnügyi irodalmat lássa meg. Éppen azt az alapjában igen kisterjedelmű és újabbkeletű irodalmat — mert a Til Uhlenspiegelt, De Coster csodálatos remekművét csak mégse lehet ide számítani, — amelyet szorosan véve nem is tekint a polgári ízlés irodalomnak, legfeljebb szórakoztató vagy pihentető olvasmánynak, időtöltésnek vasúton, villamoson, két cigaretta közt. Arról azonban szó sem lehet, hogy Európa legkiválóbb embereinek ez volna ma a legkedvesebb szellemi tápláléka. Ilyet állítani csak enyhe szovjet nyomásra lehet. Ellenkezőleg, éppen a proletariátusnak, a legantiintellektualisabb elemnek, a Gorkij-féle szabadság elvbarátainak legkapósabb tápláléka az eféle irodalom. Olcsó füzetei bizonyára kapósabbak számára Marxnál vagy Bukharinnál. De hogy osztályöntudatának gyors fejlődését mivel akadályoznák, az éppen annyira talányos, mint amennyire hazug Gorkij többi állítása. Lehet, hogy a mai Oroszországban nem írnak detektívregényt. Ez nagyon valószínű. Hiszen ott már nincs mit lopni. S a G. P. U., amelyet módjában van bárkinek akár a saját bőrén kitapasztalni, fölöslegessé teszi, hogy a kitalált borzalmakkal izgassák a fantáziát. Európában meg mindez inkább a fantázia világába tartozik, mint a valóságéba, de azért a detektív-regényírók legvérmesebb képzeletét sem tekintik itt a művészi alkotás forrásának s a kalandor ponyva éppen úgy kívül áll az irodalmon, mint ahogy a kültelki verklit nem tekintik komoly zenének. Azaz, hogy akadt mégis nemrég egy folyóirat, amelyben nagyképű irodalmi frázisokkal dícsérték fel a detektív- és kalandorirodalmat. Ennek a folyóiratnak azonban, amelyben a kérdéses cikket Ramon Fernandez írta, — legfőbb szellemi vezére André Gide, a kommunista Oroszország bámulója és Gorkij elvtársa.

Bajos volna az elveknek és nézeteknek ilyen zűrzavara után eldönteni azt is, milyen érzelmekkel fogadta Gide, aki Dosztojevszkijban az orosz szellem legkiemelkedődd géniuszát látja, Maxim Gorkij heves kirohanását a legnagyobb orosz regényíró ellen. Mert az állam érdeke és szolgálata annyira ragadtatta Gorkijt, hogy megnyitó beszédében megtette Dosztojevszkijt Nitzschén keresztül a fascizmus fanatikus praxisának apostolává. Szerinte Dosztojevszkij hőseiben az egocentrikus társabalmi degeneráltság típusai testesülnek meg. — «Dosztojevszkijnek — mondotta — az igazságkereső szerepét tulajdonítják; hát ha kereste az igazságot, akkor a kegyetlenség s az emberi bestialitás elvében találta meg és nem azért találta meg, hogy elnyomja, hanem hogy igazolja és glorifikálja». Mintegy Dosztojevszkij csekély felmentéséül teszi hozzá, hogy a polgári társadalomban csakugyan nagy mértékben él ez az emberi bestialitás. Ha Dosztojevszkij mást nem is alkotott volna, mint Aljosa Karamarovot, ezt a legmagasabb dolgok

gondjában élő angyal-embert, akkor is a tisztaságnak, a szépségnek, a magasztosnak olyan lelki fényével ajándékozta volna meg az emberiséget, amely mögött messze elmarad Gorkij földhöz rögzött naturalizmusa, akármilyen értékes irodalmi teljesítmény is. De még sok mást alkotott s az emberi léleknek olyan metafizikai mélységein járt, ahová talán csak Dante jutott el Infernójában. Igaz, hogy az emberi léleknek ebben a poklában akad bőven bestialitás is, de Dosztojevszkijnél a bestialitásra Krisztus szimbolumok hajolnak le, a könyörületnek, a részvétnek, az engesztelő irgalomnak mennyei igéjével: Atyám, bocsáss meg nekik, hiszen nem tudják, mit cselekszenek.

Gorkij számára is csak a nemtudás lehet az egyetlen bocsánat.

Kállay Miklós.

Svéd könyv a magyar művészetről.

Előttünk fekszik egy svéd könyv. Kötése finom, esztetikus és címlapját a magyar címer díszíti. Címe: *Samtida konst i Ungern.* A magyar művészetről szól. A könyv Malmöben jelent meg, e gazdag délsvéd városban, hol a művészet iránt hagyományos szeretet él. Kiadója John Kroon, aki pár évvel azelőtt a magyar kiállítást rendezte Malmöben és valószínűleg akkor tanulta meg értékelni a magyar művészetet.

Petrovics Elek, a szépművészeti múzeum főigazgatója ad e műben a magyar művészetről tájékoztató áttekintést. Petrovics igazgatót nagy dícséret illeti meg, mert csodálatra méltó munkát végzett. Rövid 45 oldalon oly élően, érdekesen és mégis szakszerűen vázolja a magyar festészet, szobrászat és építőművészet történetét, hogy sokkal többet tud meg az ember, mintha vaskos kötetet olvasott volna át. Petrovics szövegét közel másfélszázad oldalnyi képanyag egészíti ki.

A *Samtida konst*-hoz Leffler Béla professzor írt előszót. Úgyszintén Leffler fordította svédre Petrovics Elek szép tanulmányát.

A legutóbbi időkben élénk kultúrpropagandát fejt ki a magyarság Svédországban. Halljuk, hogy egyszer ez, majd az a kiváló magyar regény jelent meg svéd fordításban. Mindez Leffler professzor érdeme. Aki csak kissé is ismeri Északot és az északi embert és valaha is megpróbálkozott, hogy a magyar eszméknek Északon propagandát fejtsen ki, tudja, milyen óriási munkát kell végeznie egy, a skandináv félszigeten működő kultúrdiplomatának. Az északi embert nem könnyű meggyőzni. Aki tehát ismeri a körülményeket, még nagyobb csodálattal adózik Leffler munkájának.

Leffler fáradhatatlanul és önzetlenül dolgozik a mi országunkért és nagy önfeláldozásokra képes, mikor magyar ügyről van szó. Hű barát és hű magyar, kit soha kicsinyes érdekek nem vezetnek és nem vezettek. Lefflernek sok jó barátja van, de mi azt hisszük, hogy legőszintébb bámulói és barátai azok a magyarok, akik ismerik Észak kultúráját és valami közük van Északhoz.

Leffler nélkül a magyar művészetről szóló könyv se jelent volna meg. Azért, amikor e könyvet lapozzuk, gyönyörködünk szépségében és büszkék vagyunk rá, egy hálás gondolatot és köszönetet kell küldenünk Lefflernek Stockholmba. *Márchis György.*

A Napkelet minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: Tormay Cecile.
Helyettes szerkesztő: Németh Antal.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.

∴ Karácsonyi kedvezmények! ∴

Értesítjük t. Olvasóinkat, hogy a közeledő karácsonyi ünnepekre való tekintettel lehetővé tesszük a *Napkelet* régi évfolyamainak rendkívüli kedvezményes áron való beszerzését. Az

1923.	évi	bekötött	évf.	(tart.	10	sz.)	5 P
1924.	«	«	«	«	10	«	5 «
1925.	«	«	«	«	10	«	5 «
1926.	«	«	«	«	10	«	5 «
1927.	«	kötetlen	«	«	13	«	5 «
1928.	«	«	«	«	24	«	8 «
1929.	«	«	«	«	24	«	8 «
1930.	«	«	«	«	12	«	5 «
1931.	«	«	«	«	12	«	5 «
1932.	«	«	«	«	12	«	5 «
1933.	«	«	«	«	12	«	5 «

A tíz évfolyam (az első négy kötött, a többi fűzött állapotban), együttes megrendelés esetén *61 pengő helyett 40 pengőért* rendelhető meg, mely összeg öt havi részletben is törleszthető. Az első részlet beküldése után a megrendelt kiadványokat portómentesen küldjük.

Értesítjük továbbá t. Olvasóinkat, hogy a karácsony alkalmával folyóiratunk fokozottabb mértékben óhajtja jutalmazni azt az állhatatos kitartást, amellyel előfizetőink a «*Napkelet*» mellett nemcsak állanak, de újabb híveket is igyekeznek toborozni a keresztény nemzeti irodalom e nagymultú és harcos orgánumának. Kiadóhivatalunk ezért elhatározta, hogy mindazok, akik *három új előfizetőt szereznek a «Napkelet»-nek, egy évig teljesen ingyen kapják folyóiratunkat*, akik pedig egy új előfizetőt szereznek, kiadványsorozatunk 5 számát kapják teljesen díjtalanul és portómentesen.

Hisszük és reméljük, hogy ez az ösztönzés a «*Napkelet*» további, fokozott erősödéséhez fog vezetni és megkönnyíti nagy célkitűzésének megvalósítását a mai válságos nehéz időkben.

A NAPKELET kiadóhivatala.

Megjelent

TORMAY CECILE

Az ősi küldött

című hatalmas regénytrilógiájának második kötete:

A túlsó parton

Költői vízió a tatárjárás korabeli Magyarországról

Kapható minden Könyvesboltban

Eddig még nem volt. **Újdonság!** Eddig még nem volt.

Első Budapesti Ruhakarbantartási Vállalat.

Ruhakarbantartás, puccolás, javítás és vasalás.

Havonta két öltöny, havi P **2.50** Hetenként egy-egy öltöny Havonta négy öltöny rendbehozása P **5.—**

Női kabátok és kosztümök olcsó árban készülnek.

Új ruha rendelésnél egy havi díj lemegy.

PINTERITS úri szabó Budapest, V., Szabadság-tér 1.

Telefon: 29-6-25.

„A MAGYAR ASSZONY"

1933 október elsejétől kezdve kéthetenkint köszönt be a magyar otthonokba. Örőm az érkezése, mert a magas színvonalon álló szépirodalmi olvasmány mellett elviszi a magyar otthonokba azokat a gyakorlati ismereteket, melyeknek felhasználásával könnyebb lesz a sokféle asszonyi feladat teljesítése.

MEGRENDELHETŐ: BUDAPEST, VI., RÓZSA-UTCA 23. SZÁM.

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT NYOMDÁJA
BUDAPEST, VIII., SZENTKIRÁLYI-UTCA 28.

A LEGUJABB RENDSZERŰ SZEDŐGÉPEKKEL FELSZERELT
GRAFIKAI INTÉZET * KÖNYVKÖTÉSZET
BETŰÖNTŐDE * GALVANOPLASZTIKA
ÉS TÖMÖNTŐDE

RENDELÉSRE KÉSZIT:

KÖNYVEKET
FOLYÓIRATOKAT
ILLUSZTRÁLT KIADVÁNYOKAT, VALAMINT
A KERESKEDELEM MINDEN ÁGÁHOZ
SZÜKSÉGES NYOMTATVÁNYOKAT

IZLÉSES KIÁLLITÁSBAN
MÉLTÁNYOS ÁRAKON

Stephaneum nyomda r. t. Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 28.— A nyomdáért felelős : ifj. Kohl Ferenc.